

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
 પ્રભુજીને પહેરાવું
 પામવા પરમને
 પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
 પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
 પ્રણામ
 પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
 : પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૩. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
૪. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણાશંકર શાસ્ત્રીજી
૫. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ

પ્રીત્યર્થ

પ્રેમ - પરિવારનો
 પ્રીત - પ્રકૃતિની
 પ્રવાસ - પારાવારનો
 પથિક - પરમ પંથની
 પ્રેરણા - પિયુજીની
 પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પ્રીત્યર્થ

(પ્રીતિ અર્થે - માટે)

અનુભવનાં અમૃતખિંદુ - ૧૧૨

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા ૧-૧-૨૦૨૦

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

મુદ્રણ : શ્રી બ્રધર્સ
: ૯૩૨૩૮૦૪૦૭૪
: ૦૨૨૨૩૮૬૨૭૬૬

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૨૩૬૭૧૬૧૨
: ૯૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	શિક્ષણ	૫
૨	ઈશકૃપા	૭
૩	હસ્તાક્ષર	૧૦
૪	કવિનું પ્રદાન	૧૨
૫	જીવન મૂલ્યો	૧૪
૬	માણસાઈ	૧૬
૭	અજવાળું	૧૮
૮	વડીલગીરી	૨૩
૯	મંગલમ્	૨૬
૧૦	શુકન	૨૯
૧૧	હારજીત	૩૨
૧૨	ઘરની રાણી	૩૪
૧૩	સદ્ગતિ અર્થે	૩૮
૧૪	સધિચારો	૪૨
૧૫	જરજમીન	૪૭
૧૬	માનવતાના પૂજારી	૫૧
૧૭	અરમાન	૫૬
૧૮	યાત્રા	૫૯
૧૯	મિજલસી મોસમ	૬૨
૨૦	કલબલતો માળો	૬૪
૨૧	વટ વચન	૬૯
૨૨	વારસો	૭૩
૨૩	પુનરાવતાર	૭૭
૨૪	મોભો	૮૧
૨૬	ઢાકણીમાં	૮૪
૨૪	હરિ ઈચ્છા	૮૭
૨૬	લગ્નજીવન	૯૦

શિક્ષણ

આજનું શિક્ષણ બુદ્ધિપ્રધાન છે. હાથની કે હૈયાની - હૃદયની તાલિમ અપાતી નથી. માણસાઈના ગુણો સૌ પ્રથમ કેળવવા પડે. સહૃદયતા વિનાની સમૃદ્ધિ દુષ્ટતાની જનેતા છે. ઋજુતાસભર હૃદયના માલિક હોવું એ સમૃદ્ધિનું ગૌરીશિખર છે. તમાકુનું ખેતર વાવો એનાં કરતાં બહેતર છે કે એક તુલસીક્યારો વાવીએ. સોનાની લંકા હોવા છતાં રાવણ ગરીબ હતો. શબરી પાસે બોર હોવા છતાં યે તે સમૃદ્ધ હતી. ઉમળકાથી છલકાતું, પ્રેમથી ધબકતું હૃદય અન્યને વશ કરી લે.

બુદ્ધિનો આંક - ઇન્ટેલીજન્ટ વેલ્યુ કરતાં, ઇમોશનલ હૃદયની મહત્તા વિશેષ. સંવેદનશીલ માણસો પ્રેમનો પ્રસાદ વહેંચતા હોય છે. સંવેદનશૂન્ય માણસ અનેક રોગથી ઘેરાયેલો હોય, આજનો માણસ બુદ્ધિશાળી છે. સામા માણસનો ઇરાદો સમજી જાય, કળી જાય, પણ એના હૃદયને - મનને પામી શકતો નથી. માનવ સંબંધોમાં મીઠાશ ઘટતી જાય છે અને ગણતરી વધતી જાય છે. દરેક બાબતમાં એવું જ વિચારે - એમાં મારે શું? મને શું મળવાનું? ભૌતિક વસ્તુની અપેક્ષા રાખવા કરતાં લાગણી સભર પ્રતિભાવ મળે એવું સૌ કોઈ ઇચ્છે છે. માણસ માત્ર પ્રેમ, લાગણી, હુંફનો ભૂખ્યો હોય છે. સ્નેહનો તરસ્યો હોય છે. આ ભૂખ, આ તરસ સંતોષાય એવું આપણું વર્તન હોવું જોઈએ.

માણસ બીજાને છેતરવામાં ચાલાકી વાપરતો થઈ ગયો છે. 'દેખ તેરે ઇન્સાન કી હાલત ક્યા હો ગઈ ભગવાન, કિતના બદલ ગયા ઇન્સાન?' મંદિરોમાં પણ માણસ હાથચાલાકી કરે. પ્રતિષ્ઠા મેળવવા ચાલાકી કરે. બુદ્ધિવાદી માણસ દગો કરી શકે. લાગણીપ્રધાન માણસ દગો દેવાનું વિચારી પણ ન શકે. મસ્તિષ્કનો

વિકાસ થતો જ જાય પણ હૃદયની કેળવણી નથી થઈ તેથી હૃદય અવિકસીત રહી જાય, અને અતૃપ્ત ઝંખનાઓ ઉભરી આવે.

મન ચંગા તો કથરોટમેં ગંગા - મંદિર-મસ્જિદ જવાની જરૂર નથી. મનને જ મંદિર બનાવી દઈએ, બાહ્યાચાર છોડી અંતર મંથન કરીએ. જે ફક્ત બુદ્ધિવાદી હોય, એ દલીલબાજી કર્યા જ કરશે. એ આજના જમાનાનો અભિશાપ છે. આવા શુષ્ક માણસોને દૂરથી જ નમસ્કાર કરવા, કારણ એ તો વૃક્ષો વિનાનું બોહું જંગલ હોય તેવા માણસો છે.

ખરી રીતે આપણો પરિવાર એક હરતી ફરતી યુનિવર્સિટી છે. ઘરમાં જે કેળવણી - તાલીમ મળે તે કોઈ પણ શાળા-કોલેજમાં ન મળી શકે. ઘરમાં સંસ્કારલક્ષ્મી કેળવણી મળે જ્યારે આજકાલ શાળામાં અભ્યાસ કરાવાય. ડિગ્રી કોર્સ કરાવાય. ૮૦ ટકા માર્ક્સ મેળવેલો વિદ્યાર્થી જીવનમાં નાપાસ થઈ શકે. કારણ એનું શિક્ષણ ફક્ત પુસ્તકીયું છે. વ્યવહારલક્ષી નથી. જીવનલક્ષી નથી.

ચાહે ગરીબ હો, ચાહે શ્રીમંત નબીરો હો, જીવંતઘડતર, જીવન ચણતર, જીવન ગણતરનો પાયો બુલંદ હોવો જોઈએ. બાપદાદાની સંપત્તિનો વારસો મળ્યો હોય તોયે એને સાચવવા બુદ્ધિ અને આવડત વિશેષ હોવી જોઈએ. એટલે જ ગુરુકુળોમાં ચાહે સુદામા હોય કે કૃષ્ણ (રાજકુમાર) હોય સૌને સમાન શિક્ષણ અપાતું જેથી જીવન જીવવાનું બળ મળે, આવડત કેળવાય. શિક્ષ એટલે ફક્ત પુસ્તકીયું જ્ઞાન નહીં પણ બુનીયાદી તાલીમ જીવન જીવવા માટેની.

ઈશકૃપા

રોજ રાત્રે સૂતી વખતે પ્રભુને પ્રાર્થના કરું કે મારો આજનો આખો દિવસ સરસ અને સફળ રહ્યો, પ્રભુ બધા જ દિવસો આવી રીતે વિતાવજે. મનમાં કોઈ વલોપાત નથી હોતો, કોઈ લોહી ઉકાળો નથી થતો. આજે કોણે શું કહ્યું, શું કર્યું, એ મનની સપાટી પરથી ભૂંસી નાંખીને નિરાંતની ઊંઘ લઈ શકું છું, પ્રભુકૃપાથી. આજે શું ખાવાની ઇચ્છા હતી, શું ખાવા મળ્યું એની ચિંતા નથી કરતી. જે કંઈ મળ્યું તેમાં આનંદ માણ્યો. કોઈ ધારેલા કામ નથી થઈ શક્યા હશે. આવતી કાલે કે ફરી જ્યારે અનુકૂળતા મળશે ત્યારે કરી લઈશ. મનમાં પ્રસન્નતાનો ભાવ અનુભવી ભરપૂર આનંદ માણું. આખા દિવસનું સરવૈયું કાઢું. કોઈ કામ કેમ ન થઈ શક્યું? મારી કોઈ ભૂલ, મારો પ્રમાદ કે પછી સમયનો અભાવ કે સંજોગોની પ્રતિકૂળતા.

મનમાં ઇચ્છા થઈ કે આજે પંચાવન ઇંચનું સોની બ્રેવીઆ ટી.વી. સેલમાં આવ્યું છે તો લઈ આવું. કોઈ સંજોગોમાં વિજય સેલ્સની દુકાને સમયસર પહોંચી ના શક્યા. દુકાન બંધ થઈ ગઈ હતી. આવતી કાલે સેલનો સમય extend થાય તો ઠીક છે. ડીસ્કાઉંટ નહીં મળે તો કંઈ નહીં. મોંઘા ભાવનું લેવું નથી. ડર''નું ટી.વી. છે જ ને! આમ મનમાં સંતોષની ભાવના. કારણ ટી.વી. ખરીદવું એ જિંદગીનો લોંગ ટર્મ ગોલ નથી. એ ટૂંકા ગાળાની ઇચ્છા હતી. ઘરમાં નવી નવી વસ્તુઓ વસાવવી, ફોર ડોરનું ફીઝ કે ટોયેટા ગાડી એ ઇચ્છાઓ જાગે, જોગ હોય તો વસાવાય ન થાય તો કંઈ નહીં. જે જૂનું છે તે સોનું. આપણાથી ઉતરતા લોકો તરફ નજર નાંખવી, એ લોકો કરતાં તો આપણી પાસે કેટલું બધું છે. ક્યારે ય એવો વિચાર પણ નહોતો આવ્યો કે બીજા ભાઈઓ પેડર રોડ

પર ઓનરશીપના કરોડોના ફ્લેટમાં રહે છે અને અમે ઘાટકોપરની ડબલ રૂમ પાઘડીની ભાડાની રૂમમાં રહીએ છીએ. મનમાં કોઈ અસંતોષ ન હતો.

મને હીરાના લવ્વીંગડા-હીરાના દાગીનાનું નાનપણથી જ આકર્ષણ હતું. ખરીદી શકાય એવી કોઈ પરિસ્થિતિની કલ્પના પણ ન થઈ શકે તેવી આર્થિક હાલત હતી. બીજા પહેરે તે જોઈ જોઈ આનંદ થતો, ક્યારે ય અંદરથી અદેખાઈનો ભાવ જન્મ્યો ન હતો. ઇચ્છાઓ હોવી એ ખરાબ કે ખોટું નથી. ઇચ્છા હોય, તો મહત્વાકાંક્ષા જન્મે, તો પુરુષાર્થ કરવાનું પ્રયોજન થાય તો જ સફળતા મળે.

સ્વપ્ન તો સેવ્યું હતું કે અમારો પણ પોશ એરિયામાં ફ્લેટ હોય. હર્ષદે તો યશોદાબેનને ટેબલ ઠોકીને કહ્યું હતું કે જોજો ને, તમારી રમાને હીરાના દાગીનાથી મઢી દઈશ. ત્યારે અમને બધાને હસવું આવ્યું હતું કે ઠોકમઠોક કરે છે. પગમાં પહેરવા જૂતા નથી. એ મહત્વાકાંક્ષાને સંતોષવા સખત પરિશ્રમ સિવાય બીજો પર્યાય ન હતો. અને સખતમાં સખત મહેનત કરી, પુરુષાર્થ કર્યો. જાત તોડી નાંખે એટલો. ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરી, થઈ પણ ક્યારે ય તુલના, સરખામણી, ઊણપ, ઓછપ કે લઘુતા અનુભવ્યા નથી કે નથી ક્યારેય મોટાઈ મારી કે જુઓ અમે આગળ નીકળી ગયા. કારણ મહત્વાકાંક્ષા એ જિંદગીનો લોંગ ટર્મ પ્લાન હતો. બીઝનેસના ક્ષેત્રે, કે સામાજિક ક્ષેત્રે, સાહિત્યના ક્ષેત્રે મહત્વાકાંક્ષાઓ પૂર્ણ કરવા નીચોવાઈ ગયા. એક એક ઇંચ, એક એક ડગલું સતત આગેકદમ કરતા રહ્યા. જાતને સતત તપાસતા રહ્યા, પ્રયાસોમાં કોઈ કચાશ રહી જતી નથી ને! ઉણા ઉતરતા નથી ને! નવું નવું અપનાવતા ગયા, ભૂલોને સુધારતા ગયા.

યુરોપ ફર્યા, અમેરિકા ફર્યા, રાઉન્ડ ધી વર્લ્ડની ટિકિટ લીધી. સંતોષ થયો. પછી આફ્રિકા જઈ નથી શક્યા, ન્યુઝીલેન્ડ, ઓસ્ટ્રેલિયા નથી જોયું, એવો અસંતોષ ક્યારે ય અનુભવ્યો નથી.

જેહના ભાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યું, તેહને તે સમે તે જ પામે. હા, સ્વજનોની હૂંફ, એમની શુભેચ્છાઓ, વડીલોના આશીર્વાદ, ઘણું બધું ફળતું હોય છે. સાથે ઇશ્વર કૃપા તો હોવી જ જોઈએ. ઘણા ઘણા લોકો જીવનભર સખત મહેનત કરતા હોય છે. છતાં યે કરમનો પડિયો કાણો નીકળે તો કશું એકદું કરી શકે નહીં. આપણી પાસે શું હતું? આજે કેટલું બધું પામ્યા છીએ. પુરુષાર્થ સાથે પ્રારબ્ધ અને પ્રભુકૃપા ત્રણોનો સંગમ થાય તો જીવન સાફલ્ય અનુભવી શકાય.

જે કંઈ આજે પામ્યા છીએ તે આપણી લાયકાત કરતાં વિશેષ પામ્યા છીએ. સમાજના ઋણી છીએ. આપણા ઘડતરમાં, ચણતરમાં સમાજની ઘણી ઘણી વ્યક્તિઓનું ઘણું ઘણું યોગદાન છે. ઘણા લોકો આખી રાતની રાત દળે ને સવારે ઢાંકણીમાં ઉઘરાવે એવી હાલત થાય છે. ચક્રમક લોહું ઘસતાં ઘસતાં ખરચી જિંદગી સારી. જામગીરીમાં તણખો ન પડીઓ ને ફળી મહેનત મારી. ન સળગી સગડી મારી- વિશ્વાનલ હું અધિક ન માગુ. એક ચિનગારી. આ ચિનગારી મળી - એ કોની કૃપાથી?

જે કંઈ નથી મળ્યું, નથી પામ્યા, મારા પુરુષાર્થમાં ખામી હશે, મારા પ્રારબ્ધનો દોષ હશે.

ખરેખર આત્મસંતોષ છે. જે કંઈ મળ્યું છે તેને મનભરીને માણવું છે.

હસ્તાક્ષર

નાનપણમાં પાટીયા ઉપર ચોકથી લખાણ લખતા. લખેલું બીજે દિવસે ભૂંસી નવું નવું લખતા. પછી ઇંડિપેનનો જમાનો આવ્યો. શાહીનો ખડિયો - પેન લીક થાય - બ્લુ ધાબા દેખાય. હવે બોલપેનનો જમાનો. પ્રેમીકાને, માબાપને પત્રો લખાતા. પત્રોની પ્રતીક્ષા થતી, અભણ મા ટપાલી પાસે પત્ર વંચાવતી. દીકરાના હાથના અક્ષર વહાલા વહાલા લાગતા. ફરી ફરીને વાંચવામાં આવે. હવે કોમ્પ્યુટર આવ્યા પછી કાગળો ટાઇપ થાય. સંતાનોના હસ્તાક્ષરના દર્શન ક્યાંથી થાય? ફોન પર વાતચીત થઈ જાય. વોટ્સ એપ પર મેસેજ વંચાય. વાંચવાનો ચાર્મ ક્યાં રહ્યો?

હું જે કંઈ લખું તે મારા હસ્તાક્ષરથી લખું. કોઈને પત્ર લખવો હોય તો ચીપી ચીપીને મરોડદાર અક્ષરે લખું. મારા અક્ષર જોઈ હું પોતે ખુશ થાઉં. લોકો કહે ટાઇપ કરો ને? હાથે આટલું બધું કેવી રીતે લખાય? વિચારોનો ધોધ વહેવા માંડે, હાથમાં બોલપેન પકડી હાથમાં જે કોરા કાગળો આવે એના ઉપર ઘડાઘડ લખવા માંડું. ટાઇપ કરવા બેસીએ તો વિચારોની ઝડપ જેટલી ઝડપ ન જ થઈ શકે. હાથે લખ્યું હોય તે મગજમાં બેસી ગયું. ફરી વાંચીને નવા નવા આઈડિયા આવતા રહે. અક્ષરોના વળાંકોને મગજ રેકગનાઈઝ કરે અને દિમાગને ઉત્તેજિતવાથી વધુ વિચારો સ્ફૂરવા લાગે. દિમાગ સતેજ બને. સારા અક્ષરવાળી વ્યક્તિની સ્મૃતિ વિશેષ સારી હોય. લોકો પૂછે આટલું બધું સ્ફૂરે છે કેવી રીતે? લખાય છે કેવી રીતે? આટલા નાના મગજમાં શું શું ભર્યું છે?

આતે હૈ ગૈબ સે યે મઝામાં ખયાલમેં - બધા વિષયો અનુભવોનું ભાથું છે, અનુભૂતિઓનો પરિપાક છે અને જે શબ્દો આવે છે એ ફરિશ્તાઓનું ગૂંજન છે. મનમાં ક્યારેક થાય આટલું બધું આ મેં લખ્યું

છે? કેવી રીતે લખાયું? કોણે લખાવ્યું? કોની પ્રેરણાથી?

લોકો કહે છે કુરાનમાં ક્યાં યે પયગંબરના હસ્તાક્ષર નથી. કુદરતને સર્જનારા સર્જનહારાના યે ક્યાં યે હસ્તાક્ષર નથી. વાસ્તવિક જીવનમાં સહી વિનાના કાગળની કિંમત કશી જ નહીં. પણ કોને ખબર કેમ મને તો મારા હસ્તાક્ષર બહુ ગમે છે. સ્વજનોના હસ્તલિખિત પત્રો હું જતન કરીને જાળવી રાખું છું. જ્યારે એમની યાદ આવે એમના પત્રો શોધી કાઢું અને વાંચ્યા કરું બસ એમને મળ્યા જેટલો આનંદ ઉરમાં વ્યાપી જાય.

ધંધો કરતા હોઇએ દરરોજ કેટલી ટપાલ લખવી પડે? અને ચેક ઉપર ચેક લખાતા હોય. સહીઓ કરવાની આદત પડી ગઇ છે. આપણા ટેબલ પાસે કોઇ કાગળ લઇ ઊભું રહે અને આપણી પાસે સહી માંગે. આપણે પટાપટ સહી કરતા જઇએ. મનમાં એક જાતનો છૂપો આનંદ થાય કે આપણું કંઈક મહત્ત્વ છે. ઓથોરીટી છે આપણી પાસે.

કોરા કાગળ પર અક્ષર પાડવા મળે એ કેટલું સદ્ભાગ્ય. મા સરસ્વતીની પરમકૃપા હોય તો જ મનમાં વિચારો સ્ફૂરે. વિદ્યાદેવી પ્રસન્ન થાય તો જ વિચારોના અંકુરો મનમાં પનખ્યા કરે. સાહિત્યર્જનનો આનંદ અનેરો - કાંઈક કર્યાની ધન્યતા મનમાં પ્રકટે. જેને વ્યાકરણનું જ્ઞાન નથી, જોડણીનું ભાન નથી. કોઈ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કર્યો નથી, આટઆટલા શબ્દોનું અવતરણ એના દિલોદિમાગમાંથી કેવી રીતે થઈ શકે?

અખો, કબીર, નરસિંહ મહેતા ક્યાં કોઈ યુનિવર્સિટીમાં ભણ્યા હતા. એમના સર્જનો એમની આંતરિક સ્ફુરણાઓની, અંતઃસત્ત્વથી ધબકતી ઊર્મિઓ છે. આંતરચેતના હોય તો જ સાહિત્યસર્જન શક્ય બને.

કવિનું પ્રદાન

કાવ્ય લખાતું નથી કાવ્ય સ્ફૂરે છે, અવતરે છે, કાવ્ય લખવા બેસીએ ત્યારે લખાતું નથી. કળીને કોઈ કહી શકે કળી તું ક્યારે ખીલવાની છે કે ખીલી જા. કળી તો સજીવજીને ખીલવા તૈયાર ઊભી જ છે એ તો રાહ જોઈ રહી છે સૂરજના ઉગવાની. બસ સૂર્યનું એક કિરણ પ્રકટે હવાની એક લહેરખી આવે છોડને ઉમળકો છાતીએ ઉભરાય અને એ ઉમળકો કળીને અડે એટલી જ વાર. કળીને તો ખીલવું જ છે. કળીનું ખીલવું એટલે નવજાત શીશુનું અવતરણ. દ્વાર ખીલે અને માર્ગ મોકળો થાય. જેમ શીશુ કુદરતી રીતે અવતરે. અને આનંદની હેલી ઉભરાય, એમ કાવ્ય સ્ફૂરે, કવિની ઊર્મિઓ દ્વારા. એમાં દેવાંશી તત્ત્વ હોય જ. જો દેવાંશી તત્ત્વ ન હોય તો એ ફક્ત જોડકણું બની રહે. દિવ્ય તત્ત્વ ભળે તો જ એ બેનમૂન કૃતિ બની શકે. કવિનું હૃદય ઝંકૃત થાય, જે કાવ્ય તત્ત્વ જન્મે એ કૃતિ સૌંદર્યમંડિત જ હોઈ શકે. એ કૃતિ કંઈક નવી ઊર્મિ નવો ઉમંગ ઉપસાવે. કાવ્યનો સર્જક કવિ ઊંચી કક્ષાનો કલાકાર હોય. એ ભાવુક હોય. એના રોમરોમમાંથી હર્ષ ઉભરાતો હોય. અને પછી જે કૃતિ હોય તો સદૃશ્ય શ્રોતાઓ, વાંચકની કસોટીમાંથી પાર ઉતરે.

કવિ ક્યારેક ખુશમિજાજ હોય, ક્યારેક દુઃખી હોય, ક્યારેક વિવશ હોય, લાચાર હોય, એ જે કંઈ રચે તે લોકભોગ્ય હોય, ફક્ત લોકરંજક ન હોઈ શકે. એની અનુભૂતિ પાતાળયાત્રા કરાવે, વ્યોમવિહાર પણ કરાવે. સદૃશ્ય શ્રોતાના હૃદયમાં પણ સ્નેહની સરવાણી વહેવા લાગે. એક એક શબ્દમાંથી ઊર્મિનો ધોધ વહેતો જાય અને ભાવકને હલાવી નાંખે. એ કંઈ સહેલી વાત નથી. એટલે જ કવિ હંમેશા સામાન્ય જનતાથી અલગ, અલાયદો અને અલબેલો હોય. એનું સર્જન એની કૃતિ જગતને માટે અમોલી ભેટ છે. કવિ હૃદયમાંથી નીકળેલો એ સ્ત્રોત જાણે

ગંગોત્રીમાંથી થઈ રહેલું ગંગાવતરણ. કવિની કળાયાત્રા પણ ગંગા સમી પવિત્ર હોય, એ ફક્ત માન્યાંદ માટે નથી લખતો. એ તો પ્રસન્ન કરવા માંગે છે કળાદેવીને.

કવિ સદૈવ સજાગ હોય, સાવધ હોય, જ્યારે જ્યારે મા સરસ્વતીની કૃપા પ્રસાદી પ્રાપ્ત થાય, કવિ હૃદય સદા એને આવકારવા તત્પર હોય. વખાણ, વાહવાહ કે તાલી મેળવવા એ ક્યારેય સસ્તો બની જતો નથી. કવિ હૃદયમાં એક ગરિમા હોય. એ ગરવથી છલકાતો નથી. એનું હૃદય નિર્મળ છે, જળ મધ પણ ખીલે તેવું. એ સંસારના વ્યવહારથી થોડો અલગારી થઈ જીવે છે. એના હૃદયમાંથી જે કાવ્યની સરવાણી વહેતી રહે છે એ એના હૃદયબાગના સુગંધી પુષ્પ છે. જે ફક્ત બાગની શોભા વધારે છે. એટલું જ નહીં - એ સારા સંસારની શોભારૂપ યશકલગી છે.

કવિ હૃદય કોમળ હોય, ઋજુ હોય. અન્યના દુઃખ જોઈ એ હલબલી ઊઠે. કૌંચપણક્ષીના વધથી વ્યથિત થવાથી શ્લોક રચાયા. ઉત્તમ પ્રકારનું સાહિત્ય રચાયું.

કવિ હોય કે ગાયક હોય, એ એના અંતરથી અભિવ્યક્તિ કરે છે. એ લોકરંજન માટે નથી. કોઈને રીઝવવાના, ખુશ કરવાના ઇરાદાથી સાહિત્ય સર્જન ન કરાય. એ કવિ ન કહેવાય. ભાટ-ચારણ કહેવાય-આપણે તો રાજાના રામ - મહારાજાધિરાજ ઇશ્વરને પ્રસન્ન કરવા, આપણા અંતરાત્માને આનંદ પ્રાપ્ત થાય એ માટે જ અક્ષરની આરાધના કરવાની છે.

જીવન મૂલ્યો

મનુષ્ય અવતાર લીધો છે તો માણસ તરીકે આપણા કેટલાક કર્તવ્યો છે, કેટલીક ફરજો પરિવાર પ્રત્યે, રાષ્ટ્ર પ્રત્યે હોય છે. જીવનમાં કેટલાક મૂલ્યોનું પાલન કરવાની આપણી ફરજ છે. મૂલ્ય એટલે ભૌતિક રૂપે પૈસા-નાણું એવું નહીં. મૂલ્ય એટલે અમુક ઉદ્દેશ. પ્રત્યેક માનવીના જીવન મૂલ્ય અલગ હોઈ શકે. અને જેવા જેના જીવન મૂલ્ય એવી એની પરખ. જીવનમૂલ્ય જેવું કશું ન હોય તે માણસ મનુષ્ય રૂપેણ મૃગાશ્ચરન્તિ. જેવો ગણાય. દરેક વ્યક્તિને કંઈક બનવું હોય છે. એને કંઈક પ્રાપ્ત કરવાનું લક્ષ્ય છે. માણસ નામના, કીર્તિ મેળવવા માટે જીવનમૂલ્યોને નેવે મૂકી દે તો એનું જીવનું વ્યર્થ - નિર્વર્થક થઈ જાય.

જીવનમાં સિદ્ધાંત કેળવવા અલગ વાત છે અને આજીવન સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું એ અલગ વાત છે. ગુરુજીનું કર્તવ્ય છે, વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવું. પણ પૈસા કમાવાના લોભમાં વિદ્યાર્થી પાસેથી પૈસા લઈ ટ્યુશન આપવું, માર્ક્સ વધારે મૂકી પૈસા ખાતર એને પાસ કરી દેવો એ અધમતા છે. શિક્ષક તરીકે એણે એના કર્તવ્યપાલનમાં દૃઢતા દાખવવી પડે. સુદામા ગરીબ હતો. ભૂખનું દુઃખ હતું. બાળકો ભૂખે મરતા હતા. છતાં એણે એનો સિદ્ધાંત છોડ્યો નહીં. છેક સુધી અયાચક વ્રત પાળ્યું.

જીવનમૂલ્યોની જાળવણી કરવી એ આપણા સૌની નૈતિક ફરજ છે. જો સૌ પોતપોતાની ફરજનું નિષ્ઠાપૂર્વક પાલન કરે તો સર્વત્ર સુખશાંતિ જળવાઈ રહે. સુખ શાંતિ પૈસા ખરચવાથી ખરીદી શકાય નહીં. આપણો સ્વભાવ કેવો છે, આપણી માન્યતાઓ કેવી છે, આપણું આચરણ કેવું છે એ બધા ઉપર શાંતિ અને સુખ નિર્ભર છે. જ્યારેજ્યારે સ્વાર્થ સાધવા માટે સિદ્ધાંતોમાં બાંધછોડ કરીએ ત્યારે કર્તવ્ય સાથે સ્વાર્થ જોડાઈ જાય છે, અને કલહ કે કંકાસ ઉત્પન્ન થાય. માણસના

જીવનમાં સત્સંગ અને સત્કાર્યોનું મહત્ત્વ અદકેરું ગણાયું છે. કોઈને મદદ કરવી એ વૈષ્ણવજનનું લક્ષણ છે. પરદુઃખે ઉપકાર કરવો એ સદાયરણ ગણાય. સમગ્ર સંસાર સુખી રહે એવી ભાવના સેવીએ. કોઈને પણ જરૂરત પહે, મદદરૂપ થવું એવો અભિગમ સૌ કોઈ ધરાવે તો સંસારમાં દુઃખ નામની કોઈ વસ્તુ જ નહીં રહે. બસ સુખ અને સુખ જ વ્યાપી જશે. સંસારમાં પડોશી સુખી, પરિવાર સુખી, આપણે સુખી. પરિવાર સુખી તો સમગ્ર રાષ્ટ્ર સુખી. સૌને માટે બસ સુખ જ સુખ. રઘુકુલ રીતિ સદા ચલી આઈ, પ્રાણ જાય અરુ વચન ન જાઈ. પ્રાણનો ભોગે પણ જીવનમૂલ્યોનું જતન કરવું એ સજ્જનનું કામ.

પૈસાની લાલચમાં માણસ નીતિમત્તા નેવે મૂકી દે. કરચોરી કરે. રાષ્ટ્રદોહ કરે. એવી રીતે કમાયેલું ધન ખોટું કામ કરનારને એનો આત્મા ડંખ્યા કરે. એક ખોટું કરનારને દસ કામ ખોટા કરવા પડે. જુદું બોલવું પડે. સાચું કામ કરનારાને કોઈ ડર ન હોય. એ નિરાંતે ઊંઘી શકે રાતભર, સુખચેનથી.

માણસાઈ

ક્યારેક સવાર સવારમાં એવા માણસનું મોઢું જોવાઈ જાય, આખો દિવસ બગડી જાય. બધે જ ગરબડ ગોટાળા થાય. અને થાય કે ક્યાં એ સોગિયાનું ડાયું જોવાઈ ગયું? કોઈ પ્રિયજન મળી જાય, દિવસ સુધરી જાય. માણસનો સ્વભાવ છે, ગમા અને અણગમાથી ભરપૂર. અમુક માણસ ગમે અને અમુક માણસનું નામ દઈએ તો યે ઉશ્કેરાટ આવી જાય. બે સગા ભાઈઓ હોય કે સગી બહેનો હોય, એમાંથી એક આપણને બહુ ગમે, તેની સાથે બહુ ફાવે. અને બીજા માટે અણગમો થાય. એની સાથે વાતચીત કરવાનું ટાળીએ. મનગમતા મિત્રો રવિવારે મળે, મોજ પડી જાય. એવા મિત્રો ગમે જે આપણા દિવસોને ખુશીના ખજાના સમા બનાવી દે.

મિલ ગયા કોઈ, ખુશીકા ખજાના - એવા મિત્રોની કંપની મળે, મોગરાની મહેક સમા મધમધતા થઈ જઈએ. મિત્રો એવા હોવા જોઈએ કે એકબીજાના સુખદુઃખમાં સહભાગી થાય. સધિયારો આપે. ઘર-પરિવારમાં પણ એવું જોવા મળે છે. મનગમતી અને અણગમતી વ્યક્તિઓ. કોઈનું વ્યક્તિત્વ એવું મધુર હોય કે એના સહવાસથી જીવન ભર્યું ભર્યું બની જાય. એના પ્રત્યે આપણા મનમાં ચાહત પ્રકટે. આ ચાહત એટલે શું? આપણા હૈયાના હેતાળ અજવાસમાં મિત્રને આવકારીએ, એમની વચ્ચે મોજમજાની આપણે કરીએ. મિત્રો વચ્ચે હેત કેવું હોવું જોઈએ? મિત્રની આંખ અમીઝરતી હોય, એનું હૈયું હેતથી નીતરતું હોય એની હેલીમાં નહાવાનું ગમે, તરબતર થવાનું ગમે.

માણસ માત્રને અન્ય માણસની સોબતની ભૂખ હોય. નવા નવા સંબંધો બાંધવા - એ લોકોના જીવનમાં રસ લેવો. અને એ સંબંધોને નિભાવવા. મિત્ર સામે મળે - યાર - ક્યાં ગયો હતો આટલા દિવસ?

કેમ દેખાતો ન હતો ! હેતથી વાંસામાં એક ધબ્બો મારી દઈએ. એ મારવામાં યે આત્મીયતા છલકાતી હોય. અમુક માણસનો સ્પર્શ મીઠો લાગે, અને અમુકનો સ્પર્શ દઝાડતો લાગે. પ્રાણીમાં-કૂતરાં-બિલાડામાં પણ સમજ છે. એને હેતથી પંપાળીએ, આપણા પગ ચાટવા માંડે.

મનના માણીગર સમા માણસ સામે મળે, હરખ ઉભરાય. પણ આજકાલ આવી મૈત્રી ક્યાં જોવા મળે છે ? જે કોઈ સામે મળે, ટેન્સ હોય, ઉતાવળમાં હોય. હાય-હલ્લો કરી દોડવા માંડે. બે ઘડી મળ્યાનો આનંદ વ્યક્ત કરવા કોઈને યે ફુરસદ નથી નવરાશ નથી. એક જ મકાનમાં રહેતો પાડોશી લીફ્ટમાં મળે, સ્માઇલ આપવા જેટલી યે કર્ટસી દાખવતો નથી. ખુશ રહેવાની કળા બધા ગુમાવી બેઠા છે, જાણે હસ્તીફરતી લાશ જોઈ લો.

આદમી હું, આદમી સે પ્યાર કરતા હું.

માણસ માણસને પ્યાર ન કરે ? એ કેવી રીતે બને ?

અમેરિકામાં સવારે મોર્નિંગ વોક કરવા નીકળીએ. સ્માઇલ આપીને ગુડ મોર્નિંગ કહે, ન ઓળખતા હોય તો પણ. લોકો ખુશમિજાજ હોય છે. ખુશીના ખજાના સમા હોય. આવા લોકોનો સહવાસ થાય એટલે જાણે મોસમ ખુશ થઈ જાય.

મુંબઈ જેવા ધમાલિયા શહેરમાં કોઈને ફુરસદ નથી. જાણે સંજોગોની સરજત જેવા લાગે. અનેક સુખસાહ્યબી હોય પણ એને ઓછું જ પડે છે. જાણે એને માથે આખું આકાશ ઊંચકવાની જવાબદારી આવી પડી છે.

આવા માણસોમાં દુનિયાદારીની કમી છે. આપણા હાનિ-લાભને બીજા ઉપર શા માટે છાવરી દેવા. આપણે એકાદ ખોટું પગલું ભરી બેસીએ. આયખાનો સરવાળો ખોટો પડે, એમાં બીજાનો શો દોષ ? મિત્ર એટલે મિત્ર. એના માટે મનમાં ક્યારે ય ખોટું લગાડવાનું ન જ હોય.

લોકોને પ્યાર કરીશું, લોકો આપણને પ્યાર આપશે. કોઈપણ માટે

અણછાજતું શા માટે વિચારી લેવું. અમુક પ્રસંગે, અમુક વ્યક્તિ કદાચ ટેન્શનમાં હોય પણ ખરી. આપણે બધા પ્રત્યે સારી લાગણી ધરાવવી. આપણી લાગણીનો પડઘો પડ્યા વિના રહેશે નહીં. આપણી ઉખા એને મળશે આપણા માટે એના મનમાં સદ્ભાવના જાગશે. એને આપણા માટે કંઈક કરી છૂટવાનું મન થશે. એવી વ્યક્તિ આપણને મનોમન ગમવા લાગશે.

ઈશ્વરે આપણું સર્જન કર્યું છે, સારા બનવા માટે. આનંદ અને આભા પ્રાપ્ત કરવા માટે. ગમતાનો ગુલાલ કરવા માટે. ખુશ રહીએ, ગાતા રહે મેરા દિલ - સ્નેહના સાગરમાં ઓતપ્રોત રહીએ. પરમાત્મા પ્રેમસ્વરૂપ છે. એની પરિકલ્પના મુજબ આપણો પિંડ એણે ઘડ્યો છે. ઈશ્વરે હાથ આપ્યા છે, કોઈને મદદ કરીએ. હૃદય આપ્યું છે. કોઈને હૂંફાળો સ્પર્શ આપીએ. હૈયું આપ્યું છે હેત કરીએ. માનવ તરીકે અવતર્યા છીએ - મહામાનવ ન બની શકીએ તો કંઈ નહીં, માણસ બનીને જીવીએ, માણસાઈ દાખવીએ તો યે ઘણું.

અજવાળું

ગણપતિબાપા વિદાય થાય. નોરતામાં રાસગરબા થાય. માતાજીની આરાધના થાય. વરસાદ બંધ થાય. વાતાવરણ ખુશખુશાલ થઈ જાય. દિવાળીના દિવસો આવે. અને દિવાળીના આગમન અગાઉ ઘરમાં સાફસફાઈ શરૂ થઈ જાય. આંગણાં શણગારાય. દીપમાળા પ્રકટે. દિવાળીનું નામ પડે, ચહેરા પર સ્મિતના દીવા પ્રકટી જાય. મૂરઝાયેલા મનમાં ઉત્સાહ, ઉમંગ પ્રકટે. અને ફટાકડા ફટાફટ ફૂટે. આકાશ આખું તેજતરંગોથી ભરાઈ જાય. ફળિયામાં ચિરોડીના રંગનું મેઘધનુષ પ્રકટે. ગોખલાઓમાં દીવાઓ પ્રકટે, અંધકાર ઓગળી જાય. કેલેન્ડરના છેલ્લા પાના ફાટતા જાય અને નવું કેલેન્ડર ટીંગાડવાના આશા અરમાન જાગે.

દિવાળીનો તહેવાર, અમાસને ઉજાગર કરવાનો તહેવાર. પ્રકાશ વિના જીવન શક્ય નથી. પ્રત્યેક જીવનો ધર્મ છે અજવાળું આપવું, અજવાળું પામવું અને અજવાળું વિસ્તારવું. માના ગર્ભમાં નવ માસ જીવ અંધકારમાં અકળાય. પછી તો જીવનભર એની ખેવના રહે છે, સતત ઉજાસ પામવાની. વ્યક્તિ હોય કે વૃક્ષ - એનો વિકાસ અજવાળામાં જ થાય. દિવસે સૂર્ય પ્રકાશની મદદથી પાંદડા ક્લોરોફીલ બનાવે જેથી પાંદડા લીલાછમ બને. પ્રકાશ સંશ્લેષણ થકી સમજાય કે જીવન કે વનસ્પતિ બધાને જીવન ખીલવવું હોય તો અજવાળું ઝીલવું જ પડે.

માણસ માત્રને અજ્ઞાનના અંધકારમાંથી પ્રકાશ પ્રતિ ગતિ કરવી હોય છે. તમસો મા જ્યોતિર્ગમય. પ્રભાત સમયે પ્રવૃત્તિઓની શરૂઆત કરીએ, સૂર્યાસ્ત સાથે ગતિવિધિ થંભી જાય. નિદ્રાધીન થવું પડે. અજવાળું પામવું એ માણસનું પ્રાથમિક પગથિયું, જે પામ્યા તે અજવાળાને અન્ય સુધી પહોંચાડવું એ આપણું પરમ કર્તવ્ય. અંધારું - તમસ એટલે અજ્ઞાન - જ્ઞાનદીપ પ્રકટાવીને અંધકારને અજ્ઞાનતાને

હટાવવી. એ આપણી ફરજ. આપણી સંસ્કૃતિ આ જ શીખવે છે. ઋષિમુનિઓએ તપસ્યા કરી કરી જ્ઞાન મેળવ્યું. બુદ્ધ, મહાવીરે તપસ્યા કરી જ્ઞાનની લબ્ધિ કરી અને એ જ્ઞાન, તપ, સમજને સંસારમાં પ્રસરાવવા એમણે પ્રયાસો કર્યા, જ્ઞાનનો બોધ આપ્યો. જન ઉદ્ધાર અર્થે બોધ-ઉપદેશ આપી, સમાજ ઉત્કર્ષમાં ફાળો આપ્યો. પામ્યા છીએ તો અન્યને પમાડવું.

અપ્પો દીપ ભવ - તારો દીવો તું જ થા. તારી ભીતરમાં રહેલો દીપ તારે જ સંકોરવાનો છે. માનવદેહનું કોડિયું ઇશ્વરે બનાવ્યું. એમાં આત્મતેજનું તેલ પૂરીને એને પ્રકટાવવો પડે. દિલ અને દીવો - બંનેમાં અજવાળું પાથરવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે. ભીતરમાં ધરાવાયેલા આત્મ ઉજાસના અજવાળે અજવાળે પ્રગતિ સાધવાની છે. આજ દિવાળી, કાલ દિવાળી, બારેમાસ દિવાળી. દિવાળીના દિવસમાં ઘર ઘર દીવડા થાય. રોજે રોજ દિવાળી.

અંધકાર ઉપર વિજય મેળવી ઉજાસનો મહિમા હંમેશા ગવાયો છે. જીવન જ્યોત જગાવો - પ્રભુ હે જીવન જ્યોત જગાવો. વણદીવે અંધારે જોવા - આંખે તેજ ભરાવો, વણ જહાજે દરિયાને તરવા, બળ બાહુમાં આપો - અમને ઝળહળતા શીખવાડો.

માણસ કંઈક પામે, ધનદોલત કમાય. માન-પદ પ્રતિષ્ઠા મેળવવા વલખા મારે. ધનદોલતનો અહંકાર વધે. હું સમાજસેવા કરું છું. એનો ફાંકો વધતો જાય. પરદુઃખે ઉપકાર કરે તો યે મન અભિમાન ન આણે રે - નરસિંહ મહેતાનું ભજન ગાઈએ પણ અમલમાં નથી મૂકી શકતા. ઇશ્વરે આપણને આપ્યું, આપણે કોઈને આપવાનું છે. જગતમાં શું લઈને આવ્યા હતા? કશું સાથે લઈ જવાનું નથી. જમણો હાથ આપે, ડાબા હાથને ખબર ન પડવી જોઈએ. આપવું એ આપણી ફરજ છે, ગંતવ્ય છે. આપીને ભૂલી જવાનું લેનારને યાદ અપાવી એને ઝંખવાણો પડાય નહીં.

સૂરજ દિવસે પ્રકાશ પાથરે છે, રાત્રે ચાંદો અને તારા.

‘નીલ ગગનનો મહિમા ગાતા ચાંદો, સૂરજ તારા રે’

રાત્રે નાનો શો આગિયો ઝબૂક ઝબૂક થાય. વિદાય લેતા સૂર્યને કોડિયું કહી દે છે - હું છું ને! મારી ઓકાત મુજબ પ્રકાશ પાથરતો રહીશ, અંધકારમાં કોઇને અટવાવા નહીં દઉં. સૂરજને આપણે ખોળો પાથરી ભીખ નથી માંગતા કે દે દે અજવાળું દે દે.

કુદરતે અંધકાર આપ્યો તો માણસ દીવડા પ્રકટાવી અમાસની રાતને પણ ઝગમગાવી શકે છે. અજવાળું આપ્યાનો અહમ્ છોડીએ તો અજવાળું ખુદ સોહમ બની જાય.

આથી જ દિવાળીનું મહાત્મ્ય વિશેષ છે. સાત્વિકતા અજવાળું ઝીલતા શીખવે, આપણા સામર્થ્યની પિછાન આપણને થાય. ઝગમગ ઝગમગ દીવા જલાવ.

ઘરને ઉંબરે, ઘરને પાણિયારે કે તુલસીને ક્યારે સંધ્યાટાણે દીપ પ્રકટાવવાનો આ જ તો મહિમા છે. ઊંડા અંધારેથી પ્રભુ પરમ તેજે તું લઇ જા. કુદરતે વિશ્વમાં મબલખ શક્તિ ઠાંસી ઠાંસીને ભરી છે. ઉજાસ એટલે ઉર્જા-શક્તિ. સૂર્ય એટલે ઉર્જાનો સ્ત્રોત. એ એક મહાન અણુભટ્ટી છે. તેના દ્વારા દિવસ રાત અવિરત શક્તિ ઉત્પન્ન થયા કરે છે. તે પૃથ્વીને પ્રકાશ દ્વારા ઉર્જા આપે છે અને એ ઉર્જા થકી જ પૃથ્વી પરની સકળ સૃષ્ટિ કાયમ ફૂલેફાલે છે. સૂર્ય ઔદાર્યભાવે અહમ્ વિના આપણને મદદ કરી રહ્યો છે.

જેવું સૂરજનું, એવું પાણીનું. પાણીનો સ્થાયી સ્વભાવ વહેતા રહેવાનો, નીચાણ તરફ. તેના મોજામાં તાકાત છે. બળ છે. ભલભલા અવરોધોને હટાવી એ આગળ વધે છે, એના ગંતવ્ય સ્થાન સાગર ભણી પાણીની શક્તિથી વીજળી ઉત્પન્ન કરી યંત્રો ચલાવી, ઉદ્યોગો સ્થાપી શકાય. પાણીથી વીજળી પેદા થાય. વીજળી અંધકારને દૂર કરે. કુદરતી તત્વોની સહાય વગર શક્તિ ઉત્પન્ન થાય જ નહીં. ઉત્પાદન એટલે જીવનનો હકારાત્મક અભિગમ. તેથી આપોઆપ પ્રગતિ સાધી શકીશું. જિંદગીને બહેતર બનાવી શકીશું. નદીના પાણીમાં પૂર આવે, નુકસાન થયું એવું માનીએ, પણ એના કાંપથી જમીન વધુ રસાળ

બનશે. જનજીવનને ફાયદો થશે.

મનુષ્ય મૂર્ખ બની કુદરતી શક્તિ, વીજળી, પાણી, પ્રકાશનો વેડફાટ કરે છે, પણ એથી આપણી પ્રગતિ રૂંધાઇ જશે. શક્તિ, ઉર્જા એનો બેફામ ગેરઉપયોગ ન કરાય. હંમેશા એક લીમીટ બાંધીને રહીએ. કુદરતી શક્તિનો ઉપયોગ કરીએ. જીવનને સરળ બનાવીએ પણ પર્યાવરણને નુકસાન કરીશું તો આપણી જ બરબાદી આપણે ખુદ નોતરી બેસીશું.

ફરી યાદ રાખીએ - બહારની શક્તિ, બહારનો પ્રકાશ- એનું અવલંબન નથી રાખવાનું. અપ્પો દીપ ભવ. આપણું અંતરકોડિયું પ્રકાશિત રાખવા આપણે જ આપણી જાતને સતત પ્રજ્વલિત રાખવાની છે.

પ્રકાશનું એક નાનું શું કિરણ, એક ચાંદરણું જીવનને પ્રકાશમય બનાવી દે, ઝગમગાવી દે.

એટલે જ તો કવિ કહે છે,

એક જ દે ચિનગારી, મહાનલ એક જ દે ચિનગારી,
વિશ્વાનલ હું અધિક ન માંગું.

એક ચિનગારી પ્રકાશનો પુંજ પ્રકટાવી દઇ - અંધકારને નષ્ટ કરી શકે, ભગાડી શકે.

એટલે તો ગંગાસતી કહે છે કે

વીજળીને ઝબકારે મોતીડા પરોવી લ્યો રે પાનબાઇ. તિમિર ગયું ને જ્યોતિ પ્રકાશ્યો. એક જ સ્પાર્ક, એક જ તણખો, એક જ ચિનગારી પૂરતા છે, ચેતનાદીપને પ્રકટાવવા માટે. પછી તો જે જાગ્યું છે, જે પ્રકાશ્યું છે તેની ચેતના હમહંમેશ અજવાળું પાથરતી રહેશે.

વડીલગીરી

નાના હતા. અડોશ-પડોશના છોકરાઓ ફળિયામાં રમવા નીકળી પડતા. રમતાં રમતાં કોઈ અંચઈ કરે. મારામારી થાય. કીટ્ટા થઈ જાય. અમારી ટોળીનો સરદાર હતો નિકુંજ. એને બધા સાથે વાતવાતમાં વાંધો પડે. એ કહે તે જ નિયમ. જ્યારે હારવા માંડે ત્યારે ઝઘડો કરે અને રમતનો ઉલાળિયો કરી, કહી દે, નથી રમવું જાઓ. એને દાવ દેવો ગમે નહીં. રમતની મજા મરી જાય. એની દાદાગીરી ભારે. એનો હુકમ છૂટે, એ સાલો - નરેશીયો - શું સમજે એની જાતને ! આજથી એની સાથે બોલવાનું નહીં, રમવાનું નહીં. એની સાથે જે રમશે એના હાડકાં ખોખરા થઈ જશે.

આવું જ અમારા ઘરમાં બન્યું. મારા મોટા ભાભુ - ભારે જબરા. ઘરમાં મોટાકાકાનું વર્ચસ્વ, એટલે ભાભુનું ઘરમાં ચલણ. મોટા સમજીને સૌ એમના માન મરતબો જાળવીએ. મારી બા નરમ સ્વભાવના. બાપુ સમાધાન વૃત્તિવાળા. મોટાભાઈએ બાપની જેમ એમને મોટા કરેલા એ ઉપકાર. બાપુની પાસે બા ફરિયાદ કરે, બાપુ મોટાભાઈ ભાભીની જ ફેવર કરે. એ મોટા છે, થોડું સહન કરી લેવાનું. પછી તો ભાભુનું પ્રભુત્વ વધતું ચાલ્યું, એમનું ચઢી વાગ્યું. અમારા બાની ભૂલ કાઢ્યા કરે, અપમાન કરે. બા ક્યાં સુધી સહન કરે ? એકાદ વખત બાથી સામું બોલાઈ ગયું. બસ કાકીનું સ્વમાન ઘવાયું. કાગનો વાઘ કર્યો. પોતાના દીકરાઓને કહી દીધું કે નાના કાકાના છોકરાઓ સાથે બોલવાનું બંધ. બંને ભાઈઓના ઘર એક જ ઓશરીએ. સરખેસરખા ભાઈબહેનો, સાથે રમીએ, સાથે ભણીએ. બોલ્યા વિના કેવી રીતે ચાલે ? મોટા કાકાના દીકરાઓ ભાભુનું વેણ ઉથાપી શકે નહીં. પાણીમાં રહેવું અને મગર સાથે વેર, એક સાથે ઉછરેલા ભાઈબહેનો - આંખમાં આંખ મેળવી શકીએ નહીં. ભાભુને સંબંધોની

કોઈ પરવા ન હતી. એક ઘરના, એક કુટુંબના - સંબંધ કઈ રીતે ફોક થઈ શકે ? છાના માના મળીએ, ભાભુને ખબર પડે, ધડબડાટી બોલાવી દે.

અમારા પડોશી ધનકોરકાકી ભારે જબરા. અમારી ચાલીમાં બધા વર્ષો જૂના ભાડુતો. વાટકી વ્યવહાર ચાલુ હોય, એકબીજાને ત્યાં ભાવતી રસોઈ હોય, તો વગર કલ્લે જમવા બેસી જઈએ. ધનકોરકાકી બે ચાર દિવસે વાટકી કે તપેલી લઈ હાજર થઈ જાય. એક કપ સાકર આપો ને - એક તપેલી ઘઉંનો લોટ ઉછીનો આપો. ઘઉં દળાવવા ડબ્બો મૂકી આવી છું. મૂઆએ દબ્યો જ નથી. પણ એમને ઘરે કંઈ લેવા જઈએ સામે બરણીમાં સાકર ભરેલી દેખાય છતાં યે કહી દે - ખલાસ થઈ ગઈ છે. પોતાનું આંગણું વાળે, કચરો અમારી રૂમ પાસે નાંખી જાય. જરા કહેવા જઈએ, ઝઘડો માંડે. જોઈ મોટી ચોખ્ખાઈની દીકરી. ચાલીમાં રહેવું ન ફાવતું હોય તો જાઓ ફ્લેટમાં રહેવા.

એ વખતે આખી ચાલીમાં એમને ત્યાં જ ફીલીપ્સનો રેડિયો - બીના કા ગીતમાલા સાંભળવા અમે એમના બારણાં પાસે બેસીએ. કાકી રેડિયો મોટા અવાજે વગાડે. પરીક્ષાના દિવસોમાં કહીએ કે કાકી રેડિયો જરા ધીરે મૂકો ને ! કાકીને કંઈ કહેવાય નહીં. કહ્યું કે ધીમો કરો, એ બમણા જોરથી રેડિયો વગાડે. બધા સાથે વાતવાતમાં વાંધો પડે, જેની સાથે વાંધો પડે એની સામે નાકાબંધી શરૂ કરી દે. આખી ચાલીમાં જાહેરાત કરી દે, કે ફલાણા સાથે વાતચીત કરી દો બંધી. વગર કારણે બે ચાર રૂમવાળા આપણી સાથે વગર વાંકે અબોલા શરૂ કરી દે.

આવું જ બને છે ન્યાતમાં. મગનભાઈ બે પૈસે થયા. દિવાળીના ફંક્શનમાં એમને અતિથિ વિશેષ તરીકે બોલાવાય. બસો માણસના જમણાવારનો ખર્ચ એક વખત આવ્યો. પછી તો બસ દિવાળીનું ફંક્શન એમનું જ થઈ ગયું. એમને સ્ટેજ પર બેસાડવા જ પડે. એમને માઈક આપવું જ પડે. કાર્યકર્તાઓનું અપમાન કરે. જાણે સર્વેસર્વા એમને કોઈ હિસાબ પૂછી શકે નહીં. કોઈ હિંમત કરે તો તરત જ એ વ્યક્તિ આઉટ થઈ જાય. એની સોગઈ ઉડી જ જાય. દબાણના માર્યા, ધાકના

માર્ચા કોઈ કંઈ બોલે નહીં. પણ અંદર અંદર ગણગણાટ ચાલુ થઈ ગયો. એકાદ જણ માથાભારે નીકળ્યું. શેરને માથે સવા શેર. મગનશેઠના કરતુત ઉઘાડા પાડવા એણે મીટીંગ બોલાવી. બીજી એ.જી.એમ.માં એમની સામે કિશોરભાઈએ પ્રમુખ તરીકે ફોર્મ ભર્યું. મગનશેઠ તો ગુસ્સાથી લાલ લાલ. આવો મગતરા જેવો કિશોર એની સામે ઊભો થયો? મગનશેઠ બધાને મગતરા જ સમજતા હતા. પણ એક નાનો શો મચ્છર હાથીને હેરાન કરી શકે. મતદાન થયું. કિશોરભાઈને બસોમાંથી ૧૮૦ વોટ મળ્યાં. મગનશેઠની નાલેશી થઈ. આવા માણસને શરત ન હોય. એણે તરત જ વાજું બદલી નાંખ્યું. હા, હા, હવે ન્યાતમાં જુવાનીયા આગળ આવો. અમે પાછળ રહી તમને માર્ગદર્શન આપીશું, સલાહસૂચન આપીશું. કોણ માંગવા જવાનું છે હવે એમની પાસે સલાહ સૂચન?

આપણે મોટે ભાગે જતું કરવામાં માનીએ, મોટી ઉંમરના છે કરી, માન આપીએ, પણ આવા માણસો આપણી સજ્જનતાને કાયરતા સમજી લઈ વધુ દબાવે. જબરા માણસની પાંચ શેરી ભારે. જીભ કોણ બગાડે, એવું વિચારીને ન બોલીએ. પણ સમાજ આવા લોકોની દાદાગીરીને સમજતો જ હોય છે. વડીલગીરીનો મહિમા એમને કોણ સમજાવે?

મંગલમ્

ટી.વી.ની જબરદસ્ત અસર પડે છે સમાજ જીવન પર. અને ફિલ્મોની તો ખરી જ. અમે નાના હતા. ત્યારે ય રાજેશ ખન્ના, શમ્મી કપૂર, ધર્મેન્દ્ર, જીતેન્દ્રની સ્ટાઇલ યુવકો મારતા. અને છોકરીઓ સાધના હેર કટ સાયરા બાનુ, હેમા માલિની, આશા પારેખની સ્ટાઇલ પર મરતી.

આતી હૈ ક્યા? ખંડાલા, I love you ઇલુ ઇલુની જબરદસ્ત અસર તો પડી જ. નાની ઉંમરના છોકરા-છોકરીઓ પ્રેમ શું ચીજ છે એની ખબર ન હોય, પણ આવા ડાયલોગ બોલતા થઈ ગયા. કોઈ છોકરો કે છોકરી ગમી જાય, બસ સમજી બેસે કે પ્યાર થઈ ગયો. પછી તો પ્યાર ક્રિયા તો ડરના ક્યા - લવ કે લિયે સબ કુછ કરેગા - અમેરિકન સમાજમાં પણ યુવાન થયા, કોઈ ડેટીંગ કેમ કરતું નથી? એ પ્રશ્ન થાય.

અમારા યુગમાં સલોની અને સુલવ હતા. શેરીમાં બાળપણ સાથે વીત્યું. સાથે ભણ્યા. ઢીંગલા ઢીંગલીની રમતમાં વરવહુ પણ રમ્યા. સાથે રમવું, સાથે જમવું, સાથે ભણવું અને સાથે લડવું. એ તો જાણે રોજનું થઈ ગયું હતું. બંને બાઈક પર સાથે ફરતા. સલોની મનમાં ને મનમાં જાણે સુલવને પરણી બેઠી. એકપક્ષી પ્યાર થઈ ગયો. સુલવ તો મિત્રો સાથે પાર્ટીઓ કરતો, એ મિજલસનો માણસ હતો. એને ઘણી ગર્લ્સફ્રેન્ડ્ઝ હતી. સલોનીને એ બધાની અદેખાઈ આવતી. સુલવ ફક્ત પોતાનો જ છે, પોતાનો જ થઈને રહે, એવું એ ઇચ્છતી. બંનેની મુઘ્ઘ અવસ્થા હતી. પાબ્લો પિકાસોએ કહ્યું છે કે ‘યૌવનને ઉંમર નથી હોતી, પ્યારમાં કોઈ શરત નથી હોતી. સુલવ થોડો પરિપક્વ હતો. એ માનતો કે ‘ડૂબી ડૂબીને માણસમાં શું ડૂબવું સાલું.

વેંત જેટલું ઊતરો, ન ઊતરો, ત્યાં તો તળિયું મળી આવે. પણ કહે

છે ને કે યૌવન સમયે વિચાર કરતાં આવેશ વિશેષ હોય. સુલવ તો આગળ ભણવા અમેરિકા ચાલ્યો ગયો, સલોનીને મન એની દુનિયા લૂંટાઈ ગઈ. ધીસમાંથી તે ઘેટ બની ગઈ. ગાઢ સંબંધ તૂટી ગયો. સવારથી સાંજ સોબતમાં રહેનારા સાથે સાથે પાર્ટી, પીકનિક માણનારા. દરેક વાત એકબીજા સાથે શેર કરનારા- હાફ બોયફ્રેન્ડ, હાફ ગર્લફ્રેન્ડ હતા. બંનેમાંથી એકેમાં પરિપક્વતા ન હતી કે સંબંધના કોઈ પણ પ્રકારના બંધનમાં ન જકડાતા છતાં પ્રેમ કરી શકાય. એકબીજાનો શરીર સ્પર્શ રોમાંચક લાગે. સલોની ગાતી, 'તું પ્યારકા સાગર હૈ, તેરી એક બુંદ કે પ્યાસે હમ' - પ્યારમાં ફક્ત મોજમજા હોય, જવાબદારીની કોઈ ભાવના નહીં. સુલવ જતાં સલોનીના જાણે સાતે પાતાળ સૂકાઈ ગયા. યૌવન એટલે દોસ્તી, ચારી, સતત સહવાસ. સખા અને સખી. અન્યોન્યને ખુશ કરવાના, એક બીજાને રીઝાવવાના પ્રયાસ સતત કર્યા કરવાના. પરિણામે એકબીજા માટે soft corner થાય. કાચી ઉંમર એને પ્યાર સમજી બેસે. બંને સરખે સરખા ઇમોશનલ હોય. ગીફ્ટની આપલે થાય. રોમેન્ટીક જોકસ - ગપ્પા મારવા, આવું બધું સ્વયંસ્ફૂરણથી આપમેળે થતું જાય. આવા સંબંધો ફક્ત મનને બહેલાવવા પૂરતા હોય, એવું સ્વીકારવાની બેમાંથી એકેને અક્કલ, સમજણ નથી હોતી.

જીવનરથ સરળ રીતે ચાલે એ માટે એના બંને ચક્ર સમાન હોવા જોઈએ, નહીં તો રથ ખોટકાઈ જાય. અહીં તો સલોની અને સુલવ બંને સાથે હરેફરે છે. એકબીજાની પસંદગીનું શોર્પીંગ કરે છે. સુલવ સલોનીનું સૌથી વિશેષ ધ્યાન રાખી, સંબંધને દૃઢ બનાવવા પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો. સલોનીને સુલવ ફક્ત એક મિત્ર સમજે છે. લીવ ઇન રીલેશનશીપ નહીં. કોઈ પણ રીલેશન બંધનમાં એ માનતો જ નથી. યુવાનોમાં એક આદર્શ હોય, ફૂલ કરમાય એ પહેલાં એની સુવાસ માણી લો. 'ઘટમાં ઘોડા થનગને ને આત્મ વીંઝે પાંખ, અણદીઠેલી ભોમ પર યૌવન માંડે આંખ' - શમા-પરવાના - આવેશ-ઉન્મેશ હોય, એને સાંસારિક સંબંધોની પરવા નથી હોતી. પ્યાર શું છે? બ્રીટનનો

ભાવિ રાજા રાજપાટ છોડીને પ્રેમીકાને પરણવાનો નિર્ણય કરે. અકબરનો દીકરો - અનારકલીના પ્યારમાં ગળાડૂબ થાય. આવા પ્યાર અલૌકિક હોય. રાધાકૃષ્ણનો પ્યાર આધિદૈવિક હતો.

સુલવને મન સંબંધ એટલે સંબંધ - કદાચ ભવિષ્યમાં આ સંબંધ લગ્નજીવનમાં પરિણમે યા બંને અન્યત્ર પરણી જાય. ત્યારે સંબંધના ગુલાબી સ્મરણો સહેલાઈથી ભૂલી જવાશે. આ યૌવનનો નશો પણ અજબગજબનો હોય છે. જિંદગી આપણી છે, આપણી રીતે જીવી લેવું છે. બંને વચ્ચે પ્રેમની મીઠાશ છે. પ્યાર ક્રિયા કોઈ ચોરી નહીં કી તો ચૂપ ચૂપ આંહે ભરના ક્યા! સુલવ અમેરિકા ભણવા ગયો, ત્યાં પરણી ગયો, અમેરિકન સીટીજન બની ગયો. સલોની પાસે અન્ય કોઈ ઉપાય હતો જ નહીં. સુલવને ભૂલવો જ રહ્યો. માતાપિતાએ બતાવ્યું ત્યાં પરણી ગઈ. આજે બંને પોતપોતાના સંસારમાં મગ્ન છે, મસ્ત છે, સુખી છે.

આજે બંને પુખ્ત વયના બન્યા છે. પ્રેમ એ જતાવવાની ચીજ નથી. અનુભૂતિનો વિષય છે. પ્રેમનું પ્રચ્છન્ન રૂપ કંઈ અલગ હોય. મમત્વ ઓગાળીને લગ્નજીવનમાં પ્રેમના પ્રવાહને ઊંડાણમાં વહેતો રાખવો પડે. લગ્નજીવનની સફળતા એમાં છે.

પ્રેમ અને લગ્ન એ બંને અઢી અક્ષરના શબ્દો છે.

પ્રેમને કલ્પનાની ફળદ્રુપ જમીન મળે પણ લગ્નને વાસ્તવિકતાની ખડકાળ ભૂમિ વચ્ચે પાંગરવાનું હોય છે.

સમજણ વિનાનો પ્રેમ અને પ્રેમ વિનાનું લગ્નજીવન મરવાને વાંકે ટકાવી રખાતો સંબંધ. જીવનસાથીને પ્રિયજન બનાવી લેવાની કળા કેળવવી પડે. સ્નેહનું સાતત્ય જાળવી રખાય તો જ 'કુર્યાત્ સદા મંગલમ્' સાર્થક બની રહે.

શુકન

જન્મ કે મૃત્યુ માટે કોઈ મુદુર્ત જોવાતું નથી. એની પળ નિશ્ચિત નથી હોતી. જન્મ-મરણની દોરી કોઈ અજાણ શક્તિના હાથમાં છે. બાળક જન્મે, બ્રાહ્મણને બોલાવી તેની જનમ કુંડળી બનાવાય. છઠ્ઠી મંડાય. વિધાત્રી આવી તેના લેખ લખી જાય. મુદુર્ત જોઈ અન્નપ્રાશન કરાવાય, જનોઈ દેવાય. નિશાળે ભણાવા મૂકાય. દીકરા દીકરી મોટા થાય. વર કન્યાની કુંડળી મેળાવાય, કેટલા દોકડા મળ્યા? સગાઈ થાય, મુદુર્ત જોવાય. લગ્નતિથિ નક્કી થાય. હસ્તમેળાપનો સમય કંકોત્રીમાં લખાય. ભાગ્યે જ મુદુર્ત પ્રમાણે હસ્તમેળાપ થતા હોય છે. કન્યા મેકઅપ કરાવે, તૈયાર થાય. કલાક મોડું થઈ જાય એને માલ્યરામાં આવતા. વરરાજાનો વરઘોડો જ એક કલાક મોડો આવે. જાનૈયા નાચ્યા કરે, ભલે મોડું થાય તો પછી મુદુર્ત જોવડાવવાનો અર્થ શો રહ્યો.

મારા એક ભાણેજના લગ્નનું મુદુર્ત જોવડાવ્યું. મુંબઈના ગોર મહારાજના ધ્યાન બહાર રહી ગયું. એની માએ કકળાટ કર્યો. મારી દીકરીનું શું થશે? વ્યતિપાતમાં લગ્ન થયા. કુંડળી બરાબર જોઈ નહીં. આજે એમની દીકરી સુખી છે. એમના દીકરાના લગ્ન કુંડળી મેળવીને કર્યા. ૩૨ ગુણ મળતા આવ્યા હતા, છતાં યે એના ડાયવોર્સ થઈ ગયા.

આપણે અંધશ્રદ્ધામાં અટવાયા કરીએ છીએ. છીંક આવે, અપશુકન થાય. ક્યાં જાઓ છો? એવું પૂછવાનું નહીં. બિલાડી આડી ઉતરી અપશુકન થયા. વિધવા સ્ત્રી સામે મળે અપશુકન. કુંવારિકા સામે મળે શુકન થયા. દૂધ ઊભરાય, અપશુકન થાય. સોમવારે અમુક દિશામાં ન જવાય. શનિવારે માથું ન ધોવાય, માથામાં તેલ ન નંખાય. આવા આવા તો કેટકેટલા રિવાજોમાં માન્યતા ધરાવીએ. જનમ મરણ વિધિ હાથ. આપણા હાથમાં કશું નથી.

જેના મનમાં શુભકામના હોય, એ મા વિધવા હોય તો શું? માના કદી અપશુકન થાય ખરા? જમાનો બદલાઈ ગયો છે. જીવન પધ્ધતિ બદલાતી જાય છે. જ્યાં જવું હોય, ત્યાંની ગાડી કે ત્યાંનું પ્લેન એના ટાઇમટેબલ પ્રમાણે જ ઉપડે. આપણા મુદુર્ત પ્રમાણે નહીં.

અમારા એક મિત્ર ડોક્ટર છે. એમના દીકરાને હાર્ટએટેક આવ્યો. ડોક્ટરે એન્જ્યોગ્રાફી કરવાનું કહ્યું. જરૂરત પડે તો - આર્ટરીમાં બ્લોકેજ આવે તો ઓન ધ સ્પોટ એન્જ્યોપ્લાસ્ટી કરાવવું પડે. સ્ટેન્ટ મૂકાવવું પડે અથવા ઓપન હાર્ટ સર્જરી કરાવવી પડે. ડોક્ટર હોવા છતાં દીકરાની શારીરિક હાલતની ખબર હોવા છતાં એમણે પત્નીના કહેવાથી મુદુર્ત કઢાવ્યું. ચૌદશ, અમાસ ભારે કહેવાય. ત્રણ દિવસ પછી ઓપરેશન કરાવવાનું નક્કી કરાવ્યું. હોસ્પિટલમાં એડમીશનની તૈયારી કરી રાખી. રાત્રે ફરી એટેક આવ્યો અને દીકરો મૃત્યુ પામ્યો. કદાચ એનું મૃત્યુ એ રીતે નિશ્ચિત હશે પણ બાપને જિંદગીભર પસ્તાવો થતો રહ્યો, તાત્કાલિક ઓપરેશન કરાવી લીધું હોત તો દીકરો બચી ગયો હોત.

અમારી એક બહેનપણી ઉમાના દીકરાની વહુને ડોક્ટરે સીઝેરિયન ઓપરેશન કરાવી લેવા તાકીદ કરી. ઉમાને થયું - આજે કમુરતા છે. કમુરતા ઉતરે પછી ઓપરેશન કરાવીશું. દરમિયાન બાળક પેટમાં મરી ગયું. વહુના શરીરમાં પોઈઝન ફેલાવા લાગ્યું. ફરજિયાત તાત્કાલિક ઓપરેશન કરી મૃત બાળકને બહાર કાઢવું પડ્યું. નહીં તો વહુને પણ ગુમાવી બેઠા હોત.

દીકરો પરીક્ષા આપવા જાય. દહીં ખવડાવી શુકન કરાવીએ. આપણે લોકો આવા અંધવિશ્વાસમાં માનીએ છીએ. અમારા દાદા ગુજરી ગયા. મારા પિતાજી શ્રાદ્ધ ક્રિયામાં માને નહીં. પણ સગાવહાલા વગેરેના દબાણને લીધે શ્રાદ્ધ ક્રિયા કરાવવા તૈયાર થયા. લોકો ગભરાવે, મરેલાની ઉત્તરક્રિયા ન કરીએ તો એમનો આત્મા અતૃપ્ત થઈ પ્રેતયોનિમાં ભટકે. કાગવાસ નાંખવાનો રિવાજ છે. શું પિતૃઓ કાગડા થઈ ખાવા આવતા હશે?

દીકરા માટે વહુ પસંદ કરવી છે. કન્યાની કુંડળી એના કુટુંબની

ખાનદાની, મોસાળ વગેરે મેળવીએ. ગોર મહારાજ દોષ નિવારણ વિધિ સૂચવે. પણ દીકરો પરન્યાતની કન્યા સાથે કોર્ટમેરેજ કરી આવે તો પછી શું કરી શકો ?

આપણે હિંદુ રિવાજો પાળીએ. મૃત દેહનો અગ્નિસંસ્કાર કરીએ, એના અસ્થિ ગંગાજીમાં પધરાવીએ. ખ્રિસ્તીઓ, મુસલમાનો ક્યાં એવું કરે છે તો શું એ બધાનો આત્મા ભટક્યા કરશે ? અવગતિ પામશે ?

ઇશ્વરે દરેક મનુષ્યનું શરીર બંધારણ એકસરખું કર્યું છે. શું હિંદુ-મુસ્લિમ-ક્રિશ્ચિયનોમાં હાડકાંની સંખ્યા અલગ અલગ છે ? બધાના લોહીનું બંધારણ એક સરખું છે. તો બધાની ટ્રીટમેન્ટ એકસરખી રીતે જ થાય. ક્યારે નીકળીશું બહાર આવી માન્યતાઓના બંધનમાંથી ? જો કે હવે ભણતર વધ્યું છે. આંતરજ્ઞાતિય લગ્નો થાય છે. રિવાજોના બંધનો તૂટવા લાગ્યા છે. છતાં યે જડતા છોડવી પડશે. નવા વિચારોને આવકારવા પડશે. અપનાવવા પડશે.

હારજીવ

નીપજે નરથી તો કોઈ ના રહે દુઃખી, શત્રુ મારીને સર્વ મિત્ર રાખે. સૌ કોઈને સુખની ચાહના હોય છે. છતાં યે બધા દુઃખી દેખાય છે ! તેમાં વાંક કોનો છે ? સૌ કોઈને સફળ થવું છે. પણ પરિણામ નિષ્ફળતાનું આવે છે. જીવતરના લાંબા લાંબા આંકડાઓની માયાજાળ છેલ્લે શૂન્ય થઈ જાય છે. હાથમાં કશું આવતું નથી. જીતની ખ્વાહિશ લઈને હરિફાઈમાં ઉતરેલો માણસ છેલ્લે તરફડિયા મારતો થઈ જાય છે. કારણ હારી જાય છે. જીત માટે સતત મથતો માણસ આત્યન્તિક દૃષ્ટિએ સાચેસાચું સુખ, શાશ્વત સુખ, ચિરંજીવ પ્રેમ કે જીતની પ્રતીતિ કરાવતી અનુભૂતિ એને હાથવગી નથી. તે ખાલી હાથે જીવે છે અને ખાલી હાથે મરી જાય છે. દરેકને જીવવાની જીજીવિષા હોય છે. જિંદગીના છેલ્લા શ્વાસ સુધી એ જીવવાની આશા સેવે છે. જીવવાની આટલી પ્રબળ ઇચ્છા હોવા છતાં ઘેલછા હોવા છતાં સૌ મરણાધીન છે.

બધા દોડે જીતવા છતાં અંજામ નિષ્ફળતામાં આવે તો ક્યાંક આપણી ભૂલ થતી હોવી જોઈએ. આપણી અમુક ધારણાઓ, અમુક માન્યતાઓ એ માટે જવાબદાર હોઈ શકે. આપણી ધારણા જ ખોટી છે. સુખની શોધ બહાર કરીએ છીએ. સુખનો આધાર બીજા પર રાખીએ છીએ. સુખ આપણી પોતાની જ સમજ મુજબ મેળવવા માંગીએ છીએ. તેથી અંતિમ પરિણતી દુઃખ જ છે. જીતવાની ઇચ્છા જ જો અંદરથી ઓગાળી નાંખીએ તો આપણને કોઈ હરાવી શકે નહીં. જીતવાની ઇચ્છા અહંકારની નીપજ છે. હરિફાઈ આવી, સામી વ્યક્તિને આપણે પ્રતિસ્પર્ધી સમજી લઈએ, શત્રુ સમજી બેસીએ. બીજાથી ઊંચા, ચડિયાતા દેખાવાની ઇચ્છા જ અંતે હારમાં પરિણમે છે. જો જીતવાની ઇચ્છા જ ન હોય ચો હારવાનો સંભવ જ રહેતો નથી. પ્રેમનું ગણિત

ઊંઘું છે. પ્રેમીને ખાતર માણસ મરી મીટવા તૈયાર હોય. પોતાના પ્રેમીની જીત એ પોતાની જીત છે. સાચો પ્રેમ હોય તે વ્યક્તિમાં અન્યને જીતવાની ઉત્સુકતા નથી હોતી.

શક્તિશાળી જ જીતી જાય એવું નથી. સંસારમાં સમજદાર વ્યક્તિ જ જીતી શકે. દુનિયાને જીતવા નીકળેલો સિકંદર છેલ્લે પરિસ્થિતિ સામે હારી ગયો. બુદ્ધ, મહાવીર, જીતી જ ગયા કારણે જીતવાની ઇચ્છા નહીં. તેથી જગત આખાનો પ્યાર, આદર મેળવી શક્યા. ધ્યાન, અભ્યાસ અને પ્રેમ અને સાક્ષીભાવના માધ્યમથી જગતને જીતી શકાય. જગતમાં સનાતન સત્ય જ સર્વસ્વ છે. પણ આપણી તાસીરને શું અનુકૂળ છે? સમસ્વરતા અનુભવાય તો જ જીતી શકાય. જીવનનું મધ્યબિંદુ-કેન્દ્રબિંદુ પ્રેમ હોય ને ભક્તિ દ્વારા જીવન જીતી જાય. પુરુષ બુદ્ધિપ્રધાન છે. તેથી ધ્યાન, જ્ઞાનનો માર્ગ એમને માટે સરળ છે. પણ સ્ત્રીની માનસિકતાને અનુકૂળ ભક્તિ જ છે. અધ્યાત્મના જગતમાં કોઈ વાત પંરપરાગત છે, વારસાગત છે, એટલે ઉપરથી લાદી શકાતી નથી. આપણી સમજપૂર્વક શક્તિ અનુસાર આપણા નિર્ધારિત માર્ગ પર ચાલવા લાગીએ તો જ મંજિલ સુધી પહોંચી શકાય. અને નિજાનંદનો અનુભવ કરી શકાય.

જીવનમાં ઘટનાઓની ઘટમાળ ચાલ્યા કરે. આપણી અભીપ્સા મુજબ માર્ગ પસંદ કરીએ, એ પ્રમાણેની જીવનશૈલી અપનાવીએ. તો સફળ થઈ શકાય. ચીલાચાલુ ઘરેડિયા માર્ગ પર ચાલવાથી ક્યારેક સત્યનો માર્ગ ચાતરી જવાય. માણસને સુખ જોઈએ છે, ધન, પ્રતિષ્ઠા દ્વારા. પણ એ બધું મેળવ્યા પછી, સર્વોચ્ચ હોદ્દા પર પહોંચ્યા પછી પણ ખાલીપાની અનુભૂતિ અંદર ને અંદર ઘૂંટાયા કરે છે. માટે જો સાચું શાશ્વત સુખ જોઈતું હોય તો બધી કડાકૂટ, માથાકૂટ છોડી, જે કંઈ મળ્યું છે એનો આનંદ માણતા થઈ જઈએ. એક વખત આ સમજ મનમાં દઢ થઈ જાય તો પછી સુખ શું કે દુઃખ શું? હાર શું કે જીત શું?

ઘરની રાણી

એક શેરીમાં રમેલા સૂર્યા અને શશાંકના લાગણીના તાર નાનપણથી જ જોડાયેલા. સૂર્યા ભણવામાં હોંશિયાર પહેલો નંબર રાખે. શશાંક સાધારણ વિદ્યાર્થી. તો યે પહેલાં દસમાં તો એનો નંબર રહેતો. ગણિતના દાખલા ન આવડે, શશાંક જાય સૂર્યા પાસે. સૂર્યા તો પટાપટ સાચો દાખલો ગણી આપે. શું તું યે શશાંક? આટલી સરળ વાત સમજાતી નથી? બંને સાથે ગ્રેજ્યુએટ થયા. સૂર્યા ફર્સ્ટ ક્લાસમાં અને શશાંક સેકન્ડ ક્લાસમાં. શશાંક પૈસાવાળાનો દીકરો, સૂર્યાના માબાપ મધ્યમવર્ગના. તો યે બંનેની જોડી જામી. એક જ ન્યાતના બંનેના પરિવારો એકબીજાથી પરિચિત.

સૂર્યાને બેંકમાં જોબ મળ્યો. બંને મુંબઈમાં રહેવા આવ્યા. શરૂઆતમાં ભાડાનો ફ્લેટ લીધો. પછી સૂર્યાને બેંક તરફથી મોટો ફ્લેટ મળ્યો, ગાડી મળી. સૂર્યા નિયમિત અને ડેડીકેટેડ, તેથી એની પ્રગતિ વિશેષ થવા લાગી, અ ક્લેરીકલ જોબ પરથી મેનેજરની પોસ્ટ સુધી પહોંચી ગઈ.

સૂર્યાની પ્રગતિથી શશાંક ક્યારેય અંજાયો નહીં કે ગિન્નાયો નહીં. સૂર્યાની પ્રગતિ જોઈ એ હરહંમેશ ખુશી વ્યક્ત કરતો અને ગર્વ અનુભવતો. મારી બૈરી છે ને સૂર્યા? શશાંકના માતાપિતાને ડર રહેતો કે સૂર્યાને જો અભિમાન ચડી જશે, સુપીરીયોરીટી આવી જશે તો શશાંકને છોડી દેશે. કારણ શશાંક એટલે ગોકળગાય જેવો. પોતે નાની સરખી દુકાન ચલાવતો. એમ તો એ સારું કમાઈ લેતો પણ સૂર્યાની આવકના પ્રમાણમાં તો ઘણું ઓછું જ. શશાંક કદી નાનપ ન અનુભવતો કે મારા કરતાં સૂર્યા ઘણું ઘણું કમાય છે.

સૂર્યાના માબાપ કે સગાવહાલા એને સમજાવતા, ચડાવતા કે તું આટલું બધું કમાય છે, તારો જુદો બેંક એકાઉન્ટ રાખ, તારી કમાણી

અલગ રાખ. સૂર્યાનું મન મોટું છે, એને શશાંક ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. પતિ પત્ની વચ્ચે આવા ભેદભાવ શા માટે? એ જે કંઈ કમાય છે, મારા હાથમાં સોંપી દે છે. લગ્નજીવનની સફળતા માટે વિશ્વાસ એ તો પ્રથમ સોપાન છે. ખરી રીતે શશાંક પોતાની કમાણી ઘરખર્ચમાં વાપરતો. સૂર્યાના પગારનું ઇન્વેસ્ટમેન્ટ અલગ રીતે કરતો. સૂર્યા જાણતી કે એક વ્યક્તિના નામે ક્યારે ય બેંક એકાઉન્ટ ન રખાય. હંમેશા જોઈન્ટ એકાઉન્ટ જ રખાય.

શશાંકનો નાનો ભાઈ સુજન હતો. એ જ્યાં જ્યાં છોકરી જોવા જતો - છોકરીને ના પાડી દેતો. કારણ દર્શાવતો - એ મારા કરતાં વધુ કમાય છે. તેથી ના. શશાંક - સૂર્યા સમજાવતા કે અમારા બંને વચ્ચે આવો ફરક છે. અમને વાંધો આવતો નથી. આજકાલ તો છોકરીઓ વધુ ભણે છે. સારો જોબ કરતી થઈ જાય. તો સ્વાભાવિક છે કે છોકરી વધુ કમાતી થઈ જાય. આમ જુઓ તો શશાંક અને સૂર્યાના દેખાવમાં તફાવત છે, બંનેના પરિવારની આર્થિક પરિસ્થિતિ અલગ છે. સૂર્યાની કમાણી વિશેષ છે છતાં યે બંનેની સંસારગાડી સારી રીતે ચાલે છે કારણ સૂર્યામાં અભિમાન નથી. બંનેએ આ તફાવતનો સમજણપૂર્વકનો સ્વીકાર કરી લીધો છે તેથી તેમનો અહં ટકરાતો નથી. કોઈ વખત મતભેદ થાય, વાદવિવાદ થાય, બંને સમજણપૂર્વક સમજૂતી કરી લે છે.

શશાંકની મમ્મી શશાંકને ચડાવતી કે બૈરીને બહુ માથે ના ચડાવતો, તારે માથે છાણાં થાપશે. બૈરી ઉપર આધિપત્ય જમાવેલું રાખજે. કમાઈને લાવે છે તો શું થયું? તું શા માટે રસોડામાં મદદ કરવા જાય છે પુરુષ થઈને. શશાંક નવા જમાનાના વિચારો ધરાવે છે. પત્ની આખો દિવસ જોબ કરીને આવે છે, થાકી જતી હશે. ઘરમાં કામવાળી રાખી લીધી છે. અને જ્યારે કામવાળી ન હોય, પોતે રસોડામાં જઈ ફૂકર મૂકવામાં સૂર્યાને મદદ કરે છે. પત્ની પાસે રૂઢિચુસ્ત પતિ જેવું આધિપત્ય તેને જતાવવું નથી.

લગ્નજીવનમાં પતિ પત્ની વચ્ચે ગાઢ પ્રેમભાવ હોય, ત્યાં બાહ્ય

દેખાવ કે પૈસા-ધન-દોલતનો હિસાબ ન જોવાય. સૂર્યા પણ સમજે છે કે શશાંક ધંધો કરે છે, એની આવક લીમીટેડ હોઈ શકે પણ નોકરી નથી કરતો અને સ્વતંત્ર કમાણી તો કરે જ છે ને! વળી જ્યાં જ્યાં જાય, સગાવહાલા કે મિત્રો વચ્ચે સૂર્યાની પ્રશંસા કરે છે, સૂર્યાના સ્વભાવને કારણે અમારો ઘરસંસાર સુખી છે. સૂર્યાએ નિયમ કર્યો છે કે વર્ષમાં બે વખત રજા લેવી. હોળી અને દિવાળી જેવા તહેવારો સાસુ સસરા પરિવાર સાથે જ ઉજવવા. કોઈ ઓછું કમાય, કોઈ વધુ કમાય. આખરે ઘર, કુટુંબની પ્રગતિ માટે જ બધું થઈ રહ્યું છે. પરિવારની સુખશાંતિનો વિચાર સાથે બેસીને કરી લેવો જોઈએ.

એમ જોઈએ તો ગામડામાં ખેતરમાં કામ કરતી સ્ત્રી એના પતિ કરતાં વધુ કામ ઉકેલતી, દાડિયા, મજૂર વરણામાં સ્ત્રી પુરુષ કરતાં બમણું કામ ખેંચી કાઢે, બમણી દમડી કમાય. સવા બશેરનું મારું દાતરડું લોલ, ઘડ્યું ઓલે લાલિયે લુહાર મુંજા વાલમજી લોલ. હવે નહીં જાઉં વીડી વાઢવા રે લોલ. પરણ્યો લાવે છે રોજ પાવલી રે લોલ, હું રે લાવું રૂપિયો દોઢ. પુરુષ તો દારૂ પીને પડ્યો રહે, કામનો આળસુ હોય. જ્યારે સ્ત્રી તો મા છે. બાળકો ભૂખ્યા મરે એ સહન ન થાય. ઘરની કામવાળી બાઈ ઘણીની મારપીટ સહન કરે. રોયો, દારૂ પીને ગટરમાં પડ્યો હોય, ત્યાંથી ઘરે ઘસડી લાવે, જમાડે.

કાંટિયા વરણને છૂટાછેડા શું એટલી ગતાગમ નથી. પડ્યું પાનું નિભાવી લેવું હોય છે. લગન કર્યા, જિંદગી એની સાથે વિતાવવાની છે. છોકરાવનું શું? ભવ ભવના ભેરું બન્યા છીએ, સાથ નિભાવવાનો છે. પતિ પત્ની વચ્ચે પ્રેમ સંબંધ હોય, જ્ઞાતિ, ધર્મ કે ભાષાના ભેદ નડતાં નથી તો પછી કમાણીના ભેદ શા માટે? લગ્નજીવનનો હેતુ છે, પતિ પત્ની સહિયારું જીવન જીવે. બાળકોનો ઉછેર કરે, પરિવારને સુખી રાખે, સમૃદ્ધ બનાવે. કોઈ ઓછી મહેનત કરે, કોઈ વધુ કરે, કોઈ ઓછું કમાય, કોઈ વધુ કમાય. બંને વચ્ચે પરસ્પર સ્નેહ હોય, એકબીજાની હૂંફ હોય તો જીવન સરળ બની જાય.

હું વધુ કમાઉં છું એવું અભિમાન પરિવારને બરફની જેમ થીજાવી

દેશે. પરિવારનું જગત હંમેશા થનગનતું, હૂંફાળું અને સમભાવપૂર્વકનું રહેવું જોઈએ. સૂર્યા ભણેલી છે, ગણેલી છે, સંસ્કારી છે, એ હંમેશા શશાંકના પ્રત્યેક કાર્યની પ્રશંસા કરે, એને પ્રોત્સાહન આપતી રહે છે. ઘર અને નોકરી વચ્ચે એ સમતુલા જાળવે છે. બેંકમાં એ મેનેજર છે. ઘરમાં એ પત્ની છે, એક મા છે. ઘરને એ હંમેશા અગ્ર ક્રમ આપે છે. બાળકો સાથે રજાના દિવસો પ્રેમપૂર્વક વિતાવે છે. બંને મળીને ઘરની આવક અને જાવકનો તાળો મેળવે છે. અને બજેટ સમતોલ રાખવા પ્રયાસ કરે છે. શશાંક હંમેશા ગર્વપૂર્વક કહે છે, સૂર્યા મારા હૃદયની પટરાણી છે. મારા ઘરની રાણી છે, લક્ષ્મી છે.

He is a man behind every success of surya. સૂર્યા એની અર્ધાંગિની એની પ્રગતિ માટે એની છાતી ગજગજ ફૂલે છે. પતિ-પત્ની બંનેનું વ્યક્તિત્વ અલગ હોઈ શકે. બંનેની પ્રગતિનો ગ્રાફ ઊંચો નીચો થઈ શકે. એકબીજા વિના અધૂરા છે બંને. એકબીજાના પૂરક છે બંને - પછી અવિશ્વાસ કેવો ?

સદ્ગતિ અર્થે

તદન મધ્યમવર્ગીય પરિવાર હતો ગોરાણી ચંદાબાનો. પતિ દયારામ બાપદાદાનું ગોરપદું સંભાળે. એક દીકરો અને દીકરી. દીકરો વિશ્વાસ અને વહુ વિભા. બંને સ્વભાવના સાલસ અને લાગણીવાળા. વિશ્વાસ થોડું ભણ્યો. એક કંપનીમાં નોકરી કરે. વહુ વિભા શાળામાં શિક્ષિકા તરીકે કામ કરે. વિશ્વાસને બાપદાદાના ગોરપદાના ધંધામાં રસ નહીં. દયારામ બાપા દર અગિયારશે ખભા પર ખલતો લટકાવી, ‘દયા પ્રભુની’ - બોલતા જાય, યજમાનને ત્યાં ઓટલે પલાંઠી મારી બેસી જાય. યજમાન સ્ત્રી થાળીમાં સીધું લઈ અડધા કલાકે બહાર આવે. થાળીમાં એક બાજુ ઘઉંનો લોટ હોય, એક એક વાટકીમાં ચોખા ને દાળ હોય, એક વાટકીમાં ગોળનું દડબું હોય. થોડી શાકભાજી હોય.

દયારામ થેલો ખોલે. જુદી જુદી પ્લાસ્ટીકની થેલીઓ કાઢે, લોટની થેલીમાં લોટ ને દાળ ચોખાની થેલીમાં દાળ ચોખા - સવા રૂપિયો દક્ષિણામાં મળે. વિશ્વાસ નાનો હતો ત્યારે બાપાની સાથે સીધું લેવા નીકળતો. હવે જમાનો બદલાઈ ગયો. યજમાનને ત્યાં નવી પેઢી આવી ગઈ. કોઈ સીધું આપતું નથી. માંગણવેડા વિશ્વાસને પસંદ નહીં. બાપા સ્વર્ગે સીધાવ્યા. દેવું કરીને પણ બાપાના ક્રિયાકરમ તો કરવા જ પડે. નહીં તો બાપાનો જીવ અવગતે જાય.

બેનના લગનનો ખર્ચ કાઢ્યો. હવે પોતાના દીકરાને નિશાળે ભણવા મૂક્યો. ઘરમાં ઘરડી મા - એના દવાદારૂના ખર્ચ. ઘરમાં ચાર માણસ વટવ્યવહારમાં તો રહેવું જ પડે. પૈસાવાળા લોકની આબરૂ ઊંચી જ હોય. એને સમાજની પડી ન હોય. સુધારાવાદીના અંચળા હેઠળ હવે કોઈ શ્રાદ્ધ, ક્રિયાકરમ કરાવતા નથી. બહુ બહુ તો નાશિક જઈ સરાવી આવે. તદન મજુરિયાત વરણ તો વેઠમાંથી ઊંચું આવે તો ને ! મરો હંમેશા મધ્યમવર્ગીય માણસોનો. એને સમાજનો ડર. સમાજના

રીતરિવાજો પાળવા જ પડે. સમાજ વચ્ચે રહેવું છે. ગોરાણી ચંદાબા સાજા હતા ત્યાં સુધી વિશ્વાસના દીકરાને સાચવતા. રસોડું સંભાળતા. ચંદાબાની ઉંમર થઈ. ખાટલાવશ થયા. બધું કામકાજ વિભાવહુને માથે આવી પડ્યું. નોકરી કરવાની, દીકરો સંભાળવાનો, ભણાવવાનો અને માંદા સાસુજીની ચાકરી. માંદગી લાંબી ચાલી. ચંદાબાએ ખાટલો પકડ્યો તે પકડ્યો. વહુને સાસુજી માટે લાગણી તો હતી પણ ક્યાં સુધી પહોંચાય. થાકી જવાય, કંટાળી જવાય, માંદા માણસની કચકચ વધી જાય. ખાવાના અભરખા વધતા જાય. વહુ આજે તો થોડો માનભોગ શેકી કાઢ. ગોરબાપા હતા, યજમાનને ત્યાંથી લોટ, ઘી, ગોળ આળતા. હવે તો તાવડી તેર વાના માંગે - અને ત્રણ સાંધે ત્યાં તેર તૂટે એવી આર્થિક પરિસ્થિતિ.

એમાં નણંદને ત્યાં દીકરાના લગન આવ્યા. મોસાળું કરવું જ પડે. નણંદ જબરી. ગામમાં સાસરું. રોજ સાંજે દર્શન કરવા નીકળે, માને મળવા આવે. મા દીકરી ખાનગીમાં ગપસપ કરે. વહુને કાન વાત પડે. આટઆટલું સાસુનું કરું છું, ઘસાઈ મરું છું પણ કોઈને કદર નથી. વહુને ઓછું આવે પણ કોને કહે?

એક દહાડો વિભા વહુ સાસુજીને ઉઠાડવા ગઈ. ડોશીમાં તો ટાઢાબોળ. વહુએ પોક મૂકી. ગામ ભેગું થયું. ડોશીના રામ બોલો રામ થઈ ગયા. વિભાવહુને ફાળ પડી. ડોશી અત્યારે જ મરવાના થઈ ગયા. હજું હમણાં જ તો નણંદને ત્યાં પ્રસંગ ઉકલ્યો છે. ત્યાં આ બીજો ખરચ? ક્યાંથી લાવવા નાણાં. ડોશીમાની સરવણી થઈ. છેલ્લે દિવસે સજ્જા પૂરવાની. ઘરમાં નણંદ બેઠી બેઠી હુકમ કરે. સજ્જામાં શું શું જોઈએ, એની યાદી લખાવી. વિશ્વાસની હાલત નરસિંહ મહેતા જેવી થઈ. મામેરામાં કુંવરબાઈની વડસાસુએ લાંબુલચક લીસ્ટ લખાવેલું. એ તો નરસિંહ મહેતા હતો, મોસાળું કરશે શ્રી હરિ. હરિએ મોસાળું પૂર્યું પણ અહીં કોઈ હરિ આવવાનો નથી, વિશ્વાસની માની સજ્જા પૂરવા.

ઘરમાં પોતાને સૂવા ખાટલો નથી, પણ માની પાછળ ખાટલો,

નવું નક્કર ગાદલું ને ગોદડું ને ગાદલાં ઉપર ઓછાડ જોઈશે. પોતે ગાંઠા પડેલા રૂવાળા ગાદલા ઉપર બાપાના જૂના ધોતિયાને ઓછાડ તરીકે પાથરી સૂએ છે. વિશ્વાસને મોતીયો ઉતરાવવાનો છે. ચશ્મા લાવી મૂકવા પડશે. પિત્તળનો ડબ્બો ભાથું ભરવા ઘરમાંથી કાઢ્યો તો બેન કહે, નવો ડબ્બો સ્ટીલનો જોઈશે.

બા બિચારી જિંદગીભર તૂટેલી પટ્ટીવાળી ચપ્પલ પહેરી ફરી. વિશ્વાસના ચપ્પલમાં હમણાં જ નવા સોલ નંખાવી, રીપેર કરાવ્યા, નવા ચપ્પલ લેવા માટે પૈસાની જોગવાઈ નથી. અને બાની સજ્જા માટે દીકરી મોંઘાદાટ પયાસ રૂપિયાની જોડી લઈ આવી. વિભા વહુ રૂપિયા દસવાળી સ્લીપર પહેરી ફરે છે. વિભા વહુ પાસે ફક્ત ચાર સાડી છે, બે ઘરમાં પહેરવાની અને બે નિશાળે પહેરી જવાની. પણ બા માટે તો નવો નક્કોર ધોળો સાડલો લાવવો જ પડે. ભલે ને ગોરાણીએ આખી જિંદગી થીંગડાવાળો કધોણિયો સાડલો પહેર્યો હતો.

બાના હાથમાં ફક્ત સોનાની બે બંગડી હતી. દીકરી કહે માના દાગીના ઉપર તો દીકરીનો જ અધિકાર હોય. અને નણંદને શોક ઉતારવા બોલાવી સાડલો આપવો પડશે. રીતરિવાજ તો પાળવા જ પડે. છૂટકો થોડો છે. કહેવત છે ને કે વહુ મરો, કન્યા મરો, પણ ગોરનું તરભાણું ભરો. દયારામે આવા ઘણા તરભાણા ભરાવ્યા હશે પણ આજે દીકરો તો ઠણઠણ ગોપાળ જેવો છે. ક્યાંથી કાઢવા આવા ખરચા?

બાપદાદાનું ખોરડું છે. પણ ખખડી ગયેલું. ઘરમાં તૂટલું ફૂટલું રાચરચીલું છે. પિત્તળના ઠામડાં છે પણ બાની સજ્જા પૂરવા નવી સ્ટીલની થાળી, વાટકો ને લોટો તો લાવવો જ પડે. લોટામાં ઘી પૂરવું પડે અને સ્ટીલના ડબ્બામાં લાડવો. બાને ભાથું બંધાવવું પડે, સરગાપરને રસ્તે ખાવા થાય- ભૂખ લાગે તો શું કરે?

સજ્જા પૂરવા માટેનું લીસ્ટ મોટું મચક કરતી જાય છે નણંદ. પણ વિભાવહુ બિચારી કરે શું? વિશ્વાસને કોણ ધીરે પૈસા. ભણેલો છે, સમજે છે કે આમાનું બાને કશું પહોંચવાનું નથી. એ કશું સાથે લઈ જવાની નથી પણ રિવાજ છે, કરવું જ પડશે. નહીં તો બાનો જીવ

અવગતે જશે.

ગમે તેટલું લાવી લાવીને ગોઠવે, દીકરીને ઓછું પડે. હાય હાય, બાને માટે દાંતિયો નહીં લાવી. અરીસો તો જોઈશે જ ને - માથું ઓળવા.

બાએ બિચારીએ જીવતે જીવ કંઈ ભોગવ્યું નથી. હવે છેલ્લે મરતી વખતે તો એને ધરવવી જ પડે. એની બધી અબળખા પૂરી કરી લઈએ, નહીં તો એનો જીવ રહી જશે આ ઘરમાં. ન્યાત નહીં જમાડો પણ વીસ, પચીસ, છેવટ અગિયાર બ્રાહ્મણ તો જમાડવા જ પડે ને ! દક્ષિણાએ આપવી તો પડે જ ને ?

રાત્રે વરબેરી એકાંતમાં વાત કરે છે, વિશ્વાસથી પૈસાની વ્યવસ્થા થઈ શકી નથી. શું કરવું ? છેવટે વિભાવહુએ પોતાના હાથમાં પહેરેલી સોનાની વીંટી કાઢી વિશ્વાસના હાથમાં મૂકી, પતિએ સગાઈ વખતે પહેરાવેલી એક માત્ર સોનાની જણસ - બાના આત્માની સદ્ગતિ અર્થે.

સધિયારો

દીકરી અને ઉકરડો/ વેલો વધતા વાર લાગે નહીં. મંગળાબેન અને કિશોરભાઈની દીકરી શ્વેતા. જોતજોતામાં પચીસ વર્ષની થઈ ગઈ. બે વર્ષથી તેને માટે મૂરતિયા જોવાની શરૂઆત કરી દીધી છે. કિશોરભાઈનો સ્વતંત્ર ધંધો - ખાધે પીધે સુખી, ન્યાતમાં મોટું નામ, માનપાન. ને શ્વેતા રૂડીરૂપાળી, જોતાવેંત ગમી જાય તેવી. ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગઈ. એમની ન્યાતમાં બહુ ભણતર નહીં. છોકરાઓ ગ્રેજ્યુએટ થઈ બાપદાદાને ધંધે લાગી જાય. મંગળાબેન એની દીકરીના માંગા નાંખ્યા કરે. ન્યાતના પરણવા લાયક મૂરતિયાના બાયોડેટા તથા ફોટા એકઠા કરી રાખ્યા. મંગળાબેનને હતું કે દીકરી માટે મૂરતિયો ચટ દઈને મળી જશે. ચટ મંગની પટ બ્યાહ કરી નાંખીશું. દીકરીના લગ્ન માટે પૈસાનો વેત કરી રાખેલો.

શ્વેતા એકની એક દીકરી, કિશોરભાઈએ લાડકોડથી ઉછેરેલી. સ્વતંત્ર મિજાજની, સ્વતંત્ર વિચારસરણીની પણ વિવેકી, પ્રેમાળ.

મંગળાબેન શાળામાં શિક્ષિકા. ઘરનું થોડું કામ કરે, ઉપર ઉપરનું - બીજું બધું સાસુજી નંદુબાને માથે. શ્વેતા જન્મી ત્યારથી એનું ઘોડિયું દાદીના રૂમમાં. શ્વેતાને માલીસ કરવાનું, નવરાવવાનું, એના છીછી પીપી સાફ કરવાનું, બધું દાદીમા કરે. શ્વેતાને એકડો ઘૂંટાવ્યો દાદીમાએ. દાદીમા એની વડીલ, મા, સખી, સર્વસ્વ જે ગણો તે. દાદી-દીકરીનો સંબંધ તદ્દન અનોખો. એકબીજા વિના કોઈને ચેન પડે નહીં. મમ્મી મંગળાને પોતે પૈસા કમાય છે તેનો ગર્વ. સ્કૂલેથી આવે, બહેનપણીઓ સાથે ફોન પર વાતો માંડે. દીકરી મા વિના આખો દિવસ જૂરતી રહે, મા આવે, વળગવા આવે, મા દીકરીને લાડ કરવાને બદલે આઘી ધકેલે. જોતી નથી હું કામમાં છું. બહાર રખડીને આવી, તારા કપડાં ગંદા છે, માંદી પડીશ તો કોણ કરશે ચાકરી ? મારા કપડાં

ગંદા કરી દીધા. શ્વેતા બિચારી શું કરે? રડતી રડતી જાય દાદી પાસે. દાદી એને ગોદમાં લે, માથે હાથ ફેરવે, સાફ કરે, કપડાં બદલાવે. દાદી - દીકરીની જોડી જામે. શ્વેતા એની દાદી સાથે સૂએ કોલેજની, બહેનપણીઓની વાતો દાદીને કરે. દાદી પાસે રામાયણ માંડે, ધ્યાનથી સાંભળે દાદી. માને તો ક્યાં કુરસદ જ છે, દીકરી સાથે વાત કરવાની. કીટી પાર્ટીઓમાં જાય, પોતે ટાપટીપ કરે, બ્યુટીપાર્લરમાં જાય, મંગળાબેન રંગે ઘઉંવણાં. નવી નવી ફેશનના કપડાં પહેરે, એમને શો ઓફ કરવાનો બહુ શોખ.

શ્વેતા રૂડી રૂપાળી, દાદી કહે, જેવા હોઈએ તેવા જ દેખાવાનું. થોબડા ઉપર જાત જાતના થપેડા કરવાથી રૂપાળા થોડા થઈ જવાય? કૃત્રિમ સાધનોથી સિકલસૂરત થોડી બદલાઈ જવાની? પાવડર ને પફના લપેડા, લાલી લીપસ્ટીકના થપેડા. ખરી રીતે તો હાસ્યાસ્પદ બનાવે. ગમે તેમ તો યે માનો જીવ. દીકરીને સારું સાસરું મળી જાય, પૈસાદાર વર, ઘર મળી જાય, બહેનપણીઓ - સગાવહાલામાં વટ પડી જાય. શ્વેતાને સાદગી ગમે, જેવી છું તેવી, મને પસંદ કરે તો ઠીક. હવે જાણે મા દીકરી વચ્ચે જાણે રણસંગ્રામ મંડાઈ ગયો. મંગળાબેનને થયું, મારી દીકરીને બગાડનાર એની દાદી છે. દીકરી મારું નથી સાંભળતી, દાદી જ સર્વ ફસાદની જડ છે. પતિ કિશોરભાઈને ચડામણી કરી. સાસુજીને વૃદ્ધાશ્રમમાં મૂકી આવ્યા. હવે દીકરીએ પોતાનું કહ્યું માનવું પડશે. વારંવાર એક જ રામાયણ મંડાય. મા દીકરી માટે જાણે સ્વયંવર માંડે. છોકરાઓની મીટીંગ નક્કી કરે. દીકરી માટે બ્યુટીપાર્લરની અપોઇન્ટમેન્ટ લઈ લે. શ્વેતાને ધમકાવે - શું છે આ બધું નાટક? આટઆટલા છોકરા બતાવીએ, કોઈને હા કેમ પાડતી નથી? શું કોઈ રાજકુમાર આવી જવાનો છે. પિતા કિશોરભાઈ સમજાવે, તને કોઈ છોકરો પસંદ હોય તો કહી દે. પણ દીકરી મોરચો માંડી બેઠી છે. એની વહાલી દાદી હવે ઘરમાં નથી. શ્વેતાને ખાતર માએ એમને વૃદ્ધાશ્રમમાં મોકલી દીધી. દાદી એની સહિયર સમી હતી. વિસામો હતી, વહાલનું વાદળ હતી. હૈયું ઠાલવવાનું, બોલચાલનું કરાવાનું એક પાત્ર હતું દાદી વગર એ

રઘવાઈ બની ગઈ છે.

મંગળાબેન શીખવાડે, છોકરો પૂછે તો આવો જવાબ આપજે. થોડી વરણાગી બન. સાજ શણગાર સજતી જા. આજના જમાનામાં છોકરાઓને નખરાળી છોકરી ગમે. વ્યવસ્થિત જવાબ આપજે. મા પૂછે - છોકરામાં શી ખામી છે, શા માટે તું ના પાડે છે? કારણ બતાવ. હવે શ્વેતાએ પેંતરો બદલ્યો. મીટીંગને અંતે છોકરો જ ના પાડી દે તેથી માને જવાબ આપવો જ ન પડે. આવું થોડા વખત ચાલ્યું. મંગળાબેન દીકરીના લખ્ખણ જાણે. નક્કી કંઈક એના મનમાં રમત ચાલતી હશે. જેમ જેમ શ્વેતા ઉપર દબાણ થાય એમ એમ શ્વેતા અક્કડ થતી જાય. છોકરીને દાદી વિના કંઈ દેખાતું નથી. દીકરી વારેવારે દાદીને મળવા જાય છે. દાદી જ એને ચડામણી કરતી રહેતી હશે. દીકરી માબાપની પરવા કરતી નથી. મંગળાબેનને હતું કે ડોશીને વૃદ્ધાશ્રમમાં મૂકી આવશું એટલે બેયની ચરબી ઉતરી જશે. ચોક્કસ દાળમાં કંઈક કાળું હોવું જોઈએ.

દીકરીની ઉંમર વધતી જાય છે. મુલાકાતો ગોઠવાય છે. છોકરાની માએ કહ્યું હોય કે અમને તમારી દીકરી ગમે છે. પણ છેવટ છોકરા તરફથી ના જ આવી જાય છે. શું કારણ હશે? દીકરીમાં કોઈ ઉણપ નથી. તો પછી બધા છોકરાઓ ના કેમ પાડે છે? મંગળાબેન થાકી ગયા. તોબા આવી દીકરીથી? સારા સારા ઘરના છોકરાઓ પરણી ગયા. શ્વેતાની બધી બહેનપણીઓ પણ પરણી ગઈ. છેક સુધી આવેલી વાત વટકી જાય છે કારણ શું છે? બાપ બેટી બંને માથે પડ્યા છે મારે! હવે તો એનું કારણ જાણવું જ રહ્યું.

મંગળાની ખાસ બહેનપણી સુધા. સુધાને એક દીકરો મુકુંદ. શ્વેતાથી એક વર્ષ મોટો. એ અમેરિકાથી ભણીને આવ્યો, એને શ્વેતા સાથે નાનપણથી જ દોસ્તી હતી. સુધાબેને સામેથી દીકરા મુકુંદ માટે શ્વેતાનો હાથ માંગ્યો. શ્વેતા-મુકુંદની મીટીંગ થઈ. શ્વેતાએ મિત્રભાવે કહી દીધું કે મારી મમ્મી ને તારી મમ્મી બંને બાળસખી છે, આપણે બંને બાળસખા છીએ. મારા માટે મારી દાદી સર્વસ્વ છે. એમણે જ મારો માનસદેહ

ઘડ્યો છે. મારી મમ્મી એની સાસુને વૃદ્ધાશ્રમમાં મૂકી આવી છે. તું પણ તારી મમ્મીને વૃદ્ધાશ્રમમાં મૂકી આવવાનો હોય તો તારી સાથે લગ્ન કરું.

ઘટસ્ફોટ થઇ ગયો, શ્વેતા દરેક મૂરતિયા સાથે આવી શરત મૂકતી હશે અને તેથી જ બધા છોકરાવાળા સામેથી ના પાડી દેતા હતા. મા દીકરી વચ્ચે અંતર વધતું ચાલ્યું. મંગળાબેન કોધને કાબુમાં રાખી શક્યા નહીં. મારી દીકરી મારી સામે થાય ? મારું વેણ ઉથાપે, નક્કી એ ડોસલી ત્યાં બેઠી બેઠી મારી દીકરીને ચડાવતી હશે. ના પાડી છે, મનાઇ કરી છે છતાં યે શ્વેતાડી દાદી પાસે વારંવાર જાય છે. એણે શ્વેતાને અલ્ટીમેટમ આપી દીધું. જા તારી દાદી પાસે જઇને રહે. મારે તારું કંઈ કામ નથી.

એ જ અરસામાં વૃદ્ધાશ્રમના વ્યવસ્થાપક બેન રજા પર ગયા. શ્વેતા પોતાના કપડાંની બેગ લઈ વૃદ્ધાશ્રમમાં ચાલી ગઈ. દાદી નંદુબા સાથે રહેવા. અને વ્યવસ્થાપક કરીકે ઓનરરી સેવા આપવી લાગી.

એકાદ વર્ષ પસાર થઇ ગયું. દાદી અને દીકરી નવા વાતાવરણમાં આનંદથી ગોઠવાઈ ગયા હતા. કેટલી બધી દુઃખી વ્યક્તિઓની દુઆ મળતી થઇ ગઈ. એ દિવસો દરમિયાન અમેરિકાથી એક દંપતિ ઇંડિયા આવ્યું હશે. ઇંડિયા આવવાનો આશય કંઈક અલગ જ હતો. કંદર્પ અને દુર્ગાના માતાપિતા નાનપણથી જ અવસાન પામ્યા હતા. બંને અનાથાશ્રમમાં ઉછરી મોટા થયા હતા. એ બંનેના લગ્ન અનાથાશ્રમના સંચાલકોએ કરાવી આપેલા. બંને ગ્રેજ્યુએટ થયા. કોઈની સ્કોલરશીપ મળી, બંને લગ્ન કરીને અમેરિકા ગયા. એમને ત્યાં એક દીકરો જન્મ્યો. નામ પાડ્યું દેવ. એમનું ઇંડિયામાં જ કોઈ સગુંવહાલું ન હતું તો અમેરિકામાં કોણ હોય ? બંને સવારે સાતથી રાત્રે સાત સુધી જોબ કરવા જાય. દેવનો દીધેલો દીકરો દેવ - એને એકલો કેમ મૂકાય ? ઘોડિયાઘરમાં મૂકી જોયો. પણ કંઈ ફાવ્યું નહીં, દુર્ગાએ નોકરી છોડી દેવાનું નક્કી કર્યું. દેવથી એમનું સુખ સહન થયું નહીં કે શું, દુર્ગાને કેન્સર ડીટેક્ટ થયું, લાસ્ટ સ્ટેજમાં હતું. એક મહિનામાં દુર્ગા અવસાન પામી. કંદર્પ એકલો થઇ ગયો. મૂંઝાયા કરે. બાળઉછેરનું કામ કપરું

હતું. નોકરી પર જવું તો પડે જ !

એની સાથે કામ કરનારો એનો કલીગ હતો ભાસ્કર. એણે એના મમ્મી પપ્પાને ઇંડિયાથી બોલાવી લીધા હતા. દાદા-દાદી પ્રેમથી એના પૌત્રનું લાલનપાલન કરતા. એ જોઈ કંદર્પને વિચાર આવ્યો કે ઘરમાં કોઈ વડીલનું હોવું જરૂરી છે. પોતે માતાપિતાનો અભાવ વેઠ્યો હતો. કોઈની હૂંફ ન હતી. અનેક અગવડો વચ્ચે બાળપણ વીત્યું હતું. પોતાના સંતાનને ઘોડિયાઘરમાં મૂકવાને બદલે ઇંડિયા જઈ આવા કોઈ દાદા-દાદીને દત્તક લઉં તો મારું બાળક સચવાઈ જાય અને કોઈ વડીલનું ઘડપણ પણ સુધારી શકું. તેણે વેબસાઇટ ઉપર વૃદ્ધાશ્રમોનું લીસ્ટ જોયું. તુરત જ ઇંડિયા આવ્યો. શ્વેતાને બધી વાત કરી. નંદુબાને દત્તક લેવાની ઇચ્છા દર્શાવી. નંદુબા કહે, હું મારી પૌત્રી શ્વેતાને મૂકીને ક્યાંય જાઉં નહીં. અઠવાડિયા દરમિયાન દીકરા દેવ સાથે શ્વેતાને માયા બંધાઈ ગઈ. કંદર્પ પંદર દિવસ વધુ રોકાઈ ગયો. એ સમય દરમિયાન કંદર્પ અને શ્વેતા વિશેષ પરિચયમાં આવ્યા.

શ્વેતા અને કંદર્પની લગ્નવિધિ આશ્રમમાં જ થઈ. એની માતા મંગળા તથા પિતા કિશોરભાઈએ નારાજ દાખવી, દીકરીના લગ્નમાં હાજરી આપી નહીં. યોગ્ય કાગળો કંદર્પ સાથે લઈને જ આવ્યો હતો. મહિનામાં કંદર્પ - શ્વેતા, નંદુબા દાદી અને દીકરો દેવ બધા અમેરિકા જવા ઊડી ગયા. કંદર્પને દાદીમા મળ્યા, શ્વેતાને પતિ અને દીકરો. કુંડળી અને જન્માક્ષર મળે કે ન મળે. હેત અને પ્રીતનો મેળ મળી ગયો. સ્નેહભૂખ્યા હૈયાને સ્નેહનો સંધિયારો મળી ગયો.

જર જમીન

સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે - આપણી સંસ્કૃતિમાં વિદ્યાને દેવી ગણવામાં આવે છે. વિદ્યાની દેવી એટલે સરસ્વતી. સ્કૂલમાં દરરોજ સવારે પ્રાર્થના ગવાય, ‘યા કુંદેદું તુષાર હાર ધવલા’ - વિદ્યાનો મહિમા ગણાવતા અનેક શ્લોકો ભણાવાતા. ‘સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા, વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્યતે’

વિદ્યા એવું ધન છે ચોર ચોરી ન શકે, રાજા લૂંટી ન શકે.

આપણા દેશમાં તક્ષશિલા, માલંદા જેવી વિદ્યાપીઠો હતી. ગુરુકુળો હતી. જ્યાં કૃષ્ણ અને સુદામા જેવા ગરીબ કે રાજપુત્રોને ગુરુજી સમાનભાવે વિદ્યા શીખવતા. ભારતનું એક પણ ગામ એવું નહીં હોય કે જ્યાં સ્કૂલ ન હોય. બનારસ તો વિદ્યાનું ધામ ગણાતું. વિદ્યા ખાતર થવાનું હતું. આજે મા સરસ્વતી કરતાં મા લક્ષ્મીજી આપણા માથા ઉપર સવાર થઈ ગયા છે. કયો કોર્સ કરીએ, કયા વિષયો પસંદ કરીએ કે જેથી ખૂબ પૈસા કમાઈ શકાય. વિદ્યાવ્યાસંગી બનવાને બદલે શિક્ષણ ક્ષેત્રને વ્યવસાયિક સ્વરૂપ અપાઈ રહ્યું છે. દસમા, બારમા ધોરણ પછી કયા વિષયો લેવા, કઈ કોલેજ ક્લાસમાં પ્લેસમેંટ અપાવી દેશે. એને માટે સ્પેશીયલ વર્ગો ચલાવવામાં આવે છે. કેરિયર બનાવી શકો એ માટે પરામર્શક કે માર્ગદર્શક ક્લાસીસ ચલાવાય છે.

ભણવું છે, પરીક્ષા પાસ કરવી છે શા માટે? ધનના ઢગલા કરી દે એવી નોકરી મળવી જોઈએ. વિદ્યાર્થીને કયા વિષયમાં રૂચિ છે એ કોઈ જોતું નથી. ડોક્ટર આગ્રહ રાખે કે મારો દીકરો ડોક્ટર થાય, મારું દવાખાનું કે હોસ્પિટલ ચલાવે. સી.એ. બાપાને થાય કે મારો દીકરો સી.એ. થાય. કેરિયરની પસંદગી માબાપ કરે. સંતાનો કશ્મકશમાં રહી જાય, પોતાને ગમતા વિષયો પસંદ કરવાને બદલે દિમાગ જ્યાં

પૈસા મળવાના હોય એ રસ્તો પસંદ કરી લે.

અમેરિકા જેવા ડોલરિયા દેશની સુખ સમૃદ્ધિથી આકર્ષાઈને વિદ્યાર્થી ટોકેલ જેવી પરીક્ષા આપે. સાત સમંદર પાર જઈ ખૂબ કમાવું છે. તેથી અભ્યાસની પસંદગી એવી રીતે કરવામાં આવે કે અમેરિકા કે ઓસ્ટ્રેલિયા જવાની અભિલાષા ફળે.

આવો એક વિદ્યાર્થી હતો ધ્રુવ. વડોદરાની આજુબાજુ ગામડાના ખેડૂતનો દીકરો. વડોદરા યુનિવર્સિટીમાંથી કૃષિક્ષેત્રનો અભ્યાસ કર્યો. અમેરિકા ભણવા ગયો. ત્યાંની યુનિવર્સિટીમાં પાસ થયો. ઇઝરાયલ ગયો. કૃષિક્ષેત્રનો તજજ્ઞ બન્યો. દેશવિદેશની ફોરેન કંપનીઓમાં મોં માગ્યા પગારની નોકરીની ઓફરો આવવા લાગી. એ ભણવાની સાથે સાથે કમાતો જતો હતો. બાપાને ઇંડિયા પૈસા મોકલે. બાપા પોતે સમૃદ્ધ ખેડૂત હતા. દીકરાના નામે, દીકરાના પૈસામાંથી જમીનો ખરીદતા ગયા. બાપા માંદા પડ્યા, ધ્રુવને સમાચાર મળ્યા. તાબડતોબ ઇંડિયા આવ્યો. બાપાની માંદગીમાં ખેતી સંભાળનાર કોઈ ન હતું. ગામડિયા પરંપરાગત રીતે ખેતી થતી હતી. આમ તો ખેડૂતનો દીકરો, ગળથૂથીમાં જ જમીન પ્રત્યે વળગણ. એણે જોયું કે બાપા પાસે તો સોનાના ટુકડા જેવી જમીનો છે. વિદેશમાં જઈ નોકરી કરવાને બદલે શા માટે શિક્ષણનો લાભ મારા દેશને ન આપવો. માતૃભૂમિનો સાદ પ્રબળ નીવડ્યો. મોરનાં ઇંડા ચીતરવા ન પડે. બાપાની માંદગી લંબાણી. ઇંડિયામાં લાંબા ગાળા સુધી રોકાવું પડ્યું. એક બાજુ અમેરિકાની જાહોજલાલી અને બીજી બાજુ ભારતની કંગાલિયત. મથામણ ચાલી. અંતે સ્વદેશ પ્રેમ જીતી ગયો. ધ્રુવે નિર્ણય લઈ લીધો. હવે અહીં જ રહેવું છે. અહીંની છોકરી પસંદ કરી લગ્ન કરી અહીં જ સ્થાયી થવું છે. સગાવહાલા, મિત્રોએ શિખામણ આપી, આવી ઘેલછા ન કરાય. ત્યાં તારા માટે વિશાળ ફીલ્ડ પડ્યું છે. ઉચ્ચ પ્રકારની કારકીર્દિ ઘડી શકાશે. ધનના ઢગલામાં આળોટવા મળશે.

એણે અનુભવ્યું, અમેરિકા ધનિક દેશ છે, સૌ પોતપોતાના સ્વાર્થમાં મશગુલ છે. અહીંના સમાજમાં વિવિધ વર્ગોને શિક્ષિત કરવા, માર્ગદર્શન

આપવા અહીં જ રહી જવું છે. ધંધો કરવાની સાથે સાથે સમાજસેવા થઈ શકશે. એના દિલમાં માનવતાની જ્યોત જલતી હતી. આંતરરાષ્ટ્રીય યુનિવર્સિટી સ્નાતક હોવા છતાં એણે ગામડાને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવવાનું નક્કી કરી લીધું. પૈસાનો મોહ ક્યાંય દટાઈ ગયો, ધરબાઈ ગયો.

એના મિત્રો - સહપાઠીઓ ભણ્યા હતા અર્થશાસ્ત્રનું અને જોબ સ્વીકારી લેતા હતા કોઈ બીજા જ ક્ષેત્રમાં, જ્યાં ખૂબ પૈસા રળવાની શક્યતા હતી ત્યાં સૌ પૈસાની દીવાનગીને ખાતર કારકિર્દી બનાવવામાં પડ્યા હતા. ધ્રુવે એમરિકાનું નાગરિકત્વ - સીટીજનશીપ છોડી દીધી. ઇંડિયામાં ઠરીઠામ થઈ રહેવાનો નિર્ણય લઈ લીધો. એના હૈયાના બંધ કમાડ ઉઘડી ગયા હતા. હવે અહીં જ રહેવું છે, ખેતીવાડીનો નિષ્ણાત થયો છું તો માટી જ મારી મા. માટી સાથે જાણે જનમજનમનો નાતો છે. એ ગામડાઓ ખૂંદી વળવા લાગ્યો. લેટેસ્ટ ટેકનીક પ્રમાણે ખેતી પ્રયોગો કરતાં શીખવ્યું. અઢળક પાક ઉતરવા લાગ્યો. એના પંથકના અન્ય ખેડૂતોએ નવી પદ્ધતિ અપનાવી. સૌ ધ્રુવ પાસે માર્ગદર્શન લેવા આવતા થયા.

બાપા સાજા થઈ ગયા, એમાં યે જ્યારે દીકરો અહીં જ સ્થાયી રહેવાનો છે. ખેતીવાડી કરવાનો છે જાણી એમને હરખ થયો પણ ચિંતા હતી કે આટલા ભણેલાગણેલા દીકરાને પરણવા કોઈ છોકરી તૈયાર નહીં થાય. સૌને શહેરનું આકર્ષણ છે. છોકરાનો વ્યવસાય શું? ખેતી? ખેતીનો ધંધો જાણે નિમ્ન કક્ષાનો ગણાય છે. ‘મેરે દેશકી ધરતી, સોના ઉગલે, ઉગલે હીરા મોતી.’

એ ગીતને - એ ભાવનાને ધ્રુવે સાર્થક કરી બતાવી. એની સાથે ભણતી નિત્યા મનોમન ધ્રુવને પસંદ કરતી હતી. એ પણ અમેરિકાનો જોબ છોડી ઇંડિયા આવી ગઈ. ધ્રુવ સાથે લગ્ન કરી એ પણ સમાજસેવાના કાર્યમાં લાગી ગઈ. સોનામાં સુગંધ ભળી. એ બંને પોતપોતાના નિર્ણયમાં મક્કમ હતા. મનગમતા ફીલ્ડમાં કામ કરવું હોય તો ગામડાગામમાં ઠરીઠામ થવું પડે. ખૂબ કપરા માહોલમાં

ઠરીઠામ થવું સહેલું ન હતું. અમેરિકાની ઝાકમઝાળ જિંદગીને રામરામ કરી ગામડામાં વિકટ પરિસ્થિતિમાં રહેવાનું હતું પણ આ નિર્ણય એમનો સ્વતંત્ર નિર્ણય હતો. બંને અડીખમ હતા, પોતાના નિર્ણયમાં.

જીવનમાં જે ક્ષેત્રમાં શિક્ષણ લીધું હતું તેને ચરિતાર્થ કરવા, તેને અમલમાં મૂકવા માટે કૃતનિશ્ચયી હતા ધ્રુવ અને નિત્યા. પોતાની ખેતી કરવા ઉપરાંત અન્ય ખેડૂતોને કાઉન્સીલિંગ કરી પ્રોત્સાહિત કરવા લાગ્યા. લોકો એની સાથે સલાહ મસલત કરવા આવે. જાણે પોતે કૃષિક્ષેત્રના ક્લાસ ખોલ્યા હોય, એમ સૌના પરામર્શદાતા બની રહ્યા. આધુનિક ટેકનીકની જાણ કરાવે ખેડૂતોને. એના પરિસરમાં આવેલા અન્ય ખેડૂતો આબાદ થવા લાગ્યા. એમની જાહોજલાલી જોઈ બંને ખુશ રહેતા. ધ્રુવના બાપા કોદરભાઈને તો સાતે કોઠે દીવા ઝળહળવા લાગ્યા હોય એવો આનંદ અંતરમાં ઉભરાવા લાગ્યો. દીકરા વહુ માટે તેઓ ગૌરવ અનુભવે છે. આજે યે દીકરા વહુ ખેતી કરે છે અને કોદરબાપા ખેતરમાં ખાટલો ઢાળી આરામ ફરમાવે છે.

જર જમીન ને જોરું એ ત્રણે કજિયાના છોરું. એ કહેવતને ખોટી પાડી છે ધ્રુવે. જમીન ખેડે તો પૈસો આવે - અને જોરુ નિત્યા તો એની જીવનસંગીની એની સાથે કદમ મીલાવી ચાલે એવી છે.

મા ધરતી એક કણ વાવો, લાખો કણ આપી દે એવી કૃપાળુ છે.

માનવતાના પૂજારી

માનવતાના મહાપૂજારી, નારી શક્તિના અનન્ય ઉજાગર અનુબહેનની ગરીબ અને દુર્ભાગી જનસમુદાયના સામાજિક ઉત્થાન માટે અનેકવિધ કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓ ‘મુનિ સેવા આશ્રમ’માં ચાલી રહી છે. દરેક પ્રવૃત્તિ પાછળ સંચાલક મંડળના કાર્યકરોની નિષ્ઠા અને સમર્પણની ભાવનાના દર્શન થાય છે. એને આપણે માણસાઈના મંગલ મંદિરની ઉપમા આપી શકીએ. પવનને કોઈ પાબંદી નથી હોતી. હવાને કોઈ સીમાડા નથી હોતા એમ આ આશ્રમ સતત પ્રવૃત્તિઓથી ધમધમતો રહે છે. સેવાનો જે મહાયજ્ઞ અહીં પ્રકટ્યો છે એમાં ઉદારદિલ દાતાઓ અનુદાનરૂપી આહુતિઓ આપી આ સેવા યજ્ઞને સતત પ્રજ્વલતો રાખવાનું પુણ્યકાર્ય કરી રહ્યા છે.

શું છે આ મંદિર? કયા દેવ બિરાજે છે આ મંદિરમાં? એનો સર્જક કોણ? એનો ઉદ્દેશ શો? ગુજરાતની અંતરિયાળ ધરતી પર આવી એક ભવ્ય ઘટનાની જાણકારી બહુ ઓછા લોકો ધરાવે છે.

‘ચાલે જે ખુશબુની વાટે, પહોંચે સીધો ફૂલને ઘેર.’

સેવામંદિરની - ‘મુનિ સેવા આશ્રમ’ની ખુશબુ ચોમેર પ્રસરી રહી છે. એને માટે ‘વેરાનમાં વનશ્રી’ નામ અર્થયુક્ત છે, અર્થસભર છે, સાર્થક છે. અહીં પત્થરના કોઈ દેવની પૂજા થતી નથી. અહીં પૂજા થાય છે માનવની, માનવતાની. ત્યાગ સેવા, સમર્પણ, કરુણાની ઝાલર રણઝણે છે, સંધ્યા આરતીની જેમ. પૂજા, પાઠ, તપ અને કર્મકાંડની નિસરણીથી સ્વર્ગમાં સ્થાન મળશે એ ચોક્કસ નથી. પણ અહીં તો ધરતી પર સ્વર્ગ સર્જાયું છે. આ સેવાયજ્ઞમાં ‘સ્વ’ને સ્વાહા કરી સર્વના - સમષ્ટિમાં વિલસી રહેવાની પ્રવૃત્તિ છે. દારૂણ ગરીબીમાં સબડતા, પ્રાથમિક જરૂરિયાતોથી વંચિત, મરવાને વાંકે જીવતા અને કહેવા ખાતર કહેવાતા માનવીઓની સેવા એ આ સંસ્થાનો મૂળમંત્ર છે. અહીંની

ભિન્ન ભિન્ન અન્ય ભવ્ય સરવાણીઓને મૂલવવા શબ્દો ઓછા પડે. ભાવભીના હૃદયની મહેક અહીં જોવા મળે છે.

જેમ સાબરમતી સાથે ગાંધીજી, ભૂદાનયજ્ઞ સાથે વિનોબા ભાવે, એમ ‘મુનિ સેવા આશ્રમ’ એટલે ‘અનુબેન’, અનુબેન એટલે ‘વનમાં વનશ્રી’ના વનમાળી. કચ્છના અંજારમાં જન્મ અને કર્મભૂમિ ગામ ‘ગોરજ’. શ્રી મુનિ મહારાજના સત્સંગથી અનુબેનના જીવનમાં પરિવર્તન આવ્યું. વડોદરાથી ૨૨ કિ.મી. વાઘોડિયા ગામ. વાઘોડિયાથી આઠ કિ.મી. દૂર ગામ ‘ગોરજ’. ગોરજ એટલે આદિવાસીઓની ઉજ્જડ અને વેરાન ભૂમિ, લૂંટારાની ભૂમિ. મુનિ મહારાજની પ્રેરણાથી અનુબેને અહીં ધૂણી ધખાવી સેવાની. ઘાસના પૂળાની ઝૂંપડી બાંધી, પાયાના પથ્થર બન્યા અનુબેન અને ‘મુનિ સેવા આશ્રમ’નું નિર્માણ થયું.

એક નારી રત્ન અનુબેનના શ્રમ અને સાધનાનું પ્રતિબિંબ છે આ આશ્રમ. અવિરત અને અથાગ પ્રયાસો, હૈયા ઉકલત, સ્તુત્ય હેતુ, સુકુમાર હૃદય, સમર્થ કલ્પના, દૂરંદેશીપણું, સ્નેહ, સૌજન્ય અને સૌહાર્દનો સરવાળો એટલે મુનિ આશ્રમ. અનુબેન એના પર્યાયરૂપ.

‘પરાગ જો અંતરમાં હશે તો, એ પાંગરીને કદી પુષ્પ ખીલશે.’

મનોરથો સ્વપ્ન મહીં હશે તો, સિદ્ધિરૂપે, કાર્ય વિશે જ જન્મશે. અનુબેને કેડી કંડારી, કાંટા, કંકરવાળા રસ્તે ખાંડાની ધારેધારે ધૈર્ય ધરી ચલતા રહ્યા, પ્રભુને પામવા નહીં પણ માનવસેવા દ્વારા પ્રભુનું કાર્ય કરવા, ચૈતન્ય પ્રકટાવવા. નાત, જાત, જ્ઞાતિ, કોમ ધર્મના વાડા કે સાંપ્રદાયિકતાના ભેદભાવ વિના અહીંની વિવિધ સેવાઓના લાભાર્થીઓ છે ફક્ત માનવ અને માનવ જ. આ નિરામય પ્રેમતીર્થ છે એક સંત સમી નારીની ૩૫ વર્ષની અવિરત સેવાની, જહેમતનું પરિણામ. સુસંસ્કૃત અને સત્ય સમાજની સરહદને પેલે પાર, પછાત ગ્રામીણ, જંગલ, જેવા બિહામણા વિસ્તારમાં વસતા સામાન્ય પછાત જનોની સેવા એ જ એક માત્ર ઉદ્દેશ. નિર્બળ અને અશક્ત, ગુફાવાસી જેવું જીવન જીવતા આદિવાસીઓની દારૂણ ગરીબીમાં, નિરાશાની ગર્તામાં ડૂબેલા માનવ જીવોની સેવા એ જ છે ઉદ્દેશ આ સંસ્થાનો.

અહીં ઉત્તમ પ્રકારના ઉપલબ્ધ યાંત્રિક સાધનોના યથોચિત ઉપયોગ દ્વારા કુદરત સાથે સુમેળ સાધીને હર પ્રવૃત્તિના - બહુવિધ પ્રવૃત્તિઓના મંડાણ થયા છે.

ઘૂંટણિયાભર ચાલતા અપંગો, અવિકસીત - મંદબુદ્ધિની દીકરીઓ, જીવનસફરના અંતિમ ચરણે પહોંચેલા વૃદ્ધો, કેન્સર જેવી અસાધ્ય-જીવલેણ બિમારોની સેવા, આવી બહુમુખી, વિવિધલક્ષી માનવીય સેવાઓમાં સાથે સાથે શિક્ષણનો પણ ધનિષ્ઠ સમાવેશ કરાયો છે. ગુજરાતી, અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા ઉચ્ચતર શિક્ષણ સુધીની અહીં વ્યવસ્થા છે. વિશ્વકક્ષાની ધંધાકીય કેળવણી અપાય છે. અનુભવે સેવાનું-મમતાનું બીજારોપણ કર્યું છે જે આજે વટવૃક્ષ બની ફૂલ્યું ફાલ્યું છે. જે અનુપમ, અનન્ય છે.

ઘટાટોપ અને લીલીછમ વનરાજી, શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક વાતાવરણનું સાયુજ્ય, અતિ પછાત, ગરીબ વેરાન વગડામાં જાણે વનશ્રી ખીલી, જાણે નંદનવન. અનુભવના અથાગ પરિશ્રમથી મુનિ સેવા આશ્રમે અનોખી કેડી કંડારી છે. પંથ ભૂલેલા, ભટકેલાઓને મારગ ચીંધવા આ સંસ્થા દીવાદાંડીની ગરજ સારે છે.

ભારતમાં સૌ પ્રથમ લીલો આશ્રમ, સૌર શક્તિની-બાયોગેસની ઉપલબ્ધિ. આવી સુયોગ્ય તપસ્વીની અનુભવને સહકાર અને અજોડ સાથ મળ્યો ઋષિકુળના તપસ્વી સમા ડૉ.વિક્રમભાઈ પટેલનો. વિક્રમભાઈ સમગ્ર સંગઠનના સુકાની છે, સમર્પિત વ્યક્તિત્વ છે.

નાહિંમત કરી દે તેવા બિહામણા સંજોગો, વિષમ પરિસ્થિતિ અને સમાજના નકારાત્મક પરિબળોનો સામનો કરવા કેટલી હામ દાખવવી પડી હશે, ત્યારે જ આવી સર્વોચ્ચ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થઈ શકી હશે? ઊંચાઈના શિખરો સર કરવા માર્ગમાં અનેક અવરોધોનો પ્રતિકાર કરવો પડ્યો અનુભવ, વિક્રમભાઈને. માટી છાણની દિવાલો અને સડેલા પતરાની છાપરાવાળી તૂટીફૂટી ઝૂંપડીમાં નજીવી આજીવિકામાં જિંદગી ઢસરતા આદિવાસીઓની ‘મા’ બન્યા અનુભવ. એમના ઉદ્ધાર માટે સમગ્ર જીવન ન્યોછાવર કરી દીધું. જાણે દેવી જ્યોતિનો પ્રકાશપુંજ.

નાના ગંદાગોબરા ભૂલકાઓને સાફસૂથરા કરવા, એકડો ઘૂંટાવવો - જેવી પ્રવૃત્તિથી શ્રીગણેશ મંડાયા સેવાના. ૧૯૮૧માં ટ્રસ્ટની સ્થાપના થઈ. ૩૫ વર્ષથી ચાલતો આ વણથંબ્યો પ્રવાસ - પ્રયાસ, સમર્પણના પરિપાક રૂપે કબીરવડ સમાન વિશાળ પરોપકારી સેવા સંસ્થામાં પરિણમી.

પરિવારમંદિર : ત્યજાયેલી નિરાધાર બાળકન્યાઓને આશ્રય, લાલન પાલન, શિક્ષણ, દ્વારા નર્સ, શિક્ષિકા, સ્નાતક સુધીનો અભ્યાસક્રમ અને સ્વાવલંબન.

વાનપ્રસ્થ મંદિર : વરિષ્ઠ નાગરિકો માટે વિશાળ પરિવાર, સહજીવનની સગવડતા, ‘ગોકુળ’, ‘મથુરા’, ‘વૃંદાવન’ અને ‘ગોવર્ધન’ આશ્રમના પરિસરમાં વૈદકીય, નર્સીંગ સેવાઓ સાથે લગભગ ૧૦૦થી વધુ સંખ્યામાં વરિષ્ઠો આરામદાયક વૃદ્ધાવસ્થા વિતાવી શકે તેવી સગવડતા.

ભાગિની મંદિર : મંદબુદ્ધિની યુવતીઓ માટે મનોવૈજ્ઞાનિક ચકાસણી, સર્વગ્રાહી પરીક્ષણ. તેઓને સ્વનિર્ભર બની શકે તેવી તાલીમ. વૈદકીય-આરોગ્ય જાળવણી. આધુનિક સાધનોથી સજ્જ બે હોસ્પિટલ અસ્તિત્વમાં આવી છે જ્યાં દેશભરમાંથી લોકો આવીને સેવાનો લાભ લે છે.

આરોગ્ય મંદિર : જનરલ હોસ્પિટલ, ઓપીડી અને ઇનડોર પેશંટો-તજજ્ઞ ડોક્ટરો, ઉત્તમ ઉપકરણો, ઇમેજિંગ સર્વીસીસ, પેથોલોજી, પ્રસુતિ, મોતિયા, ઇએનટી, એન્ડોસ્કોપી, મેમોગ્રાફી, ડર્મિટોલોજી, નેફ્રોલોજી, કીમોથેરપી, જેવી સુપર સ્પેશીયાલીસ્ટ સેવાઓ.

કેલાસ કેન્સર હોસ્પિટલ અને સંશોધન કેન્દ્ર : નિદાન અને સારવાર માટે વિશ્વકક્ષાની હોસ્પિટલ, મુખ્ય પ્રવાહથી વિખૂટા પડેલા દર્દીઓ માટે સુવિધા. બે હોસ્પિટલ મળી ૬૦,૦૦૦થી ૭૦,૦૦૦ દર્દીઓ અહીં સારવાર લે છે.

અતિથિ મંદિર : દર્દીઓના પરિવારજનો, મહેમાનો, શુભેચ્છકો માટે ઉત્તમ અતિથિગૃહ. વિશ્વકક્ષાનું શુદ્ધ પાણી માટેનું આર.ઓ. રીવર્સ

ઓસ્મોસીસ સાધન, ગંદા પાણીનું શુદ્ધિકરણ કરી સિંચાઈ માટે ઉપયોગ.

થોડિયા ઘર : છ માસથી છ વર્ષના બાળકો માટે વિનામૂલ્ય સેવા, તાલીમ પામેલા મોન્ટેસરી શિક્ષકો દ્વારા. દરરોજ બે વખત પૌષ્ટિક ભોજન, બે વખત નાસ્તા, ગાયનું દૂધ, તાજા ફળ રમત ગમત, સંગીત, નૃત્ય, અધ્યયન, આરોગ્ય કાર્ડ, મૂળભુત શક્તિઓના વિકાસ માટે આત્મવિશ્વાસની ખિલવણી. આ ઉપરાંત પ્રાથમિકથી માંડી ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલય. પ્રાર્થના ખંડ, રસોઇઘર, પ્રયોગશાળા, ખેતીવાડી અને પર્યાવરણની જાળવણી. એકલવ્ય અંગ્રેજી માધ્યમની શાળા. રૂ. ૪૭ કરોડના ખર્ચે નવું મકાન. કેલાસ કેન્સર હોસ્પિટલ, ક્લીનીકલ રીસર્ચ શાળા.

અહીં અનુપમ અને અનન્ય એવી જ્ઞાનગંગા સતત વહે છે.

ઉર્જા વ્યવસ્થા : રસોડામાં, અતિથિગૃહ, હોસ્પિટલ માટે સૌરઉર્જા ગોબર ગેસ પ્લાન્ટ, ગાયના છાણમાંથી પાઇપલાઇન દ્વારા ગેસ, અને જમીનની ફળદ્રુપતા ટકાવવી, નાઇટ્રોજનથી ભરપૂર ગૌમૂત્ર ખેતીમાં વપરાય. સૂર્યશક્તિ દ્વારા સંચાલિત સ્મશાનગૃહ.

સૌથી ઉત્તમ ગીર ઓલાદની વાછરડીઓ અને ગૌશાળા.

સમગ્ર રીતે આ એક નવસર્જન અને બૌદ્ધિક મૌલિકતાની અદ્ભુત સાહસકથા છે. એ માટે દિવંગત અનુબેન અને વિદ્યમાન ડૉ.વિક્રમભાઈ પટેલ અને સર્વ સંચાલકોના અખંડ, અથાક, ગતિશીલ પ્રયાસો વડે સામાજિક ફલક પર અસરકારક પ્રભાવ પડ્યો છે અને વિકાસના વણરૂક્યા આગેકદમ થકી નવી નવી કેડી કંડારાઈ રહી છે.

સતત પ્રવૃત્તિઓથી ધબકતી, જીવતી, સર્વથા કાર્યરત આ સંસ્થાનું હોવું એ જ એક મહા યજ્ઞ છે. સૂક્ષ્મ, અસાધારણ દીર્ઘદૃષ્ટિનો સહિયારો સ્વૈચ્છિક પ્રયાસ - એ સર્વ સંતકક્ષાનું વ્યક્તિત્વ ધરાવનારા અનુબેનની સર્વતોમુખી પ્રતિભાને આધારે છે. જેમણે જીવનભર - જીવનપર્યંત ધૃષ્ટાસ્પદ, તિરસ્કૃત, અજ્ઞાન આદિવાસીઓની નિઃસ્વાર્થભાવે સેવા કરવાનો ઉદ્દેશ સેવ્યો હતો. ‘નારી તું નારાયણી’નું બિરુદ આ તપસ્વિની માટે ઓછું પડે તેમ છે.

અરમાન

જબ તક સાંસ તબ તક આશ. આશા અમર છે. આશા મધલાળ છે. એના સહારે માણસ ગમે તેટલી મુસીબતો પણ પાર કરી જાય. હરેક માની ખ્વાહિશ હોય કે દીકરો મોટો થાય, બાપથી બેટો સવાયો થાય. પોતાનું ઘડપણ પાળે, આરામ આપે, કુળનું નામ ઉજાળે. ‘પાપા કહેતે હૈ કિ બેટા નામ કરેગા.’ દીકરો મોટો થશે - પોતાનો વ્યવસાય સંભાળી લેશે. મા ઇચ્છે કે વહુ મારો થાક ઉતારી દેશે.

જીવંત વ્યક્તિને પોતાના અરમાનો હોય. અરમાનોને સાકાર કરવા મહેનત કરે. એક ઇચ્છા પૂર્તિ થાય કે બીજી અનેક ઇચ્છાઓ ઊભી થાય. ધીના ઘાડવો લઈ મજુર જતો હતો. એને થયું મને આજે મજુરી મળશે એમાંથી ગાય લઈશ, ગાય દૂધ આપશે એનું દહીં કરી, ઘી બનાવીશ અને આવો ધીનો ઘાડવો વેચીને ખૂબ પૈસા કમઈશ. ઘાડવો તૂટી ગયો, સાથે અરમાનો પણ લૂંટાઈ ગયા.

જો આશાઓ ફળીભૂત ન થઈ તો મનમાં અસંતોષ રહી જાય. જ્યાં સુધી સફળતા ન મળે વ્યક્તિ મંડી પડે. આશાનો નાનો શો દીવો હૃદયમાં સદા પ્રજ્વલિત રહે છે. Necessity is the mother of invention. જે વાતની ઉણપ હોય તે મેળવવાની ઝંખના અદમ્ય બનતી જાય, મનમાં એક ધૂન જાગે અને ઇચ્છાને પરિપૂર્ણ કરવા માણસ મથ્યા કરે. ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થાય. જીવન સાફલ્યની લાગણી થાય.

કહે છે વાવ્યું હોય તે ઊગ્યા વિના રહે નહીં. નાનપણમાં સેવેલા સપનાઓ સાકાર થાય ત્યારે અનહદ આનંદ થાય. એડીસન આલ્વાએ જ્યારે વર્ષોની મહેનત પછી વીજળીની શોધ કરી, એને કેટલો આનંદ થયો હશે? ધ્યેય પાછળ પાગલ બનવું પડે. એક વિધવા મા, દીકરીને પેટે પાટા બાંધી ભણાવે. એ દીકરો ડોક્ટર બની જાય, પોતાની હોસ્પિટલ ખોલે ત્યારે એ માના આનંદની અવધિ ન રહે. ધ્યેય લક્ષ

નિશ્ચિત હોય તો ચોક્કસપણે બુદ્ધિપ્રતિભા ખીલતી જાય અને ઝળહળતી કારકિર્દી પ્રાપ્ત થાય.

કોઇને નૃત્ય શીખી એમાં પારંગત બનવાની ખ્વાહિશ હોય, કોઇને સચીન તૈંદુલકર જેવા ક્રિકેટર બનવાની ખ્વાહિશ હોય. જ્યારે એ ખ્વાહિશ ફળે - જીવન ધન્ય બની જાય.

હું નાની હતી. નૃત્યની શોખીન હતી. શેરીમાં ગરબા ગાતા, હીંચ લેતી, સ્કૂલમાં નૃત્યનાટિકામાં ભાગ લેતી. પણ અમારો સંયુક્ત પરિવાર, ઘરમાં દાદીમા, જૂનવાણી. ઘરમાં ઝઘડો થાય. છોડીયું ને નાચણ નથી બનાવવી, રોટલો ઘડતા શીખવો. કાર્યક્રમમાં ભાગ લીધો એ ઝાંઝર સંતાડી દીધા માએ. પણ જ્યારે મને સાસરે વિદાય કરી, ત્યારે માએ એ ઝાંઝર મને આણામાં આપ્યાં. મેં સાચવીને રાખ્યા. પહેલે ખોળે દીકરી જન્મી. પાંચ વરસની થઇ. મેં એને ડાન્સ ક્લાસમાં દાખલ કરી. મનમાં એક જ ખ્વાહિશ. દીકરીને નૃત્યાંગના બનાવવી છે. અને એ દીકરીએ સાત વર્ષ સુધી કથક નૃત્ય શિક્ષણ લીધું. એનું આરંગેત્રમ ઉજવ્યું. મારા મનની ખ્વાહિશ પૂરી થઇ. જીવન જાણે સફળ થઇ ગયું.

ઇચ્છાઓ ઊગ્યા જ કરવાની. જેમ ફળગો ફૂટે અને એમાંથી એક વૃક્ષ ધરબાયેલું હોય છે. મનમાં અનેક ઇચ્છાઓ સુષુપ્તપણે ઊંડે ધરબાયેલી હોય છે. જરા પાણી મળે, પોષણ મળે એ વૃદ્ધિ પામે. ઇચ્છા જ બધા અરમાનોનું ઉગમસ્થાન છે. ઇચ્છા આદિ છે, ઇચ્છા ઉગમ છે, ઇચ્છાઓ મનમાં મહોરે અને ફૂલેફાલે. જ્યારે ઇચ્છાઓ ફલિત થાય માણસનો હરખ માય નહીં.

જીવનની વાસ્તવિકતા છે કે જ્યારે ઇચ્છાઓ ફળે આનંદ આનંદ થાય. સૌ પ્રથમ નવા ઘરમાં પ્રવેશ કરીએ આનંદ થાય. પહેલી ગાડી ખરીદીએ આનંદ થાય. દીકરાના લગન થાય, વહુના પગલાં પડાવીએ. દીકરીને સારું સાસરું મળ્યું, હરખભેર વળાવીએ. કોઇ નવો સંબંધ બંધાય, આનંદ થાય. પ્રવાસમાં જઇએ, કુદરતી સૌંદર્ય નીરખીએ, મન તરબતર થઇ જાય. મધુર સંગીત કાને પડે, આનંદ થાય.

પ્રિય પાત્રનો સૌ પ્રથમ સ્પર્શ રોમાંચકારી હોય. કોઇનું કંઈક સરસ જોયું, મનમાં કોમળ કોમળ ઇચ્છાઓ જાગે, મનમાં લાગણીઓ ઊભરાય. ક્યારેક ગજાબહારની ખ્વાહિશો ફૂટી નીકળે. મારા ભાઈની સ્થિતિ સાધારણ પણ ભત્રીજાને ઇમ્પોર્ટેડ ગાડીઓનો શોખ. બધા નામ મોઢે - ભાઈની સ્થિતિ સાઇકલ ખરીદવા જેટલી પણ નહીં. અમે બધા હસીએ કે બાપને વહાણ પણ બેસવાની તાણ. નાનપણમાં આવી ખ્વાહિશ દિલમાં ધરબાયેલી હોય તો મોટા થયા પછી એ બધી ખ્વાહિશ ફૂટી નીકળે. એ વસ્તુ હાંસિલ કરીને જ જંપ વળે. આજે અમારા ભત્રીજાને ત્યાં મર્સીડીઝ ગાડી છે.

એકલવ્યની તિરંદાજ બનવાની ખ્વાહિશ હતી. ગુરુએ શિક્ષા આપવાની ના પાડી તો ગુરુની મૂર્તિ બનાવી જાતે તિરંદાજી શીખ્યો. મનમાં એક ગાંઠ વાળી, દૃઢ નિશ્ચય કર્યો બસ હાંસિલ કરીને જ જંપ વળે.

આસમાંકો છૂને કી આશા, ચાંદ તારોકો છૂને કી આશા. મસ્તી ભરી આશા.

જીવનસાથીને લગ્ન વખતે વચન આપ્યું કે તારા માટે આકાશના તારા તોડી લાવીશ, હીરાથી મઢી દઇશ. અને બે તોલા સોનું પણ અપાવી ન શકે. વધુ પડતી આશાઓ અપેક્ષાઓ નારાજ-તારાજ નોતરે. સપના જરૂરથી જોવા પણ ગજા પ્રમાણેના જોવા. હેસિયત પ્રમાણેના જોવા.

આજના ગણાતા માંઘાતાઓ એક દિવસ ફુટપાથ પર ફેરી કરતા હતા. તેમણે સપનાઓ જોયા, અને 'કર લો દુનિયા મુઢીમેં' - આખી દુનિયા જાણે સર કરી લીધી.

ઉદ્યમેન હી કાર્યાણિ સિધ્યન્તિ, ન તુ મનારથૈ -

સુપ્તસ્ય સિંહસ્ય મુરખે ન પ્રવિશન્તિ મૃગાઃ

ખુદ સિંહને પણ શિકાર કરવા પુરુષાર્થ કરવો પડે.

યાત્રા

વરસાદી માહોલ હોય. લોનાવલા, પંચગની જેવા હીલ સ્ટેશનો ઉપર લીલુંછમ વાતાવરણ જામ્યું હોય. લોંગ વીક એન્ડ આવે, જુવાનિયા ગાડી લઇને ફરવા નીકળી પડે. પવઇ ને વિહાર, તાનસા, અને વૈતરણા લેક ઊભરાતા હોય, ધોધ પડતા હોય, પહાડો પર વૃક્ષરાજી મહોરી હોય. એકમેકના સથવારે બે પાંચ કપલ ગાડીઓ લઇ નીકળી પડે, પહાડો, જંગલોમાં રખડવા, વરસાદમાં પલળવા. 'સુહાના સફર ઔર યે મોસમ હંસી.'

પ્રવાસમાં પતિ પત્ની સજોડે હોય, મિત્રો હોય કે આખો પરિવાર પણ હોય. કોઇ અલગારી જીવ હોય. એકલા અટુલા રખડવાની મજા અનોખી હોય. મસ્તરામ.

‘ભોમિયા વિના મારે ભમવા’તા ડુંગરા

જંગલની કુંજ કુંજ જોવી હતી,

જોવી’તી કોતરો ને જોવી’તી કંદરા,

રોતાં ઝરણાની આંખ લહોવી હતી.

પ્રવાસમાં મોજમસ્તી હોય, મનભરીને મોસમ માણવાની હોય, પ્રવાસ એટલે પરસ્પરના સાનિધ્યને માણવાનું નામ. એમાં યે સાથે જીગરજાન મિત્રો હોય તો અંતકડી, મોજમસ્તીની મહેફિલ. વિશ્વાસ એ પ્રવાસનું ભાથું છે. જોકસ થતી જાય, આનંદ એ વહેંચવાની વસ્તુ છે. મોર ધી મેરિયર, કુદરતી નજારાને માણવા કોઇની યે સોબત તો જોઇએ જ. એકબીજાના હૈયા ખૂલે, પ્રતિસાદ અપાતો જાય. અને પ્રવાસ આનંદમય બની જાય. દોડધામમાંથી બે દિવસની મુક્તિ મળી જાય. ખૂલવા, ખીલવા માટે સભરતા હોવી જરૂરી છે.

કાકા કાલેલકર કે સ્વામી આનંદ જેવા એકલા અટુલા, નિરૂદ્દેશે ભ્રમણ કરવા નીકળી પડે, કુદરતના રહસ્યોને માણવા માટે, નિર્સર્ગને

માણવા માટે. અજાણી કેડીએ રખડવા નીકળી પડવામાં જે પ્રસન્નતા સાંપડે તે અવર્ણનીય હોય. જે કંઈ જોયું, જાણ્યું, માણ્યું એને આત્મસાત્ કરવાનું. ભીતરમાં ભંડારીને મનોમન સભર થવાનું, હરખાવાનું.

કહે છે પગથી થાય તે પ્રવાસ, મનથી થાય તે યાત્રા. તીરથધામમાં ઇશ્વરના દર્શન કરવા નીકળવું, એનું નામ આસ્થા, શ્રદ્ધા. યાત્રા મોટે ભાગે સંઘમાં થાય. ચારધામની યાત્રા, કેદારનાથ, અમરનાથ, વૈષ્ણોદેવી કે માનસરોવરની યાત્રા સંઘ સાથે થાય. રસ્તો જોખમકારક હોય, એકલદોકલ હેરાન થઈ જાય. જો કે બહારનું પચીસ, પચાસનું સંખ્યાબળ હોય, ભીતરમાં શ્રદ્ધાનું બળ હોવું જોઈએ, પ્રભુદર્શનની પ્યાસ હોવી જોઈએ.

સંઘમાં સૌ સાથે હોય, બસમાં કે ટ્રેઇનમાં પરસ્પર હેતુપ્રીત હોય, હૈયામાં હામ હોય, યાત્રા કઠિન હોય, મેળે મેળે, બળેબળે આગળ વધાય, પ્રસન્નતા અનુભવાય. બરફીલા પહોડામાં પરસ્પરની હૂંફ રહે. પહાડ ચડતા જઈએ, કોઈ પગપાળા ચડે, કોઈ ઘોડા ઉપર તો કોઈ ડોળી કરે. દુર્ગમ પહાડો અને દુર્ગમ જંગલોમાં ફાટફાટ કુદરતી સૌંદર્ય વેરાયેલું પડ્યું હોય, એને વ્યક્તિગત અનુભૂતિનો વિષય બનાવી સૌંદર્ય માણતા જવાનું. મનમાં પ્રભુનામ રટણ હોય. ‘જય માતા દી’ કે ‘ભોલે બાબાકી જય’ પોકારતા જવાનું, ગજબનું બળ પ્રાપ્ત થાય, થાકી જવાય, પૂછ્યા કરીએ, હજુ કેટલું દૂર? કોઈ એમ કહેતું નથી કે ઘણું દૂર છે, એમ જ કહે, આ આવ્યું. થાય કે બાપ રે? કેટલું ઊંચું ચઢાણ? પણ કહે છે કે પ્રભુ કૃપાથી પંગુમ્ લંઘયતે ગિરિમ્.

આપણી પાસે તો છત્રી હોય, લાકડી હોય, ગરમ કપડાં-હાથપગ મોજાં હોય, ડોળી હોય, ઘોડો હોય પણ કોઈ કોઈ ઘરડું માણસ હોય, માથે એક બચકી હોય, લાકડીના ટેકે, શ્રદ્ધાના બળે, ચડતા જાય, પ્રભુનામ જપતા જાય.

મન થયું - ચલ મન - બાંધ ગઠરિયા નીકળી પડીએ પ્રવાસે કે યાત્રાધામ. શ્રદ્ધાના બળે ડગલા માંડીએ, અંતર ઓછું થતું જશે. યાત્રા સફળ થશે. બદરી નારાયણ, કેદારનાથ કે ગંગોત્રી, જમનોત્રી મારગમાં

મુસીબતો આવે, લેન્ડ સ્લાઇડીંગ થાય, વરસાદનું તોફાન નડે. લક્ષ્ય સુધી પહોંચવાનું છે, યાત્રા તો ચાલુ રાખવી જ પડે. પડાવ પર પહોંચ્યા પછી જે દેવદર્શન થાય, જાણે સાક્ષાત્ સ્વર્ગમાં પહોંચ્યાનો રોમહર્ષ થાય, એની અનુભૂતિ અંગત અંગત હોય, અવર્ણનીય હોય.

એવું જ છે જન્મથી મરણ સુધીની જીવનયાત્રાનું. ભગવાને પ્રત્યેક જીવને અમુક કર્તવ્ય સોંપ્યું છે. સ્વકર્મ કરતા રહેવાનું, સ્વધર્મનું પાલન કરતાં રહેવાનું. પોતાની કેડી સ્વયં કંડારતા જવાનું. ‘જીવન ચલને કા નામ, ચલતે રહો સુબહ શામ’ - મંજિલે પહોંચવાનું છે. પોતપોતાની જીવનયાત્રા પોતાની રીતે કરવાની છે. લીલું પાન પીળું પડે, જીવનના પથમાં કેટકેટલા પડાવ આવે, મોડ આવે, સૃષ્ટિનું ચક્ર ફર્યા કરે. બાળપણ, યુવાવસ્થા અને છેલ્લે ઘડપણ. ચરમ સીમા પછી ઢળાવ આવે. છેવટે વીરમી જવાનું. સૂર્યોદય, બપોર અને સાંજ, પછી રાત પડે સૃષ્ટિના એકે એક તત્ત્વનું આ ઘટનાચક્ર છે. ફરાય એટલું ફરી લઇએ, અનુભવનું ભાથું બાંધી લઇએ, પછી દુન્યવી બોજો ફેંકી દઇ એકલા અટુલા ચાલી નીકળવાનું, અનંતના પ્રવાસે, ખાલી હાથે.

‘સજન યે મત ભૂલો, ખુદા કે પાસ જાના હૈ,
ન હાથી હૈ, ન ઘોડા હૈ, વહાં પૈદલ હી જાના હૈ.’

મહાપ્રયાણના પંથે કોઇ સાથી નહીં, કોઇ સંગાથી નહીં.

એકલા આવ્યા રે મનવા, એકલા જવાના, સાથી વિના, સંગી વિના.

મિજલસી મોસમ

ગુજરાતી ભાષાની ગોદમાં થોકબંધ હીરામોતી વેરાયેલા પડ્યા છે. એને વીણવા અને માણવા માટે ગુજરાતીપણું જોઇએ. કાવ્યને હિંડોળે હીંચવાની મજા કંઈ અનોખી જ હોય. સંસ્કૃત ભાષા તો જાણે રત્નોની ખાણ છે. એના ચાર ચાર પંક્તિના સુભાષિતોમાં, કંઠાભરણમાં જગત આખાનું જ્ઞાન અને સૌંદર્ય સમાયેલા છે. જગતની સર્વશ્રેષ્ઠ કૃતિ - મેઘદૂતમાં પ્રકૃતિ અને પ્રણયની તરબતર કવિતા છે, મનમોહક વર્ણનો છે. એટલું જ નહીં. કલાત્મક રસિકતા સાથે કશુંદ માદક માદક ગૂંથાયેલું છે. ક્ષિતિજો આળસ મરડે, અને આકાશ બગાસું ખાય, આંખોમાં ઘેન ભરાયું હોઈ તારાના પોપચાં ભારે ભારે થઈ ગયા હોય. ધુમ્મસની ઓથે ઝાંખો પડેલો ચંદ્ર જાણે વાદળાની મલમલી ચાદર ઓઢી લેતો હોય, મંદ મંદ પવન વાતો હોય, સૂતેલા પંખીઓ ઊડે અને કલબલ કલબલાટ કરી મૂકે. ગોદડામાં ઢબૂરાઈ જવાનું મન થાય એવી થાકોડાની આળસુ રાત. રજાઈમાં લપાઈ જવામાં મલાઈ જેવી સુંવાળપ અનુભવાય.

ચંપાના ફૂલ જાણે મધુમાલતીના ગાલે ચૂંબન ચોડે અને સફેદ મધુમાલતીના ગાલે શરમના શેરડા ફૂટે અને લજજાથી ગુલાબ જેવા લોલચોળ થઈ જાય. મન દ્વેયને મદહોશ કરી દેતી આવી શિયાળુ રાત. સુગંધી ફૂલો શા માટે બાકી રહી જાય? ચોમેર મહેક ફેલાવી દે. દર્ભનું ઘાસ પાસેના ખૂશબોદાર કમરાને ફૂલને ઇશારો કરે અને એવા વાતાવરણમાં સ્ફૂર્તિદાયક પ્રેમ ઊભરાવા લાગે. ક્યાંક સ્પર્શના સ્પંદનો ધબકવા લાગે અને ઠંડીમાં પણ ગરમીનો અહેસાસ લાગે.

વર્ષાની મોસમ તો ક્યારનીયે પૂરી થઈ ગઈ છે તેથી મેઘના પાલવથી દિશાઓ રૂપી નવવધૂઓએ દેહ લૂછી શિયાળાના સ્નેહનું સ્વાગત કરવા માંડ્યું. ચાહતની ચેતનાની ચિનગારીઓએ એવો ભડકો કર્યો કે ચુસ્ત ચાહને કુતુહલ જાગ્યું. મોસમનો મિજાજ ફૂલગુલાબી થયો, રોમેન્ટીક

કામનાઓ જાગી અને કોઈ અદૃશ્ય ઇશકની ભરતીમાં પાંદડે પાંદડે શબનમ હોય, એમાં એકમેકમાં આખેઆખા ઓગળી જવાય. એવા આવેગોને પવનની લહેરખી ચડી ગઈ. શરદની ઋતુ શિયાળાની સોહામણી નશો ઘોળાયેલી રાત. જાણે ગોરીના ગાલ ઉપર ઘસમસતું લાલ લાલ લોહી. શિયાળાની આવી રાતે વિરહીણી સ્ત્રી, પ્રોષિતભતૃકા - જેનો પતિ ગયો છે પરદેશ - જાણે અગ્નિશિખામાં સળગતી સ્ત્રી.

ઘૂમટાની કિનારને બે દાંત વચ્ચે ભીંસીને, ચહેરો અડધો છૂપાવતી જોબનવંતી જુવતીની જેમ કૂણો કૂણો તડકો છત પરથી નીચે ઉતરે. ત્વચાની અંદર કોઈ મધનો લેપ કરતું હોય અને બદન પર ગુલાબની પાંદડી ફેરવતું હોય એવા હેતની હૂંફ બે બદનનું સંગમતીર્થ રચે.

ઝાકળબિંદુ ધ્રૂજ ઊઠે, રશ્મિરથમાં આરૂઢ સૂર્ય નારાયણ ધુમ્મસને ભગાડે અને ઉષ્માની ચાદર ઓઢાડી દે. બરફના સ્ફટિકોના કંગન ખણકે અને કંકુવરણો તડકો સોનલવરણો થઈ ચમકે. ચોમાસામાં અલ્લડ બની ઉછળતી નદી, હવે શરદ શિશિરના સ્પર્શે હેમંતની હિંમત અને ઠંડી મીઠી ચાંદનીના પ્રતાપે શાંત બની થોડી જંપે. ક્યાંક હીટર, ક્યાંક કામળી, ક્યાંક સ્વેટર, ક્યાંક ધાબળી. શિયાળો એટલે આવારાપન અને દીવાનાપન. શિયાળો એટલે મિલન મેળાવડાની ઋતુ - લગ્નની બે જીવના એક થવાની મોસમ, મિત્રોની વચ્ચે મિજલસ માણવાની મોસમ.

કુદરતની કરિશ્મા તો જુઓ. આકાશમાં ચેત શુભ્ર વાદળો છવાઈ ગયા છે. આકાશને એકાએક એવો ઉમળકો થઈ આવ્યો કે ચાલને નીચે અવનીને કેમ છો? એવું પૂછવા જાઉં. ઉમંગભેર આકાશ ધરતીને મળવા ઝૂક્યું. પણ રસ્તામાં બગીચો આવ્યો. બગીચામાં પુષ્પો હતા. પુષ્પોએ પ્રેમથી આકાશના ખબર અંતર પૂછ્યા. આકાશ ખુશ ખુશ. ધરતીનું મિલન ન થયું તો કંઈ નહીં. ધરતીના સંતાન સમા પુષ્પો તો મળ્યા. પુષ્પોએ ફક્ત પૂછ્યું, કેમ છો? ન લાંબી લચક વાત. ફક્ત બે શબ્દ. પણ કેવા પ્રેમસભર! ‘ચલતે ચલતે યું હી કોઈ મિલ ગયા થા.’ સારી રાત ચલતે ચલતે. અને પછી વાદળાઓ ચડ્યા ઊંચે ને ઊંચે.

કલબલતો માળો

અમારો સાત ભાઈઓનો સંયુક્ત પરિવાર. પરિવાર માથે સોનાનો સૂરજ તપે. પૈસે ટકે સમૃદ્ધ. બાપદાદાનો ધંધો, ખેતીવાડી, ઘર પછવાડે ગમાણ. સાત આઠ ગાયો બાંધી હોય. ઘરના દુઝાણા. દાદી સવારમાં ગાયો દોહવા બેસી જાય. અમે બધા છોકરાઓ પવાલું લઈ ઊભા રહી જઈએ. તાજું શેડકદું દૂધ. દૂધ પીએ અને મૂછું મૂછું થઈ જાય. હોઠની આજુબાજુ દૂધ ચોંટી ગયું હોય. પરિવારમાં સંપ. સાતે દેરાણી જેઠાણી બહેનપણીઓ જેવી. અમારા ઘરનો અવાજ બહાર ક્યાંય સંભળાય નહીં. એકબીજાના માનસન્માન, આદર જળવાય. પાંચમાં પૂછાય એવું ઘર.

પણ કોને ખબર ગાય જણે તો પાડો જ જણે. અને બધા સાતે ભાઈઓને ત્યાં દીકરા જ દીકરા. દીકરાઓને ઘરે પણ દીકરા જ જન્મે. ઘરમાં કોઈને સુવાવડ આવવાની હોય કે ગાય ગાભણી થાય બધા રાહ જોઈ બેઠા હોય કે હવે તો વાછડી જન્મે તો સારું અને ઘરમાં દીકરી જન્મે તો સદ્ભાગ્ય. ભાઈઓને રાખડી બાંધવા એક બહેન તો જોઈએ ને! માબાપને દીકરીના હાથ પીળા કરી કરિયાવર કરવાની હોંશ હોય. કન્યાદાન કરવાનો લહાવો મળે. પણ નિરાશા દીકરો જ જન્મે.

અમારો બંગલો બસ સ્ટેન્ડ અને રેલવે સ્ટેશનની બરાબર સામે. ચાર પેઢીનો પરિવાર હજુ સાથે ને સાથે જ રહીએ છીએ. જુવાન છોકરાઓ બહારગામ ભણીને આવે. અમારો કૌશલ આર્કીટેક્ટનું ભણ્યો, એ કહે આ જુનવાણી બંગલો તોડીને ટાવર બનાવીએ. મોકાની જગ્યા છે. સોનાની લગડી જેવો છે આપણો પ્લોટ. કરોડો કમાઈ જઈશું ટાવર બાંધીશું તો. પણ દાદી દાદા તો એક જ વાત કરે, જેવું છે તેવું, ભાંગ્યું તો યે ભરૂચ. બાપદાદાનું મકાન. હેરીટેજમાં ગણાય એવો

બંગલો છે. જરૂર પડે તેમ આપણે સુધારા કરતા ગયા છીએ. દેશી સંડાસની જગ્યાએ ઇંગ્લીશ કોમેડ બેસાડી દીધા. ચૂલા ચોકડીની જગ્યાએ સ્ટેન્ડીંગ કીચન બનાવરાવ્યું, ને પાટલા ને બદલે ડાયનીંગ ટેબલ પર જમતા થઇ ગયા. દાદ-દાદી અમારા ઓલવેયઝ કન્વર્ટેબલ. કમ્ફર્ટેબલ, એડજસ્ટેબલ. નવા જમાનાને અનુકૂળ થતા જાય છે. વહુઓ ઉપર કોઇ બંધન નથી, રોકટોક નથી. સાડી પહેરો કે ડ્રેસ પહેરો. હરો ફરો, મજા કરો. ઘરની કોઇપણ વ્યક્તિ ઘરની બહાર જાય કે બહારથી ઘરમાં આવે, દાદા દાદીને પગે લાગે, જયશ્રીકૃષ્ણ કરીને જ જાય. પરિવારના સંસ્કાર હજુ અકબંધ જળવાઇ રહ્યા છે.

આવડું મોટું મકાન છે, મોકળાશ છે. ફ્લેટ બંધાશે ખાબોચિયા જેવડા. નહીં હોય ઓશરી, કે પરશાળ. ફળિયું નહીં હોય, વાડો નહીં હોય ગાયો ક્યાં બાંધીશું? અને આંબો ને લીમડો, આસોપાલવ અને ચીકુડી ને દાડમડી - ગુલાબ, મોગરો, ચંપો ચમેલી, મધુમાલતી અને બોરસલી, પારિજાત ને રાતરાણી. આવો વૈભવ ક્યાં મળશે? અને ઝાડ ઉપર પંખીઓના માળા અને પક્ષીઓનો કિલબિલાટ. આવો વૈભવ ક્યાં માણવા મળશે. સવાર પડે ને કોયલના મીઠા ટહુકા સંભળાય. બુલબુલનો મીઠો સ્વર ને ઓલા પારેવડા ચણવા આવે છે તે ચબુતરો. ક્યાં મળવાનું આ બધું? આધુનિકતાના મોહમાં જૂનો અસબાબ ભૂલી ન જવાય. વળી આ બંગલો છે તો બધા સાથે રહી શકીએ છીએ. અન્ન નોખા થશે મન નોખા થશે. પછી તો સૌ સૌનો પરિવાર ચાર દિવાલ વચ્ચે સાંકડા ફ્લેટમાં મન પણ સાંકડા થતા જશે. કહે કે વહુઓને મારા ઓરીએન્ટલ દાગીના ગમે છે, માંગી માંગીને બહાર પહેરી જાય છે, ખુશ થાય છે એમ આપણો બંગલો પણ ઓરીએન્ટલ છે. પાંચ પંદર મહેમાનો આવે તો સમાઈ જાય છે.

અને ભગવાને મહેર કરી, અમારા કૌશિકની વહુને મહિના રહ્યા, ઘરમાં દાદીએ હવન કરાવ્યો. લોકો પુત્રેષ્ટી હવન કરાવે, દાદીએ દીકરીની કામના કરીને, બધું જ છે ભગવાન અમારા ઘરમાં, એક દીકરી દેજો, ભગવાન. ભગવાને દાદીની, અમારા બધાની પ્રાર્થના

સાંભળી. કૌશિકને ત્યાં દીકરી જન્મી. વહેલી સવારે કોયલ ટહુકી, અને દાદીએ થાળી વગાડી, અમારે ઘેર લક્ષ્મી પધાર્યા, આજે ધનતેરસ. લક્ષ્મી પધાર્યા. દાદીએ દીકરીને નામ આપી દીધું કોયલ. દરરોજ સવારે કોયલનો મીઠો ટહુકો સંભળાય, અને અમારી કોયલ દીકરીનો ભેંકડો સંભળાય. આખા ઘરને જગાડી દે. કોયલને ઊંચકીને વાડામાં લઇ જઇએ. કોયલનો ટહુકો સાંભળી એ ય મીઠું મીઠું બોલવા માંડે, ટહુકવા માંડે. આમ ઝાડ પરની કોયલ અને અમારા ઘરની કોયલડીના બહેનપણા બંધાઇ ગયા. પંખીઓનો કલરવ અને કોયલ દીકરીનો ગુંજારવ અમારું ઘર ચહેકતું, ગાજતું થઇ ગયું. અમારી કોયલે એક બિલાડી પાળી હતી. બિલાડીને જાતે દૂધ પીવરાવે, જમાડે, પથારીમાં સુવડાવે. બિલાડી એની બહેનપણી. દાદીને બિલાડી ન ગમે પણ કોયલ ખાતર નિભાવે.

મધુમાલતીના મંડપમાં ઝાડની ડાળખીઓ વચ્ચે કોયલે માળો બાંધ્યો. સુકાયેલી ડાળીઓના તણખલાં, ને રૂના ગોટા ને કપડાંના દોરા. સરસ મજાનો માળો - આખા ઘરના આકર્ષણનું કેન્દ્ર બની ગયો. ખાસ તો અમારી કોયલને કારણે. કોયલને અમે લાડમાં ડોલી-ઢીંગલી કહી બોલાવીએ. કોયલ એની બાબી ડોલ સાથે ખુશખુશાલ રમે. કોયલના માળા પાસે ડોલી અમને લઇ ગઇ. હરખભેર કોયલના ઇંડા બતાવવા. ઘરમાં બધા ખુશ ખુશાલ, ખાસ કરીને કોયલની, ડોલીની ખુશીને કારણે, એને કારણે જ પરિવારના આકર્ષણ કેન્દ્ર બની રહ્યા, મધુમાલતી, કોયલ, કોયલનો માળો અને એમાં મૂકેલા નાની લખોટી જેવા, ઘેરા સફેદ રંગના બે ઇંડાં. ઉનાળાનું વેકેશન હતું. અમારી કોયલને નવરાશ હતી. આખો વખત એ કોયલના માળા પાસે જઇ ઊભી રહે. અમે બધાએ મનાઇ કરેલી કે ઇંડાને હાથ લગાડાય નહીં. બચ્ચાં મરી જાય. બીજા કોઇ માળાની નજીક જાય તો કોયલ કલબલ કરી મૂકે. પણ અમારી કોયલ સાથે એના બહેનપણા.

રાત પડે મધુમાલતીની, રાતરાણીની સુગંધ આખા બંગલામાં પ્રસરી જાય. કોયલ એના માળામાં સૂઇ જાય અને અમારી કોયલ તો દાદીમાની

ગોદમાં ઢબૂરાઈ જાય. અમારી કોયલના ચહેરા પર કાયમ સ્મિત ફરકતું હોય. ઊંઘતી કોયલને જોવા રાત્રે સૌ વારાફરતી દાદીમાની રૂમમાં આંટો મારી આવે. સૌની લાડકડી અમારી કોયલ. આખું ઘર એને લાડ કરાવે. બધા એને માટે રમકડાં લઈ આવે. ઘેરદાર સફેદ ફોક અને સફેદ મોજાં, માથામાં છૂટા વાળમાં સફેદ બો. જાણે અમારી સીન્ડ્રેલા. દાદીમા કહેતા કે હવન કર્યો, માતાજી પ્રસન્ન થયા અને સાક્ષાત્ માતાજી આપણે આંગણે પધાર્યા.

વસંત ઋતુનો વૈભવ ચોમેર પથરાઈ ગયો. આંગણામાં ફૂલછોડ વેલીઓ, વૃક્ષ, લતાઓ પર કુમળી કૂંપળો ખીલી. મુખરિત પુષ્પ મંડળોને સ્પર્શીને વહેતી પવન લહેરખીઓ મધમધવા લાગી. શીતળ મધરાતે મધુમાલતીનો સુગંધભેર પવન વાતો હતો. વહેલી સવારની ગાઢ નિંદ્રામાં અમે સૌ ગરકાવ હતા. ત્યાં કોયલના મધુર ટહુકાને બદલે કોયલનો કાળો કકળાટ કાને પડ્યો, કાળજું કંપાવી દે તેવો. બંગલામાં સૌ જાગી ગયા, સૌથી પહેલી જાગી ગઈ અમારી કોયલ. બિલાડી પથારીમાં ન હતી એ દોડી. કોયલની ચીસ સાંભળી અમે સૌ એની પાછળ દોડ્યા. શું થયું? શું થયું? રામ રામ પગી કહે, મૂર્ખ બિલાડી મહામહેનતે ઉછરેલા કોયલના ઇંડા ખાઈ ગઈ. કોયલનો માળો વીંખાઈ ગયો હતો. વેરવિખેર કરી નાંખ્યો હતો બિલાડીએ. કોયલ બિચારી કલ્પાંત કરી કરી થાકી ગઈ. કોની પાસે જઈ ફરિયાદ કરે બિચારી? એની જ પાળેલી બિલાડી એની માનીતી કોયલના માળાને વીંખી ગઈ. ઇંડા ખાઈ ગઈ.

અમારો કુટુંબકબીલો પણ અવાક બની ગયો. અમારી નાનકડી કોયલ પર એની શી અસર થશે. અમારી કોયલ દાદરાના પગથિયા પર માથે હાથ દઈ બેસી ગઈ. એની આંખમાંથી ટપટપ પાણી પડતાં રહ્યાં. એને ઊંચકીને અમે ઘરમાં લઈ ગયા. કોયલ દાદીમાના ખોળામાં ભરાઈ ગઈ, ફફડતી રહી, રડતી રહી. એની લાગણીઓના તાર આંખના પોપચાં લગી પહોંચી ટપકતાં રહ્યાં, કોયલ બોર બોર જેવા આંસુ સારતી રહી. બીજે દિવસે સવારે કોયલ સૂના માળા પાસે પહોંચી

એની પ્રિય સખી કોયલ ત્યાં નહોતી. એ તો ઊડી ગઈ હતી, વિંખાયેલા માળાને ત્યાં જ મૂકીને. કોયલની આંખ કોયલને શોધતી રહી. કોયલના ટહુકાને સાંભળવા તરસતી રહી. પણ હવે એની સખી કોયલ ક્યાંય નથી.

અમે બધા અમારા દૈનિક જીવન, વ્યવહારમાં જોતરાઈ ગયા, પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. પણ અમારી કોયલ તો તલસતી રહી કોયલ માટે, તરસતી રહી એનો ટહુકો સાંભળવા માટે.

બીજા દિવસનો સૂર્યોદય થયો. કોયલના ટહુકા વિનાની સવાર સૂમસામ થઈ ગઈ હતી. વૃક્ષ ત્યાંનું ત્યાં હતું. મધુમાલતીની સુગંધ પ્રસરતી હતી પણ ક્યાં હતો કોયલનો ટહુકો?

મધુમાલતીની ડાળ ઉપરનો માળો વીંખરાયેલો પડ્યો હતો. કોયલનો ટહુકો હવે સાંભળાવાનો નથી. એ વાત અમારી કોયલને ગળે કેમ ઉતારવી? બધા નાસ્તો કરવા બેઠા, કોયલે ન જ કર્યો, બધા સાથે જમવા પણ ન બેઠી, સાંજે બધા દાદીના રૂમમાં એકઠા થયા, અમારી કોયલને તાવ હતો, એના હોઠ ફફડતા હતા પણ એના ગળામાંથી અવાજ નીકળતો ન હતો, એ ચૂપચાપ બારીની બહાર જૂલતી મધુમાલતીની ડાળોને જોતી રહી.

બીજે દિવસે વહેલી સવારે દાદીની રાડ ફાટી ગઈ. દાદીનો આર્કંદનો પાર નથી. અમારી વહાલી, સૌની લાડલી કોયલ, એની સખી કોયલના વિરહમાં પહોંચી ગઈ હતી ભગવાન પાસે. અમારા કલબલતા માળાને સૂનો બનાવીને.

વટ વચન

સૌરાષ્ટ્રમાં મહુવા પાસે નાનું અમથું ગામ ભાદ્રોડ. ભાવનગર રાજ્યમાં ગરાશિયાની વસ્તી. ગરાશિયાની દીકરીઓ રૂપાળી. કોને ખબર પણ ગરાશિયા લોકોમાં રિવાજ કે દીકરો કૂવેથી, નદીએથી પાણી ભરી લાવે, પણ વહુ દીકરીઓ મલાજમાં રહે, ઘરમાં રહી બધા કામ કરે પણ ઘરની બહારના ખેતરના, કે એવા મહેનત મજૂરીના કામ દીકરી પાસે કરાવાય નહીં. મારી સાથે ગરાશિયાની દીકરી મણી ભણતી. મણી અને મુંજાલ વચ્ચે દોસ્તી જામી. બંને રોજ નિશાળેથી નીકળી નદીકિનારે શિવ મંદિરની પાછળ મળે. નાના અમથા ગામમાં આવી વાત ક્યાં સુધી ખાનગી રહે. ગામમાં ચોવટિયા માણસોની આંખો ચાર હોય. મણી અને મુંજાલના નામ ચર્ચાને ચકરાવે ચડ્યા. મણીએ આગ્રહ કર્યો કે હિંમત હોય તો મારા બાપા પાસે આવીને મારા હાથની માંગણી કર. નહીં તો પછી પસ્તાવાનો વારો આવશે. બાપા મારા લગન બીજે કરાવી દેશે. અને મુંજાલ પહોંચી ગયો મણીના બાપા ખુશાલ બાપા પાસે. ગરાશિયાની જાત પોતાને બહુ ઊંચી માને. કહેવાય કે કરમ કોળીના પણ જાત ગરાશિયાની. ગરાશ અંગે ભાયાતો વચ્ચે લડાઈઓ ચાલે. ધીંગાણા થાય, તલવાર ખેંચાય. જર, જમીનના ઝઘડા, આ કોમ સમાધાનમાં માને નહીં. ખુમારીના ખોટા ખ્યાલોમાં રમ્યા કરે.

મણીના બાપા ખુશાલભાઈ જમાનાના ખાધેલા. જાણતા હતા કે ગરાશિયાની જાત ઘસાઈ ચૂકી છે. એમની ન્યાતમાં ભણેલા ગણેલા મુરતિયા મળવા મુશ્કેલ હતા. જ્યારે મુંજાલ ભણેલો હતો અને સાથે સાથે પંદર વીઘા જમીનનો માલિક છે. ધીંગી ખેતી છે. ઢોર ઢાંખર છે. વાણિયાની જાત એટલે ડાહીમાના દીકરા, દીકરી સુખી થશે. પણ જાત ગરાશિયાની. નાકનું ટેરવું ઊંચું રાખવાનું. ખુશાલબાપાએ મુંજાલને

એકલો બોલાવી શરતો મૂકી. લખાણ કરી આપ કે તું મણીને હથેળીમાં રાખીશ. મારી દીકરી હેલે પાણી નહીં ભરે, છાણ, વાશીદું નહીં કરે. દુઝાણા-ઢોરાનું કામ નહીં કરે. ખેતરે ભાત લઈને નહીં આવે. આ શરતો પાળવાનું વચન આપ તો જ મારી દીકરીનો હાથ તારા હાથમાં આપું. મણી રડે, મુંજાલ માની જા, નહીં તો મારા બાપા મને બીજા હારે પરણાવી દેશે. અને મુંજાલે ખુશાલબાપાએ જે જે લખાવ્યું એ લખી આપ્યું વાજતે ગાજતે. મણીને પરણીને મુંજાલ ઘરે લઈ આવ્યો. ઘરમાં વસ્તાર મોટો. બધા બૈરાઓ તૂટી મરે એટલા ઘર કામ કરે. કાઠિયાવાડમાં મહુવા દરિયા કાંઠે, કૂવામાં ખારું પાણી આવે અને મીઠાં પાણી માટે નદીએ પાણી ભરવા જવું પડે. બૈરાઓ કપડાં પણ નદી કાંઠે લઈ જઈને ઘોણા કાઢે. ઢોરના છાણવાસીદાં કરવાના અને સાથીઓના રોટલા ઘડવાના, ચૂલા સંઘડકવાના.

મુંજાલનો વેણ ઘરમાં ન ઉઠાપાય. કારણ એ ઘરનો મોટો દીકરો, ભણેલો ગણેલો. ગામમાં રિવાજ નહીં પણ મુંજાલે ઘરમાં બે નોકરાણી રાખી. મણીના નસીબે મુંજાલની સમૃદ્ધિ વધતી ગઈ. જમીનો, ખેતરો વસાવતો જાય. સુખી અને સમૃદ્ધ બન્યો. મણીએ જોયું કે મુંજાલના ઘરના બધા બૈરા કમર તૂટે એવું મહેનત મજૂરીનું કામ કરે છે. મુંજાલ ઘરના, સમાજના પડકારો સામે લડ્યો પણ વચન પાળ્યું, મણીને ઘરકામ કરવા દેવાનું નહીં. મુંજાલ ખેતરે જાય, મણી એ પાછો આવે એ પહેલાં ઘરનું કામકાજ પતાવી દે. મુંજાલ સાંજે આવે. મણીએ રસોઈ તૈયાર રાખી હોય. મણીના કપડાં પર ડાઘા દેખાય, મુંજાલ સમજી જાય કે મણીએ વાસીદું વાળ્યું લાગે છે. ગાયને નીરણ નાંખ્યું હશે, છાણાં થાપ્યા હશે તેથી એની સાડી ગોબરી થઈ ગઈ છે. ઘરમાં કચરો પડે, મણી હાથમાં સાવરણો લે કે મુંજાલ સાવરણો છોડાવી દે. ગાયની ગમાણમાં જવાની મનાઈ. દાળ છડવાની હોય, મણી હાથમાં સાંબેલું લે, કે ઘંટી પર અનાજ દળવા બેસે, મણીના હાથ બરછટ થાય કે મુંજાલને ખબર પડી જાય.

એક વખત મુંજાલ ખેતરે હતો અને પાછળ ગાય વિયાવાની થઈ,

વાછડી જન્મી, મણીએ સફાઈ કરી નાંખી. તગારું ભરી ભરી સફાઈ કરી નાંખી. મુંજાલે આવીને મણીને ઝાટકી નાંખી. કેટલી વાર ના પાડી છે તને? શું ખાટું મોળું થઈ જવાનું હતું? મુંજાલ ટોકે મણી કોઈ જવાબ ન આપે. ચૂપચાપ થાળી પીરસી મુંજાલને જમવાનું આપે. મણી ક્યારેક ખીજાઈ જાય, મારું ઘર છે. મારા ઘરનું કામ હું કરું - એમાં શેની તકલીફ. ઘર બૈરાનું કહેવાય, ગંદુ ગોબરું ઘર કોને ગમે? પણ સો વાતની એક વાત. મુંજાલની ના એટલે ના. મણીના ખુશાલબાપાને લખી આપ્યું છે વચન જીવનભર પાળવાનું હોય.

મુંજાલ મણીનો છોકરો મૃણાલ મોટો થયો એને મૂઝવણ થાય, બાપાને પૂછે, ગામમાં બધા બૈરાઓ ઘરકામ કરે છે. મણીબાને ઘરકામ કરવાની કેમ મનાઈ? મુંજાલ જવાબ આપે તો ને! મણીને ઇશારો કરી ચૂપ કરી દે. મૃણાલ મન મનાવી લેતો કે મારા બાપા ભણેલા છે, મોટી ખેડ છે, જમીન છે, પૈસાની કમી નથી તેથી મા પાસે કામ કરાવતા નહીં હોય. એટલી ખબર હતી કે બાપાએ માનો હાથ સામેથી માંગી લીધો હતો. ગરાશિયાની દીકરી સાથે પ્રેમલગન કરેલાં છે. મૃણાલને ભાવનગર શહેરમાં ભણવા મૂકેલો. વેકેશનમાં મૃણાલ ઘરે આવ્યો હોય, બાપા મુંજાલ સાથે ખેતરે જાય. બધા બૈરાઓ બપોર ટાણે ભાત લઈને આવે પણ એની મા ક્યારેય ખેતરે ભાત લઈને આવતી નહીં.

મણીની જાત તો ગરાશિયાની જ ને! જિંદગીભર એ ઘરમાં ભરાઈ રહી. સીમના ખેતર ભાળ્યા નથી, કોઈ દિ પગ ઘરની બહાર કાઢ્યો નથી. ઘરના વાતાવરણમાં, ઘરકામમાં રથી પથી રહી પણ બહારની ખુલ્લી તાજી હવાની મજા ક્યારેય તેને માણવા મળી નહીં. બહારની દુનિયા એને જોવા મળી જ નહીં. મણીએ ઘર જાળવી રાખ્યું અને મુંજાલે સસરાજીને આપેલું વચન પાળ્યું જીવનભર.

મુંજાલને ટી.બી.નો રોગ લાગુ પડ્યો. શ્વાસ ચડે, નબળાઈ વરતાય, એણે મૃણાલને બોલાવી લીધો. પાસે બેસાડી માલમિલકતની સોંપણી કરી. આ કાયાનો હવે કોઈ ભરોસો નથી. તારું તને સોંપી દઉં. એટલે

નિરાંત. બીજી એક ખાસ વાત. તારા નાનું ખુશાલબાપાને મેં લખત કરી આપ્યું હતું કે તારી બાની પાસે કોઈ મહેનત મજૂરીનું કામ નહીં કરાવું. મારું એ વચન મેં જીવતા પાળ્યું. હવે ખુશાલબાપા હયાત નથી. મારા મરણ પછી તારી બાને જે કરવું હોય તે કરવાની છૂટ. તારી બા પરના બધા બંધન મુક્ત. તું તારી માને આપણા ખેતરે લઈ જજે. આપણી વાડીઓમાં ફેરવજે. અને મેં તારી માને જીવનભર હથેળીમાં રાખી, એનું જતન ફુલની જેમ કર્યું છે, તેવું તું પણ કરજે. વચન આપ દીકરા. આપણે વટ, વચન અને વ્યવહારના માણસ. મેં તને ભલામણ કરી, બાકી જેવી તારી મરજી. મારા તરફથી કોઈને કોઈ બંધન નથી.

મુંજાલે જીવ્યો ત્યાં સુધી મન, વચન, કર્મથી સસરાજીને આપેલું વચન પાળ્યું. જીવનમાં બાકી લગ્ન વખતે સપ્તપદીના ફેરા ફરતી વખતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પણ કોઈ પાળે છે? આપણે ત્યાં લગ્ને સંસ્કાર માનીએ છીએ. કરાર નહીં. આ તો જનમભરની ભાગીદારી છે. ઇરિવોકેબલ તોડી તૂટે નહીં તેવી.

વારસો

ગામમાં ધરમચંદ બાપાનો ભારે હોંકાટો. ગામમાં કોઈની મજાલ નહીં કે ધરમચંદ બાપાની સામે બોલી શકે કે એમનો શબ્દ ઉથાપી શકે. ધરમચંદ બાપા એટલે સોના ચાંદી તોલવાનો ધરમનો કાંટો. એના ત્રાજવાના પલ્લાં બંને સરખા. એમનો ન્યાય તોળેલો, સૌ કોઈને માન્ય રાખવો પડે. ધરમચંદ બાપા સરપંચ - ગામના મોભી. ખેસ ખભે નાંખે, માથે પાઘડી બાંધે ને સાંજ પડે ચોરા પર જઈને બેસે. આવતા જતા સૌ એમને પ્રણામ કરે. ગામ આખાની ખબર રાખે. બધા પક્ષોનું સાંભળે. પ્રશ્ન જટીલ હોય, કોયડો અટપટો હોય, બીડીના બે ચાર કસ ખેંચે ને પછી ખોખારો ખાઈને નિકાલ લાવે.

ધરમચંદ બાપાની પત્ની જમનાકાકી અકળાય, દીકરો હરખચંદ અકળાય, બાપા આ શો ધંધો માંડી બેઠા છો. પાછની પેદાશ નહીં, ઘડીની નવરાશ નહીં. ટાણે કટાણે લોકો કોઈને કોઈ તકરાર લઈને ઘરે આવે. બાપા બહારથી સાદ પાડે. પાંચ કપ ચા મૂકજો. કાં તો કહેશે પાંચ ભાણા માંડજો. દીકરો વઢે, બાપા મૂકોને આ પારકી પંચાત, કહેવું હોય, પણ બાપાની ધાક એવી કે કોઈ વેણ નીકળે નહીં, મોઢાની બહાર. માણસ તો મફતના હાલ્યા આવે. જાણે ધરમચંદ બાપાની કોરટ બારેમાસ ઉઘાડી હોય, રવિવાર હોય કે તહેવાર હોય. બાપા ઢાળિયામાં ખાટલો ઢાળી બેઠા હોય, બે ચાર મફતિયા બેઠા હોય. નાની નાની વાતને મોટું સ્વરૂપ આપી દેતા હોય, નાની નકામી વાતનું વતેસર કરતા હોય.

કોઈના શેઠામાં કોઈના ઢોર ઘૂસી ગયા હોય, કોઈના પાણીના પાળા કોઈએ તોડી પાડ્યા હોય કે નહેરના પાણી પોતાના ખેતરમાં વાળી લીધા હોય. કોઈની વહુ પિયર ચાલી ગઈ હોય કે કોઈની દીકરીને સાસરે દુઃખ હોય કે ભાઈયુંના ભાગ પડ્યા હોય, ધરમચંદ બાપા ન

હોય તો અણસમજુ લોકો આખડ્યા કરે, બાખડ્યા કરે. કોરટ કચેરી ચડશે તો ધનોતપનોત નીકળી જશે એ ધરમચંદ બાપાને ખબર. ધરનો કજીયો ધરમેળે પતે, ગામનો કજીયો ગામમાં જ રહે એમાં સૌની શોભા. અને બાપાને એટલો ધખારો કે મારા ગામનું કોઈ કોરટનું પગથિયું ચડવું ન જોઈએ. ભાઈયુંના ભાગ પડે ત્યારે બાપાને બોલાવ્યા નહીં પછી કોઈને ઓછું આવે. જે ઓળવી ગયું હોય તે થોડું પાછું આલે? કોઈની છોડીના લગન હોય કે કોઈના બાપનો દા'ડો હોય, ધરમચંદ બાપા હાજર થઈ જાય. કોઈને કોઈ ડખો ઊભો થાય, બાપા તોડ પાડીને રહે, કહે છે ને કે ઘરડા વિના ગાડાં ન વળે. ધરમચંદ બાપાની એવી સુવાસ કે સૌ એમનું માન રાખે. કોરટમાં દાખલ કરેલો કેસ પણ પાછો ખેંચી લે.

બાપાને આવા મગજમારીનો ધંધો જાણે ફાવી ગયો હતો. લોકોને સમજાવે કે થોડું જતું આવતું કરતાં શીખો. લડાઈ ઝઘડામાં બરબાદ થઈ જશો. બાપા સમાધાનકારી વલણ અપનાવે. એમનું વેણ બ્રહ્મ વાક્ય. લોકોને માની લેવું પડે. બાપા કોઈને ઓછું પડે તો ઝઘડો ટાળવા થોડી પોતાની રકમ ઉમેરીને પણ મેળ પાડી દે.

આવા ધરમચંદ બાપા અચાનક દેવ થઈ ગયા. હવે ગામ હોય ત્યાં ઢેઢવાડો તો હોય. ઝઘડાઓ તો ઊભા થયા કરે. ગામમાં પંચ બોલાવવાનો રિવાજ. પણ માથાકૂટ કરવા કોણ નવરું હોય કે આવી ચોવટમાં ખરડાવા તૈયાર થાય?

પડોશીના ઘરમાં બે ભાઈયું ઝઘડ્યા. બંનેને એમ જ લાગે કે મને બાપાએ અન્યાય કર્યો છે. એકને ત્યાં ત્રણ દીકરીયું, એટલે બાપાએ એને થોડું વધું આપ્યું. ત્રણ દીકરીઓનો કરિયાવર કરવાનો ને! અને બીજાને ત્યાં ત્રણ કંધોતર દીકરા. બાપનો ધંધો સંભાળી લે તેવા. બાપાએ સમજીને ઓછું વતું વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ ભાગ પેટે આપ્યું હતું પણ બીજો સમજવા તૈયાર જ નહીં. ભાઈભાગ તો સરખો જ પડે.

આ વખતે ધરમચંદ બાપા હોય તો કહી દે કે તમે માંગો તે તમને ન મળે. સમજી લ્યો અંદર અંદર. પણ આજે ધરમચંદ બાપા નથી.

અઠવાડિયાથી પંચ મળે છે, પણ નિકાલ પડતો નથી. બંને ભાયું જીદે ચડ્યા છે. મારો હક્ક - મને આટલું મળવું જ જોઈએ. સમાધાન કરાવવા પ્રયાસ થાય પણ છેલ્લી ઘડીએ એક જણ પાણીમાં બેસી જાય. ઝઘડો વધતો ચાલ્યો.

હરખચંદને પંચમાં બોલાવે, પણ હરખચંદ તો બાપાનો શોક પાળી બેઠો હતો. લડી મરવા દો સાલાઓને - રોંચા જેવા છે બંને. બંને અજજડ બની અટકી ગયા છે. હરખચંદ કહે, જાવા દો બંનેને કોરટમાં, વકીલોના ગજવા ભરવા દો. કામધંધો છોડી રોજ કોરટના પગથિયા ઘસશે ત્યારે અક્કલ ઠેકાણે આવશે. કકળાટનું મોં કાળું.

હરખચંદને ત્યાં તેડું આવ્યું ગામલોકનું. આવને - તારા બાપની જેમ નિકાલ પાડી દે. હરખચંદને નહોતું જવું તોય જવું પડ્યું પંચમાં.

એણે મનમાં ગાંઠ વાળી લીધી હતી કે માસ્તર મારે ય નહીં ને ભણાવેય નહીં. પંચમાં આવીને બેઠો ને જાણે બાપા એના પંડ્યમાં આવી બેઠા હોય એમ એ આવેશમાં આવી ગયો. ગામને તો શું? તમાશાને તેડું ના હોય. સરખેસરખા ભાગ પડે તેમ ન હતા. બંને ભાયું જીદે ચડી બેઠા હતા.

હરખચંદે આખી વાત સાંભળી. પોતે બહુ અનુભવી ન હતો પણ ગમે તેમ તો યે દીકરો તો ધરમચંદનો ને! બહુ વિચાર કર્યો. બાપાએ એક વાર્તા કહેલી - તે યાદ આવી.

એક આરબનો બાપ સત્તર ઊંટ મૂકી ગયેલો. ત્રણ દીકરી ને એક દીકરો. કેવી રીતે ભાગ પાડવો તે લખ્યું હતું. સત્તરનો ભાગ કેમે કરી મેળ પડે નહીં. બંને ગામના કાજ પાસે ગયા. કાજએ સમજાવ્યા, બંને સમજે નહીં.

કાજએ વિચાર કર્યો. પોતાના તરફથી એક ઊંટ ઉમેર્યો. અઢાર થયા. અઢારના અર્ધો ભાગ દીકરાને. એટલે દીકરાને નવ ઊંટ આપ્યા. બાકી બચ્યા નવ. બે દીકરીઓના સરખા ભાગ. ચાર-ચાર. નવમાંથી આઠ ગયા. એક ઊંટ બચ્યો, પોતાનો એક ઊંટ પાછો મળી ગયો.

બસ હરખચંદના મગજમાં જાણે બાપા આવીને ડહાપણ આપી

ગયા. હરખચંદે બંનેને ઘેર બોલાવ્યા. હરખચંદે પોતાની ગાંઠની રકમ ઉમેરીને જેને ઓછું લાગતું હતું તેને આપી દીધું. સમાધાન સધાઈ ગયું. ભાઈઓ ખુશી ખુશી ઘરે ગયા. મૂળ વાત જણાસની કે રકમની ઓછપ ન હતી પણ બંનેના અહમ્ ટકરાતા હતા. તેથી જ સમાધાન સધાતું ન હતું.

હરખચંદે બૂમ મારી - સાંભળો છો, છ કપ ચા મૂકજો તો! જાણે એના બાપા પંડમાં પ્રવેશી ગયા હતા. ને ન્યાય તોળી ગયા હતા.

બાપથી બેટો સવાયો નીકળ્યો.

અત્યાર સુધી હરખચંદ બાપાને મૂરખ ગણતો હતો, પારકી પંચાતીયામાં ગણના કરતો એમની. આજે એને સમજાયું કે કોઈનો ઝઘડો પતાવી દેવાય, એમનો કકળાટ ઓછો કરી શકાય, તો એમને તો આનંદ થશે પણ પોતાને પણ કંઈક કરી છૂટ્યાનો આત્મસંતોષ થશે. પછી તો હરખચંદ આપોઆપ સરપંચ તરીકે નીમાઈ ગયો. જેવી રીતે લોકો એના બાપા ધરમચંદ સરપંચ તરીકે ન્યાય તોળતા એ કળા એનામાં ખીલતી ગઈ. લોકોને પોતાની વાત ગળે ઉતારવી એ કંઈ જેવી તેવી વાત નથી.

હવે હરખચંદની પત્ની - એના છોકરાઓ હરખચંદને કહેતા થઈ ગયા છે. મૂકો ને આ બધી ધડ - પારકી પંચાત. ભગવાને શાંતિનો રોટલો આપ્યો છે, ખાઈ પીને મજા કરો ને! હરખચંદના દીકરાઓએ એમનો ધંધો - ખેતીવાડી સંભાળી લીધા છે. હવે એની પાસે એક જ કામ છે, એક જ ધ્યેય છે - ગાંઠના ગોપીચંદન કરીને પણ લોકોનું ભલું કરવું. સમાજમાં, ગામમાં શાંતિ જાળવવી. બાપા વારસામાં આપી ગયા છે સરપંચપણું.

પુનરાવતાર

મોણપર નાનું અમથું ગામ. એમાં વાણિયાના ઘર ઓછા, વસવાયાની વસતી વધુ. વાણિયા શેરીમાં બે મોટી મેડી, બે મજલાની. એક ઘર વખતબાપુનું અને એને અડોઅડ તખતબાપુનું ઘર. વખત અને તખત જાણે બે સગા ભાઈ. લોહીનો સંબંધ નહીં પણ દિલનો સંબંધ. જોગાજોગ બંનેના ઘરવાળા વચ્ચે બહેનપણા. બંને સાથે જ ઉછરેલી અને ભણેલી. વખતબાપુની વહુનું નામ અંજવાળી અને તખતબાપુની વહુનું નામ દિવાળી. અંજવાળી પૂનમના ચાંદ જેવી ગોરી ગોરી અને દિવાળી જરા શ્યામ. એ બંને વચ્ચે ભારે દોસ્તી. જાણે એક મગની બે ફાડ. વરત વરતોલા સાથે કરે. દેવ દર્શન કરવા પણ સાથે જાય. જાત્રાએ સાથે જાય. બધે સાથે ને સાથે. જાણે ગયા જનમની બે બહેનો હશે. એક થાળીમાં જમવાનો સંબંધ.

એ બેને કારણે બંનેના કુટુંબ વચ્ચે સ્નેહસંબંધ. વખત અને તખત રકાબી રકાબી ચા પીએ અને સાથે હુક્કો તાણે. બંનેના ખેતર અડી અડીને અને ગામમાં દુકાન પણ અડોઅડ. બંનેના વાડા અડી અડીને એક ઘરના ઢોર બીજાના વાડામાં ક્યારેક બંધાઈ જાય.

બંનેને ત્યાં એક એક દીકરો. વસ્તાર નાનો, બંનેએ દીકરાને પરણાવ્યા. બંનેને હરખ હતો વેવાણ બનવાનો, જો બેમાંથી એકને ત્યાં દીકરી જન્મી હોત તો: બંનેએ એ સંબંધ નક્કી પણ કરી નાંખ્યો હતો. એ જમાનામાં ગર્ભવતીને પેટે ચાંદલા થઈ જતા. (ત્યારે સોનોગ્રાફીની સગવડ ન હતી) હવે વસવસો હતો પણ શું થાય? બંનેના દીકરા પરણી ઉતર્યા, બંનેના ઘરમાં રૂમજુમતી વહુઓ આવી. ઘરની વાણી પોપટ ભણે. સ્વાભાવિક છે, બંનેની વહુઓ વચ્ચે પણ દોસ્તી, બંને સખી સરખે સરખી. મહેમાનગતિ, ખોરડાની ખાનદાની જાળવે. દીકરાઓએ બાપાના ધંધા, ખેતીવાડી સંભાળી લીધા અને

એમને નિવૃત્ત કરી દીધા. વહુઓએ સાસુઓને નિવૃત્ત કરી દીધી. અંજવાળી ને દિવાળી હવે દેવદર્શન કરે, ઓટલે બેસે, બજર ઘસે ને ગામની ચોવટ કરે. બંનેના ઘર વચ્ચે કોઈ વેરો આંતરો નહીં. બંનેના ઘરમાં કકળાટ નહીં. જ્યાં સંપ ત્યાં લક્ષ્મીનો વાસ હોય જ. ઘરમાં કોઈ સારી વસ્તુ રંધાય, એકબીજાને ગળે એકલા એકલા કોળિયો યે ન ઉતરે. એકબીજાને ખવરાવે પછી જ ધરવ થાય.

ગામ આખું ટીખળ કરે કે બંને ગયા ભવમાં સગી બહેનો હશે. આટલો બધો સ્નેહભાવ ક્યાં જોવા મળે? જેમ જાત્રા કરવા સાથે જાઓ છો એમ ઉપર જવાનું બુકીંગ સાથે કરાવી રાખ્યું છે કે શું? એકબીજાને મૂકીને તમારો જીવ કેમ જશે? લોકો બોલે પણ બંને ડોશીઓના મનમાં એ જ વાત હતી કે મરવું છે પણ સાથેજ તો જ બેનપણા જળવાઈ રહે. બંનેના વહુ દીકરાઓ પણ વડીલોના આ સંબંધ વારસાને જાળવી રાખે તેવા છે. આવરદા ગમે તેટલી લાંબી હોય પણ એક દિવસ તો સૌએ ઉપર જવાનું છે. ભગવાનને કરવું તે અંજવાળીબાને તાવ આવ્યો, ને દિવાળીબા પડી ગયા તે હાડકું ભાંગ્યું. બંનેએ ખાટલો ઢાળ્યો. અને એક કલાકને આંતરે એક જ દિવસે રામ બોલો ભાઈ રામ થઈ ગયા. બંનેની સ્મશાનયાત્રા સાથે નીકળી. આખા ગામમાં એમના આત્મીયતાસભર સંબંધોની ચર્ચા ચાલી. મન, વચન, કર્મથી બંનેએ સખીભાવ નિભાવ્યો હતો. તેથી ભગવાનનો યે છૂટકો ન હતો, બંનેને સાથે ઉપાડી લેવા સિવાય. બંનેના દા'ડાપાણી એક સાથે થયા.

બંને ડોશીઓ જતાં બે ઘર વચ્ચેની સંબંધની ધરી ઢીલી પડી ગઈ. સાસુઓ નવરી હતી, વહુઓ થોડી નવરી હતી, કોને ફુરસદ હતી કે ઓટલે આવીને બેસે? ડોશીઓ વિના ઓટલા સૂના થઈ ગયા. દુઝાણા કોણ કરે? ઢોર ઢાંખર ઓછા થતા ગયા. એકબીજાને ઘરના વાટકી વ્યવહાર બંધ થઈ ગયો. બંને ડોશીઓ મરી - નવ મહિને બંનેની વહુઓને સુવાવડ આવી. બે કલાકને આંતરે વખતબાપુના દીકરાને ત્યાં એક દીકરો આવ્યો એનું નામ સુમન અને તખતબાપુના દીકરાને ત્યાં એક દીકરી, એનું નામ સુગંધા. ગામની નિશાળમાં ભણી રહ્યા પછી બંને શહેરમાં

હોસ્ટેલમાં રહી આગળ ભણવા ગયા. બંને ઘરના સંબંધો વચ્ચે હવે અંતર વધવા લાગ્યું. ચડભડ વધવા લાગી. સાસુનો દાબ હતો. હવે વહુઓ થોડું ચલાવી લેવાની હતી? બે ઘર વચ્ચેનો ઘરોબો તૂટવા લાગ્યો. ભાવાત્મક જોડાણ છૂટવા લાગ્યું. વર્ષો જૂનો મીઠો સંબંધ ખારો થવા લાગ્યો. વખતબાપુને તખતબાપુ હવે ઘરડાં પાન - એમનું ઘરમાં શું ઉપજે? જેમ બંને ડોશીઓને ફાવતું તેમ બંનેના ઘરની ગાયોને પણ ફાવતું. ડોશીઓ હતી, એકબીજાની ગમાણમાં બંને ગાયો સાથે બંધાતી અને સાથે દોહવાતી. એ બંને ગાયો ગવરી અને શામળી. જાણે અજવાળી ને દિવાળી. એ બંને વચ્ચે બહેનપણા. ડોશીઓ ગઈ. હવે બંને ગાયો પણ જાણે ઓશિયાળી બની ગઈ, મરવા પડી. બંને વહુઓના ચોકા જુદા પડી ગયા. એકબીજાની ગમાણમાં ગાયોને પેસવા જ ન દે. ગવરી અને શામળી એક બીજા વિના ઝૂરે, ભાંભરે પણ વહુઓમાં દયા માયા ક્યાં હતા?

વરસને જતા ક્યાં વાર લાગે છે? વખતબાપુને ત્યાં દોમ દોમ સાલ્લબી થવા લાગી. અને તખતબાપુનો દીકરો જરા ઢીલો પડે. મહેનત કરવી નહીં ને ખર્ચાના પાર નહીં. જાણે બાપુશાહી. એ ઘસાતો ચાલ્યો. બંને પરિવાર વચ્ચે હવે સ્ટેટસની ખાઈ વધતી ચાલી, લગભગ અબોલા જેવું થઈ ગયું. વખતબાપુના દીકરાએ ગામ બહાર બંગલો બંધાવ્યો, ત્યાં રહેવા ગયા. હવે બંને કુટુંબ વચ્ચે અંતર વધતું ચાલ્યું.

સુમન અને સુગંધા શહેરમાં સાથે ફરતા. સુગંધાને લેવા ગાડી આવે તેમાં સાથે સાથે એ સુમનને પણ લેતી આવે. એ બંને વચ્ચે મૈત્રી વિકસવા લાગી. યુવાનીને ઉંબરે આવી ઊભેલા બંનેના હૈયામાં હેતપ્રીત હિલોળા લેવા લાગ્યા.

બંને ભણી રહ્યા. ગામમાં આવ્યા, માબાપ પાસે પ્રણયસંબંધની વાત કરી, લગ્ન કરાવી આપવા વિનંતી કરી. બંનેના માબાપ વિફર્યા. એકબીજા પર આક્ષેપ કરે. સુગંધાની મા કહે, મારા દીકરા પર જ નહીં, અમારી મિલકત પર તમારા દીકરાનો ડોળો છે. મારા દીકરાને ફસાવ્યો. સુમનની મા ઉલટી ગળે પડી. મારો દીકરો રૂડો રૂપાળો, હોશિયાર તારી દીકરીના દિદાર તો જો, પૈસાવાળા હો તો તમારા ઘરના. મારો

દીકરો પાટુ મારીને પાણી કાઢે એવો છે. તમારા પૈસાને થૂંકીએ તેવા છીએ. બંને ઘરનું વાતાવરણ ડહોળાઈ ગયું. છોકરાઓ મક્કમ છે. માબાપનું શું ચાલવાનું?

છોકરાઓ શહેરમાં ભણેલા, માબાપની નામરજી છતાં છડેચોકે બાઈક ઉપર ગામમાં ફરે. ગામને જોણું થયું. જે ઘરના મીઠાં સંબંધોની ગામમાં વાહવાહ થતી, દુહાઈ દેવાતી, ત્યાં કજિયાના ચરુ ઉકળવા લાગ્યા. રોજ ફજેતી ને રોજ ભવાડા. ગમે તેટલા ઘરડા તો યે હજુ વખતબાપુ અને તખતબાપુ હયાત છે. બંને ડેલી બારણું બંધ કરી ઘરમાં ઠપકો આપે. લાજો જરા લાજો. ઘરનું નાક બહાર વઢાઈ રહ્યું છે, આબરૂના ધજાગરા બંધાય છે અમે બંને અતાર લગણ મોઢે તાળું મારી બેઠી છીએ. હવે હાઉ કરો. બે પ્રેમીપંખીડાને પરણાવી દો. જરા વિચારો - તમારી માઓ વચ્ચે બહેનપણા હતા. બે ખોળિયા પણ એક જાન. બંને બે કલાકને આંતરે સાથે પરલોક સીધાવી. સુમન અને સુગંધા બે કલાકને આંતરે જન્મ્યા છે. બંને બહેનપણીઓ જ દીકરા-દીકરી સ્વરૂપે આપણે ત્યાં અવતાર લઈને ફરી જન્મી છે. આ છોકરાઓ બીજા કોઈ નથી અજવાળી અને દિવાળી જ ફરી આપણા ઘરમાં અવતાર લઈને આવી છે. એમની ઇચ્છા જનમોજનમ સાથે રહેવાની હશે. તેથી આ સંબંધને પ્રેમથી વધાવી લ્યો. છોકરાઓની મરજી વિરુદ્ધ કશું કરાય નહીં. તમે ના પાડશો, શહેરમાં જઈ કોરટ લગન કરી આવશે. એ બંનેના જીવ મળેલા છે. એને જુદા પાડવાનું પાપ કરવું નથી. સુમન અને સુગંધામાં એમની દાદીઓના લક્ષણ જણાય છે. એમના જ પુનરાવતાર. અમને એ ભળાય, તમને ક્યાંથી સમજ પડે?

બંને ઘરડાઓએ ગાડાં વાળ્યાં. બંને પરિવાર એકત્ર થયા. ગોળધાણા ખવાયા. ધામધૂમથી લગ્ન ઉજવાયા. ઘીના ઠામમાં ઘી પડી રહ્યું. વેરઝેરની આગ ઓલવાઈ ગઈ. વખતબાપુ અને તખતબાપુ બંને એક મહિનાના ગાળામાં દેવ થઈ ગયા. જાણે બંને ડોસાઓ પોતાની પત્નીઓના સંબંધને જીવંત રાખવા પૂરતા રોકાયા હતા.

મોભો

રસિકલાલની ઉંમર થઈ છે, ઘડપણના લક્ષણો જણાય છે. શરીર શિથિલ થતું જાય છે. જિંદગીના બધા સુખ માણી લીધા છે. પત્ની શીલા સાથે દેશવિદેશ ફરી લીધું છે. અમદાવાદમાં પોતાનો બંગલો છે. કાર છે. માલમિલકત ઘણી છે. નહીં નહીં તો યે પચાસેક લાખના તો શેર હશે. દર વર્ષે શીલા માટે દાગીના વસાવતા જાય છે. દર શનિ-રવિ-નાટક-પીકચર જોવા જતા, ક્યારેક સંગીતના જલસામાં જતા. હવે પત્ની શીલા જતાં એ એકલા પડી ગયા છે. દિવસે દિવસે જીવનમાંથી રસ ઓછો થતો જાય છે. હવે જિંદગીમાં એક મહત્વનું કાર્ય કરવાનું બાકી છે. દીકરી અક્ષરાને પરણાવવાનું. મા વિનાની અક્ષરાના લગ્ન કેવી રીતે ઉકેલાશે એની ચિંતા કોરી ખાય છે. એમને અક્ષરાની ચિંતા છે અને અક્ષરાને પિતાની ચિંતા છે. અક્ષરા વિચારે છે, પોતે લગ્ન કરી સાસરે જશે તો પિતાજીની દેખભાળ કોણ રાખશે? બંનેને જીવનમાં એકબીજા સિવાય કોણ છે બીજું જે આત્મીયતાપૂર્વક એકબીજાની સંભાળ લે?

અક્ષરા માટે સારામાં સારા છોકરાઓના માંગા આવે છે. પણ અક્ષરા ના પાડવાનું કોઈ કારણ ન હોવા છતાં બધાને ના જ પાડે છે. શું કારણ હશે? બાપબેટી વચ્ચે મૈત્રીભાવ છે. નિખાલસભાવે પોતપોતાના મનમાં શું છે તેની ચર્ચા કરી લે છે. રસિકલાલે પૂછી લીધું છે કે ‘તારા મનમાં કોઈ હોય તો બતાવી દે - તારી પસંદ એ મારી પસંદ. ઉંમર વધી જાય પછી છોકરાઓ મળશે નહીં. સહેજ ઓછું કમાતો હોય, સાધારણ કુટુંબનો હોય તો યે ચાલશે. મારો ધીકતો ધંધો છે, બંગલો છે. એને ઊંચો લાવી દઈશું. તું દીકરીની જાત છે, કુંવારી રહી જાય તો મારા આત્માને સદ્ગતિ નહીં મળે. ઉપર જઈશ, તારી મમ્મી પૂછશે તો શો જવાબ આપીશ?’

દીકરી એટલે માનું બીજું સ્વરૂપ એ પ્રેમથી બાપની કાળજી લે. દીકરી સાથે છે, ઘરમાં છે, તો પત્ની વગરનું ખાલી ખાલી ઘર ખાવા ધાતું નથી. દીકરીની મોટી હૂંફ છે પણ દીકરીને પરણાવવી તો પડે જ, પરંતુ વળાવવી તો પડે જ. પોતાના સ્ટેટસનો છોકરો મળી જાય તો અતિ ઉત્તમ. ઘરજમાઈ થઈને રહે. દીકરી નજર સમક્ષ ઘરમાં રહે.

દીકરી રૂડી રૂપાળી છે. B.Com. first class pass છે. રસોઈકળામાં પારંગત છે. વિનયી છે, વિવેકી છે, સર્વગુણસંપન્ન છે. પિતાના મનમાં શું ચાલી રહ્યું છે એની દીકરીને જાણ છે. અક્ષરાને હજુ સુધી કોઈ છોકરાએ ના પાડી નથી. કારણ અક્ષરાને ખબર છે પૈસાવાળાની દીકરી. મોટું ઘર મળતું હોય તો કોણ ના પાડે?

આવા મોભાદાર સસરા મળે તો કોણ ના પાડે? સામાન્ય રીતે એવી માન્યતા છે કે સરખે સરખા મોભાનું ઘર પસંદ કરવું જોઈએ. પૈસાવાળાની દીકરી સામાન્ય ઘરમાં ટકે નહીં. સંબંધોમાં તિરાડ પડી જ જાય. અક્ષરાને સમજાય છે કે મને પસંદ કરવા પાછળ મારા બાપાની મિલકતની ગણતરી મંડાય છે. સારા અને સુખી ઘરના છોકરાને પણ સસરાની મિલકતનો લોભ હોય છે. સસરાના પૈસે કારકિર્દી બનાવવી હોય છે ઘણાને. છોકરી કરતાં છોકરીના બાપની મિલકતનું આકર્ષણ વિશેષ હોય.

અક્ષરા પિતાની વિપુલ સુખસંપત્તિ વચ્ચે ઉછરી છે. પણ એનામાં એની માની પ્રગલ્ભતા છે. મા કહેતી, તારા બાપા સાધારણ પરિવારના હતા. તારા નાનાની મિલકતની જરા પણ અપેક્ષા રાખ્યા વિના, જાત મહેનતથી, બુદ્ધિ કૌશલ્યથી કમાયા. અક્ષરામાં માના સંસ્કાર ઉતર્યા છે. વરમાંથી ઘર થાય. છોકરો પાણીદાર હોવો જોઈએ. અને અહીં જ તો ફરક હતો, બાપ બેટીના પસંદગીના ધોરણમાં.

અક્ષરાનો એક મિત્ર છે - અક્ષય. એણે અક્ષયને પૂછી જોયું પણ અક્ષય અક્ષરાને ના પાડે છે. હું તારા બાપાની મિલકતને પરણાવા નથી માંગતો. મારા માતાપિતાએ અનેક દુઃખ વેઠીને મને ઉછેર્યો છે. એમની કાળજી લે એવી સાધારણ પરિવારની છોકરીને જ પરણીશ.

અક્ષયનો આ નિર્ધાર છે. અક્ષરાના બાપા પૈસાવાળા છે, એનો જ તો વિરોધ છે. અક્ષયને આડંબર પસંદ નથી. મોભાની એને પરવા નથી. પિતાના કહેવાથી અક્ષરા અક્ષયને ઘરે લઈ આવી. અક્ષય ૫'-૧૦'ની ઊંચાઈવાળો ફૂટડો યુવાન છે. વિનમ્રતા અને સાલસતા એના ચહેરા પર વિલસી રહ્યા છે. ખાનદાનીનું તેજ રેલાય છે. રસિકલાલને તો પહેલી નજરે જ અક્ષય પસંદ પડી ગયો.

અક્ષયને માબાપની સેવા કરે, કાળજી લે એવી છોકરી પસંદ છે, ભલે જરા શ્યામ હોય, ગરીબ હોય. પૈસાનો એને લોભ નથી. કમાવાની ત્રેવડ છે એનામાં. એને ખબર છે, પૈસાવાળાના મનમાં સ્ટેટસનું ભૂત હોય. રસિકલાલ સમજી ગયા - પોતાના પૈસા, પોતાનો મોભો અક્ષરાના લગ્નસંબંધમાં વચ્ચે નડે છે. એ અંતર હવે કોઈપણ રીતે દૂર કરવું જ પડશે. રસિકલાલ દીકરીના બાપ છે, સામે ચાલીને અક્ષયની ચાલીમાં ગયા. અક્ષય માટે માંગું નાખ્યું. ઢોલ ઢબૂક્યા, શહનાઈ વાગી, અક્ષરા અને અક્ષયના લગ્ન સાદાઈથી થઈ ગયા. અક્ષરાને પિતાના પૈસાનું વળગણ નથી. એ રીક્ષામાં આવનજાવન કરે છે, શાકભાજી ખરીદવા જાય છે, રસોઈ કરે છે. સાસુ સસરાની સેવા કરે છે. સાથે સાથે પિતા રસિકલાલની સંભાળ દીકરી જમાઈ લેતા રહે છે. અક્ષરા સુખી છે એની સાસરિયામાં. ગૌરવ છે એને અક્ષયની નિર્ભિકતા, સ્વાવલંબીપણા ઉપર. અક્ષરાના શુભ પગલે અક્ષય કમાયો છે. ખૂબ કમાયો છે. ગાડી વસાવી છે. સુખી સંસાર છે બંનેનો.

ઠાંકણીમાં

અમારા પડોશમાં જીવણાકાકા રહે, એકાકી, એક માત્ર દીકરો કિશોર, જે અમેરિકામાં સ્થાયી થઈ ગયો છે. મંગળાકાકીનું અવસાન થયાને બે વર્ષ વીતી ગયા. કાકા ઘરમાં એકલા જ રહે છે. દીકરો આવ્યો હતો, માના અગ્નિસંસ્કાર કરી વળતો અમેરિકા ચાલ્યો ગયો. એની પાસે વધારે રજા ન હતી. કાકી હતા ત્યાં સુધી કડેઘડે હતા. કાકા થોડા બિમાર રહે. ડાયાબીટીસને કારણે અનેક રોગના ભોગ બનેલા. કાકી હતા એમનું ભાણું ખાવા પીવાનું સચવાઈ જતું, દવાદારૂ સમયસર મળી જતા. કાકી અચાનક ગયા, કાકા પડી ગયા એકલા. દીકરાએ કહી દીધું, અહીં આવી જાઓ. કાકાને અમેરિકા જવું પસંદ ન હતું. ગામ - ઘર છોડવું ન હતું. વૃદ્ધાશ્રમમાં જવું ન હતું. એક બાઈ રાખી હતી, રસોઈ કરી જમાડી જતી.

એક દિવસ બાઈ આવી રસોઈ કરવા- કાકાએ દરવાજો ન ખોલ્યો, અડોશી પડોશી ભેગા થયા. સારું હતું બાજુવાળાને ત્યાં એક ચાવી મૂકી રાખી હતી. કાકા પથારીમાં મરેલા પડ્યા હતા. પૈસેટકે સુખી હતા. પણ છેલ્લે પાણી પાનારું યે કોઈ ન હતું.

કાકા ક્યારેક અમારા ઘરે મળવા આવતા. કલાક બેસી હૈયાવરાળ કાઢી જતા. એકલવાયું જીવન કપરું લાગતું હતું. અમે સલાહ આપી કે વૃદ્ધાશ્રમમાં રહેવા જાઓ. હમસફર, હમઉંમર લોકો સાથે ગમશે. આયખાના બાકીના દિવસો ત્યાં સમદુઃખિયા લોકો વચ્ચે વીતી જશે. વૃદ્ધાશ્રમોની સંખ્યા વધી રહી છે કારણ વૃદ્ધો પરત્વે નવી પેઢી ઉદાસીન છે. વૃદ્ધાશ્રમની જરૂરત એકલા પડેલા વૃદ્ધોએ સ્વીકારી લેવી પડે. વૃદ્ધોને એમની વયના લોકોની કંપની મળે. બધા વચ્ચે સમય સારી રીતે પસાર થઈ જાય. પોતીકાઓથી દૂર રહેતા હોવાની પીડા વાસ્તવિક રીતે આકરી થઈ જાય. વૃદ્ધો વિચારે કે સંતાનોનું સમાજમાં ખરાબ દેખાશે. સમાજ

શું કહેશે, લોકો શું વિચારશે? અરે લોકો શું વિચારશે એની તમે શા માટે ચિંતા કરો છો? તમારી સગવડ જુઓને! એકલવાઇ જિંદગી જીવવા કરતાં તમે તમારી સગવડ કરી લો. હવે તો એવા વૃદ્ધાશ્રમો બન્યા છે કે મહિને દસ પંદર હજાર રૂપિયા ખર્ચી બાદશાહી રીતે જીવી શકો. મરવા પડેલા જેવા વૃદ્ધોની સાથે રહેવું ન પડે. આવા વૃદ્ધાશ્રમોમાં મનોરંજન, ભજન કિર્તનની સગવડ હોય, ડોક્ટરની સગવડ હોય. સ્વાભિમાનથી ત્યાં જીવવું શું ખોટું?

જીવનભર ખૂબ કમાયા. સંતાનોને ખૂબ ભણાવ્યા. પાંખ આવી, પંખીઓ ઊડી ગયા. માળામાં એકલા રહી ગયા માબાપો. સંતાનોને કારકિર્દી વિદેશમાં ઘડવી છે. માબાપ ઘરડા થયા. જમાના સાથે તાલમેલ મેળવી શકતા નથી.

એમની પોતાની જીવનપદ્ધતિ છે. જીવનના અંતિમ પડાવે એમને બદલાવ લાવવો ન પણ ગમે. જીવનભર એક સ્વપ્ન સેવ્યું, ઘર વસાવ્યું, સજાવ્યું. મંગળાકાકીને મન એમનું ઘર જ સર્વસ્વ રહ્યું. ઘર એ જ એમનું જીવન. પતિ અને બાળકો એથી આગળ કોઈ વિચાર જ ન કર્યો. આ તો મંગળાકાકી વહેલા ગયા. હવે જીવણકાકાનું શું? પત્ની હતી, બધી સગવડો સચવાઈ. હાથમાં પાણીનો ગ્લાસ મળ્યો, ઘરમાં કશું કર્યું નહીં. કોઈ શોખ કેળવ્યો નહીં. ફક્ત પૈસા કમાઈ જાણ્યા. હવે ધંધો સમેટી લીધો. સમય કેવી રીતે પસાર કરવો એ મહાપ્રશ્ન છે. સંતાનો ઊડી ગયા, એકલા પડી ગયેલા જીવણકાકાની પાંખોમાં ઊડવાનું જોમ નથી. નવી ટેકનોલોજીની સમજ નથી. એમને પલ્લે પડતું નથી. માંડ માંડ મોબાઇલ પર આવતા કોલથી કોઈ સાથે વાતચીત કરી લે છે.

પ્રવર્તમાન સમાજિક પરિસ્થિતિ સાથે તાલમેળ મેળવતા આવડતું નથી. સ્વભાવ જક્કી થઈ ગયો છે. બાંધછોડ કરવી નથી. સગાવહાલા, પડોશી કોઈને ફુરસદ નથી. આ તો રોજનું થયું. -

ઇન્ટરનેટના યુગમાં હવે ભૌગોલિક અંતર ઘટી ગયું છે. મોબાઇલ, વોટ્સએપ શીખી લો તો સંતાનો સાથે વાતચીત થાય. સંતાનો સાથે

આત્મીયતા વધે. જીવણકાકા અલોન હતા. દુનિયાની દયા ઉપર એમને જીવવું ન હતું. પોતે પોતાના ખુદમુખ્તાર હતા. સામ્રાજ્યના સમ્રાટ હતા. સારી એવી મૂડી જમા કરી રાખી હતી. કોઈના મોહતાજ ન હતા. કોઈની દયા પર જીવવાનું ન હતું. કોઈની મહેરબાની માંગવી ન હતી. અસહાય કે લાયાર ન હતા. ખુદારીપૂર્વક આત્મસન્માન સાથે જીવવું હતું. હવે એક જ તલસાટ હતો કે કોઈક પડખે હોવું જોઈએ. પણ કોને નવરાશ છે?

જીવણકાકા પથારીમાં જ મરી ગયા. પડોશીઓએ, દીકરાને ફોન જોડવા પ્રયાસ કર્યો. દીકરો એના પરિવાર સાથે યુરોપના પ્રવાસે ગયો હતો. ફોન લાગ્યો જ નહીં. અંગત સગાઓ તથા પડોશીઓએ અંતિમસંસ્કાર કરી લીધા. દીકરો દસ દિવસે આવ્યો. બાપના અસ્થિવિસર્જનની ક્રિયા કરી. હવે મહાપ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. બાપાએ સ્પષ્ટ રીતે વીલ કર્યું ન હતું. વીલ રજીસ્ટર કરાવ્યું ન હતું. શેર પોતાના એક જ સીંગલ નામે રાખ્યા હતા. ડીમેટ કરાવ્યા ન હતા. HUF dissolve કરવા આખા પરિવારની વંશાવળી જોવી પડે. બધાની સહીઓ લાવવી પડે. પ્રોપર્ટી પોતાના નામે ફેરવવા પ્રોબેટ લેવો પડે. છ બાર મહિના લાગી જાય, આ બધી જંજાળ કરવામાં - દીકરા પાસે આટલો ફાજલ સમય જ ક્યાં છે. રળી રળીને ઢાંકણીમાં ઉઘરાવ્યા જેવા હાલ થયા. જીવણકાકાની મિલકતના.

જીવનભર તનતોડ મહેનત કરી કમાયેલી સંપત્તિ વેડફાઈ જાય એ કરતાં જરૂરતમંદોને મદદ કરી હોત, કોઈ સંસ્થામાં દાન આપ્યું હોત તો લેખે લાગ્યું હોત.

હરિ ઇચ્છા

જીવન સંઘ્યાકાળે જીવનનું સરવૈયું કાઢવા બેઠી છું. જીવતરના લેખાંજોખાં કરવા છે.

બચપણ સંઘર્ષમાં વિત્યું. જવાબદારીઓના બોજ નીચે કચડાયેલું રહ્યું. જુવાનીમાં ધંધો અને કામકાજમાં ડૂબેલા રહ્યા. જીવનસ્વખ્યાઓ સેવવા જેટલી યે કુરસદ ન હતી. વાસ્તવિકતા વિકરાળ મોઢું ફાડીને નજર સમક્ષ ઊભી હતી. દરરોજનો સૂરજ નવી નવી વિટંબણાઓ લઈ ઊગતો હતો. હા એટલું ચોક્કસ કે બચપણ-યુવાનીમાં સંઘર્ષ કરવાની હામ હોય, ધગશ હોય, જોર હોય. ઘડપણમાં સ્થિરતા-આરામ-સુખની લાગણી અનુભવાય એ ઇચ્છનીય. પરિવર્તન એ જગતનો નિયમ છે. દુઃખ આવે, સ્થિરતા ધારણ કરવી. This will also pass away. એક સરખા દિવસ કોઈના જાતા નથી. positive રહેવાથી હળવા થઈ જવાય. સમતાભાવ કેળવાય તો ઉદ્વેગ ઓછો થાય. ઉદ્વેગ ઓછો હોય તો જીવનરાહ સ્પષ્ટ દેખાય.

હવે કોઈ આકાંક્ષાઓ - મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ રહી નથી. પ્રતિષ્ઠા, માનપાન enough મળી ગયા. પળપળની જાગૃતતા જરૂરી છે. જો જાગત હૈ સો પાવત હૈ જો સોવત હૈ વો ખોવત હૈ. પળભરનો પ્રમાદ કરવો પોષાય તેમ નથી. કેટલા શ્વાસ બાકી છે તે ખબર નથી. ઇશ્વર જે કંઈ સમય આપે તેનો સદુપયોગ કરી લેવો છે. મન અને ચેતના સતત જાગૃત રાખવા છે. ભ્રામક સુખોની ભ્રમણામાં ભ્રમવું નથી. દીવાસ્વખ્યાઓ જોવા નથી. નરી વાસ્તવિકતાનો સામનો કરવાનો છે.

દરરોજ નવો સૂરજ ઊગે છે. દર દિવસ આપણો જન્મદિવસ. ઇશ્વરની પ્રસાદી, બોનસનો દિવસ. નવા વિચારો અપનાવવા, નવા સંકલ્પો, નવા નિર્ણયો. ગઈકાલને ભૂલી જઈ, આજના દિવસને આવકારવો, ઉજવવો. દરરોજ ઊઠીને જાતને કહેવું, 'Happy Birthday to myself'

ધન, પદ, હોદ્દા-પ્રતિષ્ઠાના વળગણો છોડતા જવાના. રાવ નહીં, ફરિયાદ નહીં, દરેક પરિસ્થિતિમાં આનંદથી જીવન જીવી લેવું, હોંશપૂર્વક દિવસ દરમિયાન કોઈ પરમાર્થ કરી શકીએ તો જીવન સાર્થક થાય.

વૃથા જન્મ ગવાયો-પસ્તાવો થાય એવો પ્રમાદ સેવવો નથી. પરમ તત્ત્વમાં વિશ્વાસ દૃઢ કરતા જવું. સુખદુઃખના વાવાઝોડા સામે ટકી રહેવાનું સામર્થ્ય કેળવવું. કાળચક્રને રોકી શકવા સમર્થ નથી. આત્મમંથન, મનોમંથન, નવનીત મળે તે સર્વમિત્રોમાં લહાણી કરી વહેંચી લેવાનું.

ભાવિનો કોઈ ડર નથી. જે થવાનું હશે તે થઈને રહેશે. હરિ કરે તે મમ હિતનું. જાત છેતરામણી કરવી નથી. જેવું છું તેવી જાત સાથે દોસ્તી કરવી છે. દેશી છીએ તો છીએ. સાદા છીએ તો છીએ. અંચળો ઓઢવો નથી. મુખવટો નથી પહેરવો. આત્મસંતોષ છે કે જિંદગી આજે એવી સરસ છે કે એની કલ્પના માત્ર કરી ન હતી.

લોકો શું કહેશે, લોકોને શું ગમશે, કેવા દેખાઈશું બધાની વચ્ચે એ ચિંતા કરવી નથી. મારી રીતે જીવવું છે. જીવનપથ નિશ્ચિત કરી લીધો છે. આડા અવળા ફંટાવું નથી. ગંતવ્ય સ્થાને પહોંચવા માટે સાચો મારગ શોધી લીધો છે. લક્ષ્ય સિદ્ધ કરવાનો સંતોષ માણવો છે. મન ભરીને, ભરપૂર.

ધાર્યા કરતાં ઘણું ઘણું - અતિશય પ્રાપ્ત થયું છે. અધિકાર કરતાં યે વિશેષ. જીવનની હરેક વિટંબણાઓ આફત વખતે ઇશ્વર કાયમ મારી સાથે જ રહ્યો છે. એના સધિયારાથી, એના સહારાથી તો કંટકભરી કેડીઓ પર ચાલી શકું છું.

જીવનભર ધંધાના, સમાજના હિસાબો સરભર કરવામાં વ્યસ્ત રહી. એટલી સમજ પડી છે કે બેંકમાં બેલેન્સ હોય તેટલું જ વાપરી શકાય, ઉપાડી શકાય. અહીંની કરન્સી અહીં જ ચાલે. અમેરિકામાં નહીં. તો ઉપરની બેંકમાં ખાતું ખોલ્યું નહીં હોય, પુણ્ય જમા કર્યું નહીં હોય તો? ભગવાન પૂછશે - કોઈનું આંસુ લૂછ્યું હતું? કોઈના દુઃખ દૂર કર્યા હતા?

જીવનમાં કોઈ હરખશોક નથી. આપણું હતું શું કે લૂંટાઈ જાય. આપણે શું લઈને આવ્યા હતા. સાથે શું લઈને જવાનું છે? કોઈની દુઆ સાથે આવશે. બાકી કશું નહીં.

ઈશ્વરને એક જ પ્રાર્થના - મૃત્યુનો ડર નથી. હસતે મોઢે સ્વીકારી લેવું છે. પણ હોસ્પિટલમાં બિછાને પડ્યા રહીને નાકમાં નળીઓ નાંખી જીવતર લંબાવવું નથી. કામ કરતાં કરતાં, સ્વસ્થતાપૂર્વક, શાંતિપૂર્વક જીવનનો અંત આવે એવું ઇચ્છનીય છે, બાકી, હરિ ઇચ્છા. ધાર્યું તો ઘણીનું જ થશે. એણે જે નિર્માણ કર્યું હશે તે સ્વીકાર્ય.

એક વાત ચોક્કસ છે કે મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા. હવે ઉંમર વધતી જાય, તેમ તેમ હાથપગ શિથિલ થતા જાય. બહુ હરીફરી લીધું. તીરથ યાત્રા કરી લીધા. હવે તો અંતે દ્વારકા. ઘરમાં પલાંઠી વાળી બેસી જવું છે. કાઢ્યા એટલા વરસ કાઢવાના નથી. બહોત ગઈ, થોડી રહી. જીવવા પૂરતું પ્રોવીઝન કરી લીધું છે કે છેલ્લે કોઈ દવાદારૂ કરે. જીવનભર હાથ ઊંચો રાખ્યો છે, નીચે કરવો નથી. બાકી બધું હવે ધર્માદામાં વાપરી નાંખવું છે. હાથે તે સાથે.

લગ્નજીવન

કહે છે લગ્ન સ્વર્ગમાં નક્કી થતા હોય છે અને છૂટાછેડા અહીં. કેયા અને કૌશલના પ્રેમલગ્ન હતા. હવે છૂટાછેડાની નોબત આવી ગઈ છે. ગઈકાલે એકબીજા વગર શ્વાસ લઈ શકતા ન હતા. આજે બંને પરસ્પર અબોલા લઈ બેઠા છે. એકબીજાનું મોઢું જોવું ગમતું નથી. જીવન વિવિધતાથી ભરપૂર છે. કાયમ એક સરખી મનોવૃત્તિ, ચિત્તવૃત્તિ રહેતી નથી. જીવનમાં અનેક સમસ્યાઓનાં ગૂંચવાડા પેદા થયા કરે. જીવનનો પાયો એટલે ઘર - કુટુંબ, મા-બાપ, ભાઈબહેન, પતિ-પત્ની પરસ્પર સુમેળપૂર્વક રહે તો ઘરસંસાર મીઠો લાગે પણ અહીં તો એકપક્ષી વાતાવરણ છે. કૌશલ ઘરનો સરમુખત્યાર, ઘરમાં એનું એકચક્રી સામ્રાજ્ય. એનો અહં પ્રબળ છે. ખૂબ કમાય છે, ઘરમાં સુખસગવડનાં બધા ભૌતિક વૈભવો છે. બંગલો છે, ગાડી છે. પણ શાંતિ નથી, પ્રસન્નતા નથી. બધાના જીવ ઊંચા રહે છે. ધૂંધવાતું વાતાવરણ છે. ક્યારે ભડકો થઈ જાય ખબર ન પડે. ઘરના બધાના જીવ દુભાય છે, દુણાય છે. કારણ કોઈને કોઈ પણ નિર્ણય લેવાની સ્વતંત્રતા નથી.

લગ્નજીવન એ સ્ત્રી અને પુરુષની સહયાત્રા છે. પરસ્પર સ્નેહ, પ્રેમ, લાગણીનું ભાથું હોવું જોઈએ. હા મતભેદ હોઈ શકે, મનભેદ ન થવા જોઈએ. લગ્નજીવન તો એક મોટી પ્રયોગશાળા છે. કેયાએ પોતાની પ્રસન્નતા, સ્વાતંત્ર્ય હોડમાં મૂકી દીધા છે. બધાને અનુકૂળ થઈ રહે છે, બધાની જરૂરિયાતો સંતોષે છે. એને ખબર છે જીવનમાં કડવાશ, તીખાશ હોય પણ ક્યારેક મીઠાશની અપેક્ષા તો માણસ રાખે ને! પતિ પત્ની વચ્ચે સમજદારી હોવી જોઈએ, બંનેએ એકબીજાની શક્તિ અને મર્યાદા પીછાનવા પડે. પરસ્પરનો સ્વભાવ અને પ્રકૃતિનો સ્વીકાર કરવો પડે.

દામ્પત્યજીવન એ પ્રેમની અખંડ સાધના છે. સ્ત્રીપુરુષનું મિલન ફક્ત દૈહિક ન બની રહે, પરસ્પર સ્નેહ, સહયોગ અને સદ્ભાવનાનું મિલન બની રહેવું જોઈએ. માણસની ખરી પહેચાન તેની પત્ની છે. આલીશાન મકાન, કે ચાર દીવાલોથી ઘર નથી બનતું. સ્ત્રીથી ઘર શોભે છે. સ્ત્રી એટલે સંસાર જીવનનો અરીસો. પતિ પત્નીએ એકબીજાને ઓળખી લેવા જોઈએ. સ્ત્રીમાં અપાર ક્ષમતાઓ ભરી પડી છે. એને વિકસાવવાની તક આપવી પડે. ખુલ્લું આકાશ, અવકાશ આપવો પડે. એના રસ, રુચિ, પસંદગીને માન આપવું પડે. સ્ત્રી અને પુરુષ એટલે બે અસમાન ધ્રુવો વચ્ચે એકતાનું અને એકરસતાનું સંયોગીકરણ. કેયા કેટકેટલું જતું કરે છે. પણ કૌશલને ક્યારેય સંતોષ નથી. વિશ્વાસ નથી. પરિણામે લગ્નજીવનના મણકાઓ તૂટવા લાગ્યા છે. એની વિપરીત અસર આખા કુટુંબ પર થઈ રહી છે. એકબીજા વચ્ચે વૈમનસ્ય અને વ્યથાની લાંબી હારમાળા રચાઈ ગઈ છે. જેનો પતિ પત્નીને માન-આદર ન આપે તેને સ્ત્રીનું ઘરમાં સાસુ સસરા પણ આદર ન આપે.

કેયામાં ધીરજ છે. સહનશીલતા છે. નિભાવી લેવાની ભાવના છે. તેથી જ તો જીવનમાં આટલાં વર્ષો સાથે રહી શક્યા.

દીકરા-દીકરી જુવાન થયા. જો લગ્નજીવનમાં ભંગાણ પડી જાય તો બાળકોનું ભવિષ્ય શું? એમનાં લગ્ન કરવામાં વિઘ્નો આવે. સમાજમાં પરિવારની આબરૂ ધૂળધાણી થઈ જાય.

લગ્નજીવન તૂટવાની અણી પર છે. કોના વાંકે? કૌશલ બધાને તલવારની અણીએ ટીંગાડી રાખે છે. જ્યાં સ્ત્રીનું સન્માન ન જળવાય. એને કોઈ સ્વતંત્રતા ન અપાય. ત્યાં સ્ત્રી કઈ રીતે ટકી શકે? ક્યાં સુધી અપમાનો સહન કરતી રહે. લોકો શું કહેશે? રહી રહીને પચાસે પહોંચવા આવ્યા ત્યારે છૂટાછેડા લેવા નીકળ્યા છે? કૌશલ કશું જતું કરવા માંગતો નથી. અર્ધદગ્ધ સમજણને કારણે કુટુંબના સુખચેન હણાઈ રહ્યા છે. પુરુષનો અહમ્ અને હવે સામે સ્ત્રીની જીદ ટકરાઈ રહ્યા છે. બંનેના ગમા અણગમા અલગ થઈ રહ્યા છે.

સ્ત્રીપુરુષની પ્રતિકૃતિ ન બની શકે. કેયાએ બહુ સમાધાન સાધી જોયા પણ એકપક્ષી વ્યવહાર ક્યાં સુધી નભી શકે? પરિણામે લગ્નજીવન રસ કસ વગરનું બની ગયું છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં અનેક કપરી જવાબદારી અદા કરવાની હોય છે. દામ્પત્યજીવનમાં સુખ દુઃખમાં બંને સંપીને, એકબીજાને હૂંફ આપીને રહે તો જ સંસાર મહેકી ઊઠે. મુસીબતો આવે ને જાય પણ એ સમયે સુમેળ જળવાઈ રહેવો જોઈએ. રીસામણા-મનામણા-ખાટી-મીઠી ચાલ્યા કરે. પણ છેવટ સમાધાન કરતાં આવડવું જોઈએ. આ તો જાણે કેયા એકપક્ષી રીતે સંસાર વેંઢારી રહી છે, નિભાવી રહી છે. પતિ પત્નીના સંબંધોમાં ઉખા રહી નથી. વિખવાદો વધતા જાય છે. કેયાના અજ્ઞાત મન ઉપર માઠી અસર થવા લાગી છે. એના હૈયા પર ઘા પડતા જાય છે. જેને રૂઝવવા કરી રીતે? પરિણામે જીવનમાં સ્ટ્રેસ-તણાવ વધતો જ રહે છે. કેયાના ત્યાગ અને બલિદાનને કારણે સમજદારીને કારણે એમના દામ્પત્યની ઇમારત ઊભી રહી શકી છે.

કૌશલની પત્ની પ્રત્યેની અપેક્ષાઓ હદ બહારની વધતી જાય છે. એના સ્વપ્નાઓ લાજર ધેન લાઇફ સાઇઝ થતાં જાય છે. અધિક ને અધિક મેળવવાની લાલસાને પરિણામે દુઃખી થતો જાય છે. બીજાને દુઃખી કરે છે. બધા સ્વપ્નાઓ થોડા સાર્થક થઈ જાય. આદર્શ સ્વર્ગ ક્યાંથી સાંપડે? વાસ્તવિકતા સાથે મેળ મળવો જોઈએ.

લગ્નજીવન એટલે યુવાવસ્થામાં પ્રેમ, પ્રૌઢાવસ્થામાં સહારો, શોધવાનો હોય. વૃદ્ધાવસ્થા આવે, સંતાનો પરણીને અલગ થઈ જાય, ત્યારે પત્ની જ જીવનસાથી તરીકે કિનારો બની ઊભી રહે. પાછલી ઉંમરે એકબીજાની હૂંફની જરૂર વિશેષ રહે.

એક ડોસો હજી યે ડોસીને પ્યાર કરે છે. એકબીજાના ચશ્મા શોધી આપવા, ચોકડું શોધી આપવા એકબીજાની જરૂર પડે. ગોઠણમાં વા આવે, શારીરિક ક્ષમતા ઓછી થાય. લગ્નજીવનમાં આશાવાદી અભિગમ કેળવવો પડે. ખાટી આંબલીને મીઠા બોરમાં પરિવર્તિત કરવાની કળા સ્ત્રીમાં સાધ્ય હોય છે, એનામાં કુનેહ છે. લગ્નજીવનને

સુખનો સાગર બનાવી છલકાવી દેવાની લગ્નનો અર્થ છે, અર્પણ કરવું, સમર્પણ કરવું, પ્રેમમાં ઢોળાઈ જવું. પ્રેમ અને શ્રદ્ધાનો દીપ જ્વલંત રાખી શકે માત્ર ને માત્ર સ્ત્રી. માર્ગમાં આવતા કંટકો દૂર કરી એ જીવનમાર્ગને સુંવાળો બનાવી છે. અંધારા ઉલેચી પ્રકાશ પાથરી દે.

કૌશલ ભૂલી જાય છે કે એના વિકાસ અને પ્રગતિના માર્ગમાં પાયાનો પથ્થર બની છે કેયા. કેયા એટલે એક સ્ત્રી હૃદય. એ ક્યારેય કહેતી નથી, ઇચ્છતી નથી કે એનો વર આકાશના તારા તોડી લાવે. એની આંખોમાં મેઘધનુષી સ્વપ્નાઓ હતા એ બધા પતિની ઉપેક્ષાઓને કારણે વેરવિખેર થઈ ગયા છે. એણે એનું સમગ્ર જીવન કૌશલને ચરણે ધરી દીધું પણ કૌશલમાં પત્નીની કદર કરવા જેટલી સૌજન્યતા નથી.

કંટાળો

‘વાણું વાતા રે મારે રાંધવાની રામાયણ’ સવાર પડે ને ગૃહિણીના મનમાં અવઢવ ઊભી થાય. આમ તો ગુજરાતી લોકોને દરરોજ દાળ-ભાત-શાક-રોટલી, સાંજે ખીચડી રોટલા ખાવા જોઈએ. લાગે સીધુંસાદું પણ દાળ કંઈ બનાવવી? અડદની, મગની કે તુવેરની? ઉનાળામાં અમુક શાક જ મળે. દરરોજ એકનું એક શાક ન ભાવે. કંઈક વેરાયટી તો જોઈએ જ. ગુજરાતીઓને થાળીમાં એકાદ મીઠાઈ કે એકાદ ફરસાણ જોઈએ જ. ઢોકળા કે મુઠિયા કે પાતરા. પણ છોકરાઓને ગુજુ ખાણું ભાવતું નથી. પાઉંભાજી કે ચાઈનીઝ કે થાઈ કે મેક્સીકન કુડ ગમે. ચટપટા પાણીપૂરી કે ભેળપૂરી-ગુજરાતી ગૃહિણી કોઈ દિવસ કંટાળતી નથી. રસોડાની રાણી કહેવાય.

હવે વાતાવરણ જરા બદલાયું છે. દરરોજ રસોઈ ને રસોઈ ગૃહિણી કંટાળી જાય - શનિવારે કે રવિવારે ઘરમાં રસોઈ કરવી ગમતી નથી. અઠવાડિયામાં એક દિવસ છુટ્ટી તો જોઈએ જ ને. શનિવાર, રવિવારની સાંજે ક્લબમાં કે રેસ્ટોરન્ટમાં જવાનું. રસોડું બંધ. ઘરમાં રસોઈ કરવાનો કંટાળો આવે પણ રેસ્ટોરન્ટમાં બહાર રોડ ઉપર અડધો કલાક લાઈનમાં ઊભા રહેવાનું. વારો આવે ત્યારે ટેબલ પર જગ્યા મળે. ગરમ મસાલા અને ગ્રેવીવાળી વાનગી આરોગવાની પછી ભલે એસીડીટી થાય અને બે ત્રણ હઝારનું બીલ થાય એ જુદું. આપણી દાદીઓ મસાલા, પાપડ, અથાણાં ઘરે જ કરતાં. હવે બધું તૈયાર લઈ આવવાનું. થેપલા અને રોટલા, રોટલી તૈયાર પેકેટ લાવવાના. મહેમાનોને ઘરે બનાવવાને બદલે બારોબાર હોટલ-રેસ્ટોરન્ટમાં જમવા બોલાવી લેવાના - ઘરે રાંધવાની કડાકૂટ કોણ કરે? કંટાળો આવે.

દરરોજ સવારે વહેલા ઊઠી કામે વળગી જઈએ. રવિવારે વહેલા ઊઠવાનો કંટાળો આળે. વહુ દીકરો-દીકરી રાત્રે મોડે સુધી પીકચર

જોવા બહાર ગયા હોય કે પાર્ટીમાં ગયા હોય. ઉઠાડવા જઈએ કહેશે, 'મમ્મી સૂવા દેને ! આજે રવિવાર છે. કંટાળો આવે છે વહેલા ઊઠવાનો !

તો પુરુષોને દરરોજ તૈયાર થઈ ઓફિસે દોડવાનું હોય. એકની એક ઓફિસ, એકના એક બોસ, એકનું એક ટેબલ અને એકસરખું ઘરેડિયું ફાઇલોનું કામ. કંટાળો તો આવે જ ને ! આપણે તો પગારના હકદાર. પહેલી તારીખ થાય પગારનું પડીકું મળવું જોઈએ. કમાણી થાય તો કંપનીને, બોસને - કામ કરવામાંથી ઇન્ટરેસ્ટ ઊડી ગયો પછી કામમાં ભલીવાર ક્યાંથી આવે ? એકનું એક ઘર, એકનું એક બેરું. લઘરવઘર - કંટાળો આવી જાય ક્યારેક !

આપણે નાના હતા, લગોટી, ભમરડા, હુતુતુ, લંગડી રમતા હવે છોકરાઓને એવી રમત રમવી ગમતી નથી. આખો વખત ટી.વી., મોબાઇલ પર મચી પડે. બધું હાથમાં આપે છે માબાપો, લાડ પ્યારથી જોઈએ તેથી વધુ અપાવી દે છે. પરિશ્રમ કરવો પડતો નથી. તેથી કંટાળી જાય. એટલા બધા મશીનો, ગેજેટ્સ અવેલેબલ છે. પ્રાપ્ત છે, હાથવગા છે. કેટલો બધો સમય બચી જાય છે ? એ બચેલા સમયનો સદુપયોગ કરવાને બદલે છોકરાઓ બોર થઈ જાય, ડીપ્રેશનમાં આવી જાય. આ ઘર ઘરની કહાણી થઈ ગઈ છે. વડીલો સાથે છોકરાઓને બહાર જવું ગમતું નથી. એકના એક સગાવહાલા ? કેટલી વાતચીત હોય ? ભણવામાં પણ એમનું ચિત્ત ચોંટતું નથી. આજનો જમાનો કંટાળાનો જમાનો છે. વાતવાતમાં 'બોર' થઈ ગયા યાર ! નવું નવું જોઈએ. ન મળે કંટાળો આવે. કોઈ કામ ચીંધીએ, કહી દે, અત્યારે મૂડ નથી. કાલે.

અમારા દાદા કહેતા, આજ, આજ, ભાઈ અત્યારે, કાલ કરે તો આજ કર, આજ કરે સો અબ.

વડીલોએ આખી જિંદગી દોડધામ કરી, કંટાળી ગયા રોજિંદા કામથી. વિચાર્યું હશે, નિવૃત્ત થયા પછી મોજમજા કરીશું. પણ કોઈ નવા શોખ વિકસાવ્યા નથી. શરીર, મનોબળ ઢીલા પડી ગયા છે. હવે ઘરમાં બેસી બોર થાય છે, કંટાળી જાય છે. નવી પેઢીને સમય નથી એમની

સાથે વાતચીત કરવા માટે, એમની તકલીફો કાન દઈને સાંભળવા માટે. એકલા પડી જવાની લાગણી અનુભવે છે. કંટાળી જવાય છે તેઓ નવરા પડી ગયા છે, ઘરના અન્ય લોકોને તો બીજા કામ હોય ને ! છોકરાઓ તો વોટ્સ એપ, ફેસબુક, ટ્વીટર પર બીઝી રહે છે. વાંચવું ગમે, પણ કેટલું વંચાય ? આંખ નબળી પડી ગઈ છે. યાદશક્તિ ઘટતી જાય છે. જીવન બોજારૂપ બની જાય છે.

એકસરખી રીતે જીવન વ્યતીત કરવું ગમતું નથી. જીવનમાં વિવિધતા જોઈએ, ચેન્જની અપેક્ષાઓ રાખીએ, માનસિક તાણ અનુભવાય. કંટાળો અનુભવાય. નવરા માણસનો ભૂતકાળની દુઃખદ વાતો યાદ કરે, નવી પેઢીને તમારી વિકલ્પકથામાં રસ નથી.

આ કંટાળાનો ઉપાય શો ? મનગમતી પ્રવૃત્તિઓ શોધી કાઢવાની, એમાં વ્યસ્ત રહેવું. સંગીત, નાટક, પીકચરનો શો જોવા જવું. ગાર્ડનીંગ કરવું. ક્રિએટીવ રહેવું, સર્જનાત્મકતા હોય તો કંટાળો અનુભવવો નહીં પડે. જીવનના અધૂરા રહેલા સપનાઓ સાકાર કરવા, નવી વિચારધારા અપનાવવી, લાઇફસ્ટાઇલ બદલવી પડે.

અતિશય સુખસગવડોને કારણે સમય કેવી રીતે પસાર કરવો એ મહાપ્રશ્ન ઊભો થયો છે. પળેપળ નવું નવું ક્યાંથી મળે ? સિંહને પણ ખોરાક મેળવવા જંગલમાં જવું પડે. પ્રયત્ન કરવો પડે. સૂતેલાનું ભાગ્ય સૂતેલું ને દોડતાનું દોડતું.

અમારા દાદી એંશીમાં વર્ષે પણ સતત પ્રવૃત્તિશીલ રહે છે. આંખ, દાંત સલામત છે. બેઠાં બેઠાં અથાણાં કરે, ચાકળા ભરે, તોરણ બનાવે, શાકભાજી સમારે. ઠાકોરજીના વાઘા બનાવે. એમને ક્યારેય કંટાળો આવતો નથી. નવરા પડો તો કંટાળો આવે ને ? એક પછી એક મનગમતી પ્રવૃત્તિઓ કરતા રહો.

બસ પછી કંટાળો આવશે જ નહીં.

